

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSINSTITUUT
Eraõiguse osakond

Marta Gromtsev

TSIVIILHAGI LAHENDAMINE KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja: *dr.iur* Villu Kõve

Tartu
2022

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Tsiviilhagi läbivaatamine kriminaalmenetluses	9
1.1. Tsiviilhagi kriminaalmenetluses läbivaatamise eeldused	9
1.1.1. Hüveolukorra taastamine või heastamine	9
1.1.2. Asjaolude olulises osas kattumine	10
1.1.3. Nõude läbivaatamine tsiviilkohtumenetluses	11
1.2. Tsiviilhagi esitamise vorm ja tähtaeg	12
1.2.1. Tsiviilhagi sisu- ja vorminõuded	12
1.2.2. Tsiviilhagi esitamise viis ja tähtaeg	12
1.3. Tsiviilhagi pooled	14
1.3.1. „Hageja“ kriminaalmenetluses	14
1.3.2. „Kostja“ kriminaalmenetluses	17
1.3.3. Tsiviilkostja instituut	18
1.4. Tsiviilhagi ese ja alus	20
1.5. Tsiviilhagi läbivaatamata jätmine	22
1.6. Vahekokkuvõte	23
2. Tsiviilkohtumenetluse ja kriminaalmenetluse põhimõtete vahekord	25
2.1. Menetluspõhimõtted	25
2.2. Võistlev menetlus	26
2.3. Poolte võrdsus ja ärakuulamine	28
2.4. Selgitamiskohustus	31
2.5. Mõistlik menetlusaeg	35
2.6. Menetluse finantseerimine	38
2.7. Vahekokkuvõte	41
3. Tsiviilhagi tõendamisega seonduvad probleemid kriminaalmenetluses	43
3.1. Sissejuhatus	43
3.2. Tõendamisese	44
3.3. Tõendite ring	46
3.4. Tõendamiskoormis ja -standard	49
3.4.1. Tõendamiskoormis	49
3.4.2. Tõendamisstandard	51
3.5. Tõendite uurimine	52

3.6. Materiaalõiguse kohaldamise raskused	54
3.7. Vahekokkuvõte	56
4. Tsiviilhagi regulatsioon teistes Euroopa riikides	58
4.1. Õiguslik regulatsioon Saksamaal	58
4.2. Õiguslik regulatsioon Lätis	59
4.3. Õiguslik regulatsioon Rootsis	60
4.4. Õiguslik regulatsioon Ühendkuningriigis	62
4.5. Vahekokkuvõte	64
Kokkuvõte	65
Resolution of the civil action in criminal procedure Summary	69
Kasutatud õigusaktid	73
Kasutatud kohtupraktika	74
Kasutatud kirjandus	75

Sissejuhatus

Kuritegude menetlemiseks ja kurjategija karistamiseks on ette nähtud kriminaalmenetlus. Kriminaalmenetluse läbiviimise ja karistuse mõistmise õigus kuulub riigile ning sellega teostab riik vahetult riigivõimu. Karistuse määramisel on erinevad põhjused: õiguskorra püsimine, omakohtu vältimine ja süüdlase süü lunastamine.¹ Ka kuriteo ohvril endal võib olla huvi karistamise vastu, kuna nii heastatakse talle tehtud ülekohut.

Samas võib kannatanu suurem huvi seisneda hoopis kuriteoga tekitatud kahju heastamises. Erinevat liiki kuriteod toovad endaga kannatanule kaasa teatud kaotusi ja kannatusi: varast ilma jäämine, varaline kahju, hingelised üleelamised jne. Karistusõigus ei näe ette võimalust kannatanule tekitatud kahju hüvitamiseks – sellised nõuded on tavaliselt eraõigusliku iseloomuga. Karistus- ja eraõiguslike normide vahel saab teha mitmeid paralleele: isiku tervise kahjustamine ning valu tekitav kehaline väärkohtlemine on karistusseadustiku² (edaspidi KarS) § 121 järgi karistatav, samas on kannatanule kehavigastuse või tervisekahjustuse tagajärjel tekkinud kahju õigusvastane võlaõigusseaduse³ (edaspidi VÕS) § 1045 lg 1 p 2 alusel. Kuivõrd mõned kuriteod ründavad just isikute erahuvisid ning isikute erahuvisid teenib eelkõige tsiviilkohtumenetlus, saab eraõiguslikke nõudeid esitada üldjuhul tsiviilkohtumenetluses.

Üldreeglina on tsiviilasjad, haldusasjad ja karistusõiguslikud vaidlused loetud sedavõrd erinevaks, et nende jaoks on koostatud eraldi menetlusseadustikud. Arvestades aga asjaoluga, et kuritegude tagajärjel tekib kannatanul reaalne kahju ja sellega ka nõudeõigused, võib kannatanul tekkida vajadus osaleda eraldi kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluses samal ajal. Kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluse paralleelne läbiviimine võib osutada nii kannatanule kui ka riigile kulukaks ja aeganõudvaks, mistõttu on vaja tagada, et õiguslik olukord saaks kiiremini ja õigesti taastatud. Kriminaalmenetluse raames on kannatanule võimaldatud panna oma eraõiguslikud nõuded maksma tsiviilhagi esitamisega.

Kriminaalmenetluse seadustiku⁴ (edaspidi KrMS) § 38¹ lg 1 p 1 kohaselt on kannatanul õigus esitada kahtlustatava, süüdistatava või tsiviilkostja vastu tsiviilhagi, mille kohus vaatab läbi kriminaalmenetluses. Kannatanu võib tsiviilhagis esitada nõude, kui nõude eesmärk on kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga rikutud kannatanu hüveolukorra taastamine või

¹ Sootak, J. II/3. – Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2017.

² Karistusseadustik. – RT I, 21.05.2021, 9.

³ Võlaõigusseadus. – RT I, 15.03.2022, 14.

⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 22.12.2021, 45.

heastamine, kui selle nõude aluseks olevad faktilised asjaolud kattuvad olulises osas menetletava kuriteo tehjoludega ja kui sellist nõuet oleks võimalik läbi vaadata ka tsiviilkohtumenetluses.

Tsiviilhagis sisalduv nõue on tavaline tsiviilõiguslik nõue, mida isik saab esitada ka tsiviilkohtumenetluses. Kuna KrMS § 38¹ lg 1 p 1 alusel saab kannatanu esitada nõude, mille eesmärk on kannatanu hüveolukorra taastamine või heastamine, on tsiviilhagil kriminaalmenetluses hüvituslik, mitte karistuslik iseloom.⁵

Tsiviilhagi eelistele on pööratud tähelepanu kriminaalmenetluse seadustiku kommentaarides: tsiviilhagi muudab kannatanu nõuete maksmapaneku ja negatiivsete tagajärgede heastamise lihtsamaks; kannatanu väldib paralleelmenetlusi ning hoiab kokku lisakulusid ja aega; kohtusüsteemi tõhususe seisukohalt on süüdistatava teole karistusõigusliku hinnangu andmine ning sama teo tagajärjel tekkinud kannatanu tsiviilnõude lahendamine ühe menetluse raames otstarbekas.⁶

Kannatanu tsiviilnõude lahendamist kriminaalmenetluse raames täidab kõige tõhusamalt Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL⁷ art 16 lg-t 1, mis näeb ette, et kriminaalmenetluse käigus tagavad liikmesriigid kuriteoohvritele õiguse saada mõistliku aja jooksul kriminaalmenetluse käigus otsus kurjategijalt hüvitise saamise kohta, välja arvatud juhtudel, kui liikmesriigi õiguses on sätestatud, et selline otsus tehakse muude kohtumenetluste käigus.

Tuleb osutada ka asjaolule, et kannatanule on tsiviilnõude lahendamine kriminaalmenetluses kasulik, kuna ta saab tugineda uurimisasutuse kogutud tõendusteabele. Tsiviilhagi esitamine on üldjuhul riigilõivuvaba, mõnede eranditega.

Ülaltoodu alusel peaks tsiviilhagi esitamine kriminaalmenetluses andma kannatanule tunduvalt rohkem eeliseid, kui sama nõude esitamine tsiviilkohtumenetluse korras.

Lähtudes KrMS § 38¹ lg 1 p-st 1 ja lg-st 6 võib kannatanu esitada tsiviilhagis nõude, kui sellist nõuet oleks võimalik läbi vaadata ka tsiviilkohtumenetluses ning tsiviilhagi lahendamisel tuleb lähtuda tsiviilkohtumenetluse seadustikus⁸ (edaspidi TsMS) sätestatust niivõrd, kuivõrd see ei lähe vastuollu kriminaalmenetluse põhimõtetega. Loogiline on järeldus, et tsiviilhagi

⁵ RKKKo 1-16-4665, p 24.

⁶ Sarv, J. KrMS § 38/1.2. – Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK.

⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.12.2021, 23.

lahendamine peab toimuma samade põhimõtete ja reeglite alusel kui tsiviilkohtumenetluses. Probleemid tekivad aga sellest, et menetlused on küllaltki erinevad.

Veel 2009. aastal on Juhan Sarv märkinud, et tsiviilhagi menetlemine on üks Eesti kriminaalkohtupidamise suurtest murelastest: probleemikoht seisnes eelkõige tsiviilhagi regulatsiooni puudulikkuses.⁹ Sellest ajast on tsiviilhagi sätteid mitu korda muudetud, kuid kõige ulatuslikumad KrMS-i muudatused jõustusid 01.01.2017.a¹⁰. Muudatused olid tingitud tsiviilhagi esitamist ning lahendamist reguleerivate sätete puudulikkusest, mis takistasid kahjunõuete õiglast menetlemist, ning oli vaja tagada tsiviilhagi menetluse vastavus tsiviilkohtumenetluse üldistele põhimõtetele.¹¹

Tsiviilkohtumenetluse sätete kohaldamine on lubatud üksnes osas, mis ei lähe vastuollu kriminaalmenetluse põhimõtetega. Samas on tsiviilhagi lahendamisel vaja tagada aus ja õiglane menetlus samade õiguste ja kohustustega nagu tsiviilkohtumenetluses, mis võib olla raskendatud kriminaalmenetluse eripära tõttu.

Ka tsiviilkohtumenetluse seadustiku kommentaaride kohaselt sisaldub KrMS § 38¹ lg-s 6 vastuolu, mis seisneb selles, et kriminaalasja menetlev kohus peab rakendama eraõiguse norme ning lähtuma seejuures tsiviilkohtumenetluse põhimõtetest.¹²

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida, kas tsiviilhagi regulatsioon tagab tsiviilnõude lahendamise samal viisil, kui samasuguse tsiviilnõude esitamine tsiviilkohtumenetluses. Muuhulgas tuleb vastata küsimustele, kas kriminaalmenetluses saab tagada pooltele samad õigused, kui tsiviilkohtumenetluses, ning kas kriminaalmenetluses tsiviilhagi lahendamise kord võimaldab asja läbivaatamist sama põhjalikkusega. Eeltoodust magistritöö eesmärgist tuleneb magistritöö uurimisküsimus, millisel määral on tsiviilhagi lahendamisel kriminaalmenetluses võimalik tagada tsiviilkohtumenetlusliku korra järgimist. Sellest üldisest uurimisküsimusest püüab autor vastata samuti küsimusele, kas tsiviilhagi regulatsioon vajab muutmist, et

⁹ Sarv, J. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses – aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009. Tartu: Riigikohus 2009, lk 118. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/wp-content/uploads/2020/04/kohtute-aastaraamat-2009.pdf> (25.04.2022).

¹⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses. – RT I, 06.01.2016, 5.

¹¹ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 80 SE, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde, lk 3-4. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus.%20millega%20laiendatakse%20kannatanute%20%C3%B5igusi%20kriminaalmenetluses> (25.04.2022).

¹² Järvekülg, I., Kõve, V. TsMS I, § 1/3.2.2.f. – Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. I-V osa (§-d 1-305). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.

võimaldada rohkemat tsiviilkohtumenetlusliku korra järgimist tsiviilhagi lahendamisel ning millised võimalused eksisteerivad tsiviilhagi parema läbivaatamise tagamiseks.

Uurimisküsimusele vastamiseks jaotas magistritöö autor käesoleva töö neljaks peatükiks. Töö esimeses peatükis käsitleb autor tsiviilhagi kriminaalmenetluses läbivaatamise eeldusi. Autor keskendub nii tsiviilhagi üldistele lubatavuse eeldustele kui ka sellele, kes saab tsiviilhagi esitada, kelle vastu ja mis on tsiviilhagile esitatavad vormi- ja sisunõuded. Töö teises peatükis uuritakse, kuidas sobivad kokku omavahel tsiviilkohtumenetluses ja kriminaalmenetluses kehtivad põhimõtted ning kas mõlemaid on võimalik järgida nii, et tagada tsiviilhagi läbivaatamist tsiviilkohtumenetluse reeglite järgi, rikkumata seejuures kriminaalmenetluse seadustiku regulatsiooni. Töö kolmandas peatükis vaatleb autor tõendamisega seotud probleeme. Menetluste eesmärkidest tulenevad erinevad tõendamisesemed, tõendamiskoormised ja tõendite liigid võivad tekitada tsiviilhagi läbivaatamisel teatud takistusi, mis võivad omakorda omada mõju ka tsiviilnõude lahendamise tulemusele.

Neljandas peatükis käsitleb magistritöö autor piiriülest tsiviilnõude lahendamise korda kriminaalmenetluses eririikide otseste allikate pinnalt. Välisriikide seadustest valis magistritöö autor Saksamaa, Läti, Rootsi ja Ühendkuningriigi seadusi. Autor võrdleb omavahel eri riikide seadusi, et vaadelda, kuidas erineb tsiviilhagi läbivaatamise kord ning kas nendest riikidest saaks Eesti õigusesse tuua mingeid lahendusi tsiviilhagi regulatsiooni paremaks muutmiseks.

Magistritöö autor ei käsitle KrMS § 38¹ lg 1 p 2 alusel tsiviilhagis esitatavat kahjuhüvitisnõuet avaliku võimu kandja vastu, mida oleks võimalik esitada halduskohtumenetluses. Samuti jätab autor tööst välja avaliku võimu kandja esitatavat avalik-õigusliku nõudeavaldust KrMS § 38¹ lg 2 alusel ning riigi, kohaliku omavalitsuse või muu avaliku võimu kandja tsiviilhagi.

Magistritöö piiritlemiseks käsitleb autor kriminaalmenetluses üldmenetluse korda, kuivõrd sarnaselt tsiviilkohtumenetluslikule hagimenetlusele toimub põhiline asja arutus just üldmenetluses. Samuti lähtub kriminaalmenetluse seadustiku üldine loogika üldmenetlusest ja selle raames tagatavatest maksimaalsetest menetluslikest garantiidest. Lihtmenetlustes on tagatavate menetluslike garantiide ulatus märgatavalt väiksem üldmenetlusega võrreldes¹³: nii toimub kriminaalmenetluse lühimenetluses isiku süüküsimuse otsustamine ainult kriminaaltoimiku põhjal ning uusi tõendeid esitada ei saa, kokkuleppemenetluses ei toimu sisulist arutamist asjaolude ja tõendite üle.

¹³ RKKKm 3-1-1-16-07, p 11.

Autorile ei ole teada teist magistritööd, mis käsitleks tsiviilhagi just tsiviilkohtumenetluse reeglite järgimise valguses. Tsiviilhagi lahendamise probleemidele on minevikus tähelepanu pööratud, kuid samas pole tehtud põhjalikku analüüsi.

Magistritöö kirjutamisel tugines autor suuremas osas kriminaalmenetluse ja tsiviilkohtumenetluse seadustikule ning nende kommentaaridele. Kohtupraktika osas käsitles autor Riigikohtu lahendeid tsiviilhagi lahendamise kohta, mis käsitlevad tsiviilhagi regulatsiooni tõlgendamist ja tsiviilkohtumenetluse reeglite kohaldamist. Välisriikide võrdlemisel kasutas autor Saksamaa, Läti, Ühendkuningriigi ning Rootsi õigusakte.

Töös kasutatakse võrdlevat, kvalitatiivset ja sünteetilist meetodit. Võrdleva meetodi abil uuritakse Ühendkuningriigi, Saksamaa, Läti, Rootsi ja Eesti tsiviilhagi käsitlevaid õigusakte ning kuidas on riigid otsustanud tsiviilhagi läbivaatamist reguleerida. Kvalitatiivse meetodiga analüüsitakse õigusakte, õiguskirjandust ning kohtupraktikat seoses tsiviilhagi lahendamise küsimustega. Sünteetiline meetod väljendub üksikute tsiviilhagiga seotud probleemide vaatlemises ning nendest tervikpildi koostamises ja järelduste tegemises.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad Eesti märksõnastikust on: tsiviilhagi, kriminaalmenetlus, tsiviilkohtumenetlus.

1. Tsiviilhagi läbivaatamine kriminaalmenetluses

1.1. Tsiviilhagi kriminaalmenetluses läbivaatamise eeldused

1.1.1. Hüveolukorra taastamine või heastamine

KrMS § 38¹ lg 1 p 1 kohaselt on kannatanul õigus esitada kahtlustatava, süüdistatava või tsiviilkostja vastu tsiviilhagi, mille kohus vaatab läbi kriminaalmenetluses. Kannatanu võib tsiviilhagis esitada nõude, kui nõude eesmärk on kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga rikutud kannatanu hüveolukorra taastamine või heastamine, kui selle nõude aluseks olevad faktilised asjaolud kattuvad olulises osas menetletava kuriteo tehjoludega ja kui sellist nõuet oleks võimalik läbi vaadata ka tsiviilkohtumenetluses.

Selleks, et vaadata läbi kannatanu nõue kriminaalmenetluses, peab kannatanu tsiviilhagis esitatud nõue olema vahetult suunatud kuriteo tunnustele vastava teoga rikutud hüveolukorra taastamisele või heastamisele.

Riigikohus on määruses 3-1-1-97-10 väljendanud seisukoha, mille kohaselt peab kannatanu nõue olema kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga nii faktiliselt kui ka õiguslikult seotud. Faktiline seotus tähendab tsiviilhagi aluseks olevate asjaolude olulises osas kattuvust kuriteo faktiliste asjaoludega; õiguslik seos on olemas juhul, kui kuriteokoosseis kaitseb sama õigushüve, mis on kannatanul teoga rikutud.¹⁴

Samas ei ole nõutav, et kannatanu esitaks vaid vastava kuriteokoosseisuga kaitstava õigushüve kahjustamisest tuleneva nõude.

Riigikohus on selgitanud, et kannatanu võib esitada tsiviilhagis ka sellise nõude, mis ei tulene kuriteokoosseisuga kaitstava õigushüve kahjustamisest – see tähendab, et kannatanu nõude aluseks võib olla ka tema õiguste selline rikkumine, mis iseenesest ei annaks alust isikut selles kriminaalasjas KrMS § 37 lg 1 kohaselt kannatanuks pidada.¹⁵ Kannatanu võib nõuda kahju hüvitamist ka siis, kui kahju tekitamine ei ole menetletava kuriteo koosseisuline tunnus.¹⁶ Sama puudutab ka isikuvastaseid kuritegusid, mille koosseisulistel tunnustel puudub varaline

¹⁴ RKKKm 3-1-1-97-10, p 17-19.

¹⁵ *Ibidem*, p 22.

¹⁶ RKKKo 3-1-1-23-14, p 25.

mõõde¹⁷ - kannatanu saab ikka nõuda kahju hüvitamist, kuna tal on selleks õigus VÕS § 1043 järgi.

Näitena tõi Riigikohus määruse 3-1-1-97-10 p-s 19 välja, et isik, kes sai mootorsõidukijuhi poolt liiklusnõuete rikkumise tagajärjel raske tervisekahjustuse (KarS § 422 järgi) ja keda on asjasse kannatanuna kaasatud, saab esitada lisaks tervise kahjustamisest tekkinud kahjule ka liiklusnõuete rikkumise tõttu tekkinud varakahju (nt hävinud mootorsõiduki) hüvitamist. Riigikohus märkis, et selline reegel tuleneb menetlusökonoomia ja efektiivse õiguskaitse põhimõttest, kuna kriminaalmenetlusesse kannatanuna kaasatud isikule tuleb võimaldada esitada kõik kuriteosündmusega seotud tsiviilnõuded ühe ja sama menetluse raames.¹⁸

Selline käsitus on arusaadav. Lähtudes menetlusökonoomia põhimõttest ning samuti kannatanu huvist heastada kuriteo tagajärjel tekkinud õigushüvede riived, on otstarbekas võimaldada tal esitada kõik nõuded, mis tulenevad tsiviilkohustuse rikkumisest, kui isik oleks esitanud hagi hoopis tsiviilmenetluses. Muidu tekiks olukord, kus kannatanu osaleb paralleelselt nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtumenetluses ning paneb esimeses maksma kuriteokoosseisuga kaitstava õigushüve kahjustamisest tekkinud nõude, teises aga kuriteokoosseisust välja jääva õigushüve kahjustamisega seotud nõude. Samas tuleb meele pidada, et selliseid „kõrvalnõudeid“, mis ei ole kuriteokoosseisuga kaitstud, saab kannatanu esitada üksnes kuriteokoosseisuga kaitstava õigushüve kahjustamisest tuleneva nõudega.

1.1.2. Asjaolude olulises osas kattumine

Oluliseks tsiviilhagile esitatavaks nõudeks on see, et tsiviilnõude aluseks olevad faktilised asjaolud kattuvad olulises osas kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga (teisisõnu kuriteo tehioleduga). See, millal saab tsiviilnõude aluseks olevad asjaolud ja kuriteo koosseisuliste asjaolude kattuvat osa pidada „oluliseks“, on fakti küsimus.¹⁹ Ka Riigikohus on korduvalt nentunud, et ei ole nõutav, et tsiviilhagi aluseks olevad faktilised asjaolud oleksid täielikult hõlmatud süüdistuse alusfaktidest.²⁰ Teisalt ei tohi tsiviilhagi aluseks olevate asjaolude seos kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga olla liiga väike – muidu tsiviilnõude lahendamine kriminaalmenetluses ei ole enam otstarbekas ning võib hakata ebamõistlikult takistama süüküsimuse lahendamist.²¹

¹⁷ RKKKm 3-1-1-22-17, p 43.

¹⁸ RKKKm 3-1-1-97-10, p 22.

¹⁹ RKKKm 3-1-1-22-17, p 43.

²⁰ RKKKo 3-1-1-13-14, p 21.

²¹ *Ibidem*.

Kriminaalasja lahendaval kohtul on hindamisruum, millisel määral tsiviilhagi aluseks olevad asjaolud kattuvad süüdistuse alusfaktidega – samas on selline hindamisruum siiski piiratud, kui tsiviilnõude lahendamine kriminaalmenetluses on selgelt kooskõlas tsiviilhagi instituudi eesmärgiga.²² Seega järeldub kohtupraktikast, et tsiviilhagi ja süüdistuse olulise ühisosa nõuet tuleb tõlgendada laialt, st kriminaalmenetluses ei saa läbi vaadata ainult sellist tsiviilhagi, mille alus on süüdistuse teokirjeldusest kvalitatiivselt erinev.²³

Siinkohal on oluline märkida, et kuigi tsiviilhagi asjaolud peavad olulises osas kattuma kuriteo tehiooludega, tuleb teha vahet karistusõigusliku ja tsiviilõigusliku vastutuse vahel. Nii on Riigikohus selgitanud, et isiku teo lugemine kuriteoks on üksnes karistusõiguslik hinnang teole.²⁴ Seega on tsiviilhagi aluseks süüdistatava „tegu“, mis täidab mõne eraõiguse normi eeldused, mitte süüdistatava „kuritegu“ kui karistusõiguslik hinnang süüdistatava käitumisele – samas peab süüdistatava tegu vastama tervikuna või osaliselt ka mõne kuriteokoosseisu tunnustele.²⁵

Riigikohtu otsuse 3-1-1-13-14 p 18 kohaselt on peetud lubamatuks ka selliseid hagisid, mis eeldavad suures mahus süüdistusest hõlmamata faktide tuvastamist – sel juhul on tsiviilhagi nõude aluseks olevate asjaolude ja kuriteo tehioolude seos liiga väike, et tsiviilhagi saaks kriminaalmenetluses läbi vaadata. Selliste faktide, mis omavad tähtsust tsiviilhagi, mitte süüküsimuse lahendamisel, maht ja tuvastamise keerukus võib lükata tõendamiseseme raskuspunkti süüdistuse alusfaktidelt tsiviilhagi aluseks olevate asjaolude tuvastamisele.²⁶

1.1.3. Nõude läbivaatamine tsiviilkohtumenetluses

Kolmas tsiviilhagile esitatav nõue selle lahendamise lubamaks on tsiviilhagi nõude tsiviilkohtumenetluses läbivaatamise võimalikkus. Selleks, et nõue oleks võimalik lahendada tsiviilkohtumenetluses, peab see vastama TsMS §-s 1 sätestatule. TsMS § 1 ls 1 kohaselt vaadatakse tsiviilkohtumenetluses läbi tsiviilasi, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Sama paragrahvi teise lause kohaselt on tsiviilasi eraõigussuhtest tulenev kohtuasi.

Eraõigussuhted on reguleeritud eraõiguse normidega, st tsiviilõiguse üldosa, võlaõigus, asjaõigus, ühinguõigus jne. Maakohtu pädevuse määramisel on vaja pöörata tähelepanu ka sellele, kas tegemist on eraõigussuhte või avalik-õigusliku suhtega.

²² RKKKm 3-1-1-22-17, p 42.

²³ *Ibidem*, p 44.

²⁴ RKKKo 3-1-1-22-07, p 14.2.

²⁵ RKKKo 3-1-1-13-14, p 18.

²⁶ *Ibidem*, p 27.

Seega, kui tegemist on eraõigussuhtega ning üldjuhul oleks maakohus pädev nõuet lahendama, on selline nõue lubatav esitada ka kriminaalmenetluses tsiviilhagis.

1.2. Tsiviilhagi esitamise vorm ja tähtaeg

1.2.1. Tsiviilhagi sisu- ja vorminõuded

KrMS § 154¹ lg 1 alusel esitatakse tsiviilhagi kirjalikus vormis ja selles märgitakse:

- tsiviilhagi esitaja nimi, aadress ja muud kontaktandmed;
- süüdistatava või tsiviilkostja nimi, kelle vastu tsiviilhagi on esitatud. Enne talle kriminaaltoimiku esitamist võib kannatanu jätta süüdistatava või tsiviilkostja nime tsiviilhagis märkimata. Sellisel juhul peab kannatanu tsiviilhagi täiendama KrMS seadustiku § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul;
- tsiviilhagi esitaja selgelt väljendatud nõue;
- tsiviilhagi esitaja nõude aluseks olevad faktilised asjaolud;
- tõendid, mis kinnitavad nõude aluseks olevaid asjaolusid ja millele kannatanu soovib tugineda, sõltumata prokuratuuri esitatavast tõendikogumist, kui tsiviilhagi esitaja ei ole prokuratuur. /.../.

Ülaltoodud sätte eeskujuks on olnud TsMS § 363 lg 1, mis sätestab hagiavalduse sisunõudeid. Enne 01.01.2017.a-l jõustunud seadusemuudatusi ei olnud kriminaalmenetluse seadustikus selgesõnaliselt reguleeritud tsiviilhagi sisu- ja vorminõudeid. Näiteks on Riigikohus lahendis 3-1-1-79-09 p-s 11 asunud seisukohale, et kuna tsiviilhagi aluseks olevad faktilised asjaolud peavad olulises osas kattuma süüdistuse aluseks olevate faktiliste asjaoludega, on TsMS-is sätestatud hagiavaldusele esitatavate nõuete järgimine kohustuslik vaid niivõrd, kuivõrd see on vajalik kannatanu tsiviilnõude õiglase ja kohtumenetluse poolte huve arvestava menetlemise tagamiseks. Samas lahendis on Riigikohus jaatanud õiguslikult lihtsamate nõuete puhul tsiviilhagi esitamist ka protokollilises vormis, s.t kannatanu suulise avaldusena, mille menetleja protokollib. Taoline Riigikohtu seisukoht on tehtud enne 01.01.2017.a seadusemuudatuste jõustumist, seega on selline lähenemine tsiviilhagi vormile kehtiva õiguse järgi lubamatu.

1.2.2. Tsiviilhagi esitamise viis ja tähtaeg

KrMS § 38¹ lg 3 alusel esitatakse tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu KrMS § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul. KrMS § 225 lg 1 ls 1 järgi võivad menetlusosalised neile kriminaaltoimiku tutvustamisest alates kümne päeva jooksul esitada prokuratuurile taotlusi.

TsMS § 362 lg 1 alusel on hagi esitamise ajaks hagi kohtusse jõudmise aeg. Hagi edastatakse otse kohtusse kõikide dokumentide ja tõenditega. Samas kriminaalmenetluses jätab kohus otse kohtule esitatud tsiviilhagi § 263¹ lg 2 alusel läbi vaatamata. Tsiviilhagi uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu esitamine on tingitud üldmenetluse eripärast, mis eeldab, et kriminaaltoimikus olevad tõendid peavad kohtuni jõudma alles kohtuliku uurimise käigus.²⁷ KrMS § 226 lg 7 ls 3 kohaselt ei või üldmenetluses kohtusse saadetavas kriminaalasjas tsiviilhagile ega avalik-õiguslikule nõudeavaldusele lisada tõendeid – sätte eesmärk on vältida kohtu tutvumist kriminaaltoimiku sisuga tsiviilhagile lisatud tõendite kaudu enne, kui ta hakkab asja sisuliselt arutama.²⁸

Tsiviilhagi uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu esitamine ei tähenda, et uurimisasutus või prokuratuur on pädevad andma hinnangu, kas tsiviilhagi on põhjendatud: tsiviilhagi esitamine uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu ei ole käsitatav kohtueelse menetluse läbimisena TsMS § 3 lg 3 mõttes.²⁹ Küll aga peatub Riigikohtu lahendi 3-1-1-106-12 p 42 kohaselt kannatanu nõude aegumine kriminaalasja kohtueelses menetluses uurimisasutusele või prokuratuurile tsiviilhagi esitamisega.

Tsiviilhagi on võimalik esitada alates kriminaalmenetluse alustamisest või enne seda, nt koos kuriteoteatega.³⁰ Sellisel juhul puudub aga kannatanul võimalus tugineda kriminaalasja materjalidele tsiviilhagi koostamisel. Põhimõtteliselt saab hageja esitada ka esialgse hagiavalduse ja juba pärast kriminaaltoimikuga tutvumist seda nõuetekohaselt täiendada ja vormistada, ka asendada tsiviilhagi uue hagiavaldusega.³¹ Kriminaalasja mahukuse või keerukuse korral võib prokuratuur KrMS § 225 lg 1 ls 2 alusel menetlusosalise kirjaliku taotluse alusel seda tähtaega pikendada.

05.04.2011 redaktsiooni KrMS § 38 lg 1 p 2 kohaselt oli kannatanul õigus esitada tsiviilhagi enne kohtuliku uurimise lõpetamist maakohtus. Kehtiva KrMS § 38 lg 1 p 2 koosmõjus KrMS § 38¹ lg 3 kohaselt on kannatanul õigus esitada tsiviilhagi KrMS § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul, st 10 päeva jooksul kriminaaltoimiku tutvustamisest. Samuti ei olnud 05.04.2011 redaktsioonis sätestatud KrMS § 225 lg 1¹ (jõustunud 01.09.2011), mille kohaselt pärast KrMS § 225 lõikes 1 sätestatud tähtaja möödumist esitatud tsiviilhagi tagastab prokuratuur määrusega, selgitades kannatanule õigust esitada hagi

²⁷ Sarv, KrMS § 38/1.2.2.

²⁸ Aas, N. KrMS § 226/9.1.

²⁹ Sarv, KrMS § 38/1.2.2.

³⁰ RKKKm 1-17-4343, p 12.

³¹ Sarv, KrMS § 38/1.2.1.

tsiviilkohtumenetluse korras. Seadusemuudatus³² oli tingitud vajadusest tagada tsiviilhagi esitamine piisavalt varakult, et anda pooltele tõhus võimalus oma vastuväidete ja tõendite esitamiseks ning kohtule võimalus kontrollida tsiviilhagi nõuetelevastavust, samuti vältida süüküsimuse lahendamise venimist.³³ Kehtiva õiguse kohaselt puudub kannatanul võimalus esitada tsiviilhagi kohtuliku uurimise käigus ning KrMS § 225 lg-s 1 sätestatud tähtja möödalaskmisel jääb kannatanule võimalus esitada hagi tsiviilkohtumenetluse korras.

1.3. Tsiviilhagi pooled

1.3.1. „Hageja“ kriminaalmenetluses

KrMS § 38 lg 1 p 2 järgi on tsiviilhagi esitamise õigus kannatanuna menetlusse kaasatud isikul.

KrMS § 37 lg 1 kohaselt on kannatanu füüsiline või juriidiline isik, kelle õigushüve on tema vastu suunatud kuriteoga või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga vahetult kahjustatud. /.../. Füüsiline isik on kannatanu ka juhul, kui kuriteo või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga on põhjustatud tema lähedase surm ja talle on surma tagajärjel kahju tekkinud.

TsMS § 205 lg 1 kohaselt on tsiviilkohtumenetluse pooled hageja ja kostja. Tsiviilkohtumenetluses osaleb hageja, ehk hagi esitanud isik, enda nimel. Kohus annab hagimenetluses õiguskaitse ainult isikule, kellel on hagemisõigus. See tuleneb TsMS § 3 lg-st 1, mille järgi kohus menetleb tsiviilasja, kui isik pöördub seaduses sätestatud korras kohtusse oma eeldatava ja seadusega kaitstud õiguse või huvi kaitseks. Formaalselt on hageja alati isik, kes esitas kohtule enda nimel hagiavalduse.³⁴ Hagemisõigus on aga ainult isikul, kes on vaidlusaluse õigussuhte kandja materiaalsoõiguse mõttes. Kui hagi on esitanud vale isik, tuleb hagi menetlusse võtmisest keelduda või jätta see läbi vaatamata.³⁵

KrMS § 37 lg-s 1 sätestatud kahju vahetu seos kuriteoga tähendab seda, et kannatanuks saab pidada üksnes isikut, kelle kahju on kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteoga/õigusvastase teoga nii faktiliselt kui ka õiguslikult seotud.³⁶ Sellest järeldub, et kui karistusõiguslik koosseis ei näe ette isiku õigushüve kahjustamist, ei saa isikut kannatanuna käsitleda. Isiku kannatanuks

³² Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 23.02.2011, 1.

³³ Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde, lk 3-4. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a-b5122208c53b/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (25.04.2022).

³⁴ Järvekülg, Kõve, TsMS I, § 205/3.2.1.b.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ RKKKm 3-1-1-97-10, p 17.

pidamine ja sellest tulenev tsiviilhagi esitamise õigus sõltub seega süüdistatavate tegudele antavast karistusõiguslikust kvalifikatsioonist. Nagu oli magistritöö punktis 1.1.1. märgitud, kui kannatanu kahjustatud õigushüved ei ole kuriteokoosseisuga kaitstud, on selline nõue KrMS § 38¹ lg 1 p 1 lubamatu ning kohus ei ole pädev kriminaalkorras tsiviilnõuet lahendama.

Tuleb märkida, et TsMS § 668 lg-st 3 lähtuvalt ei saa Riigikohtus tugineda asjaolule, et kannatanu oli ebaõigesti menetlusse kaasatud ning kannatanu oleks pidanud esitama hagi tsiviilkohtumenetluse korras.³⁷ Olukord, kus maakohus vaatas tsiviilhagi tsiviilkohtumenetluse asemel läbi kriminaalmenetluses, ei saa automaatselt tuua kaasa tsiviilhagi kohta tehtud kohtuotsuse kassatsiooni korras tühistamist.³⁸ Eelkirjeldatust võib järeldada, et maakohtu kohtunikul lasub kohustus hinnata, kas kannatanuna menetlusse kaasatud isik vastab KrMS § 37 tunnustele ning otsustada eelistungil KrMS § 262 lg 1 p 4¹ alusel, kas tsiviilhagi tohib menetlusse võtta või tsiviilhagi tuleb läbi vaatamata jätta. Tsiviilhagi läbi vaatamata jätmine ei välista sama hagi esitamist tsiviilkohtumenetluse korras KrMS § 263¹ lg 2 järgi.

Kriminaalmenetluses on vaja hageja osas märkida ka veel ühte olulisust omavat asjaolu.

TsMS § 209 lg 1 järgi füüsilisest isikust poole surma või juriidilisest isikust poole lõppemise korral või muul juhul, kui tekib üldõigusjärglus, lubab kohus menetlusse astuda selle poole üldõigusjärglasel, kui seaduses ei ole ette nähtud teisiti. Üldõigusjärglus on võimalik menetluse igas staadiumis.

Riigikohus on lahendi 3-1-1-50-15 p-s 8 leidnud, et kriminaalmenetlusõiguses ei tunta tsiviilhageja instituuti ja tsiviilhagi esitamise õigus kriminaalmenetluses on KrMS § 38 lg 1 p 2 järgi üksnes kannatanul. Kui kannatanu suri enne tsiviilhagi esitamist, ei teki tema pärijal kriminaalmenetluses tsiviilhagi esitamise õigust.³⁹ Siiski on Riigikohtu seisukoha järgi põhjendatud võimaldada kannatanu õigusjärglasel võtta üle kannatanu esitatud tsiviilhagist tulenevaid õigusi ja kohustusi, lähtuvalt menetlusökoonomia põhimõttest.⁴⁰

Lähtudes ülalmainitud Riigikohtu seisukohast oli kriminaalmenetluse seadustik 16.01.2016 jõustunud §-ga 37¹ ka täiendatud, nimelt KrMS § 37¹ lg 1 kohaselt, kui füüsilisest isikust kannatanu sureb või juriidilisest isikust kannatanu lõpeb pärast tsiviilhagi esitamist, kuid enne selle kohta tehtava lahendi jõustumist, lubab menetleja kolmanda isikuna menetlusse astuda kannatanu üldõigusjärglasel. Üldõigusjärglus on võimalik menetluse igas staadiumis.

³⁷ RKKKo 1-16-9323, p 27.

³⁸ RKKKo 3-1-1-89-11, p 27.3.

³⁹ RKKKo 3-1-1-50-15, p 8.

⁴⁰ *Ibidem*, p 9.

Paragrahvi lg 2 järgi on kannatanu üldõigusjärglasel üksnes tsiviilhagi menetlemisega seotud kannatanu õigused.

Üldõigusjärglus tsiviilhagi osas on võimalik vaid juhul, kui kannatanu on enne füüsilise isiku surma või juriidilise isiku lõppemist tsiviilhagi ka esitanud. On arusaadav, et isiku suhtes tapmise (KarS § 113), mõrva (KarS § 114), surma põhjustanud tervisekahjustuse tekitamise (KarS § 118 lg 1 p 7) toimepanemisel ei ole kannatanu (so surnud isik) võimeline tsiviilhagi esitama. Kohtupraktikas oli aktsepteeritud, et tapmise või mõrva korral on kannatanuks tapetud isiku lähedane.⁴¹ 16.01.2016.a-l jõustunud seadusemuudatusega lisati KrMS § 37 lg-le 1 neljas lause, mille kohaselt on füüsiline isik kannatanu ka juhul, kui kuriteo või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga on põhjustatud tema lähedase surm ja talle on surma tagajärjel kahju tekkinud. See tähendab muuhulgas ka seda, et võrreldes kolmanda isikuna kaasatud üldõigusjärglasega on surnud isiku lähedastel lisaks tsiviilhagi menetlemisega seotud kannatanu õigustega ka kannatanu kriminaalmenetluslikud õigused KrMS § 38 lg 1 alusel.

Juriidiliste isikute õigusjärglusega on olukord teistsugune. KrMS § 37 lg 1 lause 4 lubab surnud isiku üldõigusjärglasel esitada tsiviilhagi; KrMS § 37¹ lg-st 1 lähtuvalt on kannatanu üldõigusjärglasel füüsilisest isikust kannatanu surma või juriidilisest isikust kannatanu lõppemise korral pärast tsiviilhagi esitamist tsiviilhagi menetlemisega seotud kannatanu õigused. Seaduse sõnastusest järeldub, et kui kuriteo tagajärjel kannatada saanud juriidiline isik lõpeb enne tsiviilhagi esitamist (nt ühinemise tõttu), ei saa sellise juriidilise isiku õigusjärglane esitada tsiviilhagi. Siin võiks olla tegemist seaduse lüngaga, mis ei luba juriidilise isiku üldõigusjärglasel kannatanu asemel tsiviilhagi esitada, kuigi talle lähevad üle lõppenud äriühingu õigused ja kohustused.

Magistritöö autor selgitab muu hulgas, kas kannatanu eriõigusjärglane võiks kriminaalmenetluses esitada tsiviilnõude. Näiteks, süüdistatav X tapab A-d ja varastab tema vara, sh kalli maali, mida A on oma testamendis annakuna pärandanud B-le. X-i süüdistatakse KarS § 114 lg 1 p 5 järgi (mõrv seoses röövimisega või omakasu motiivil). B, kui annakusaaja, on A eriõigusjärglane.⁴² Kas temal tekib õigus esitada kriminaalmenetluse raames tsiviilhagi maali väljanõudmiseks? Kuna A on surnud, astuvad kannatanutena menetlusse tema lähedased (ühtlasi ka pärijad). KarS § 114 lg 1 p 5 kaitseb õigushüvena elu. Vahetu seoses on antud kuriteoga mittevaraline kahju. Menetlusökoonoomia põhimõttest lähtudes saavad kannatanud esitada ka varalise kahju nõude (nt matusekulud). Kes saab aga esitada maali väljanõudmise

⁴¹ RKKKm 3-1-1-97-10, p 20.

⁴² Eriõigusjärglaseks on ka annakusaaja. – Kullerkupp, K. TsÜS § 6/3.1.1.a. – Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2010.

nõude – A pärijad või annakusaaja B? Pärimisseaduse⁴³ § 57 alusel määrab testaator testamendiga annakutäitjat, korralduse puudumisel on annakutäitjateks testaatori pärijad. Lisaks sellele tekib üldõigusjärglastel ka õigus nõuda süüdistatavalt varastatud esemete väljanõudmist. Kuna annakusaajal ei teki KarS §-ga 114 kaitsud õigushüvede kahjustamisest tulenevat nõuet, ei saa annakusaaja esitada süüdistatava vastu tsiviilhagi kriminaalmenetluses. Ka juhul kui testaatori pärija sureb, läheb menetlusõigusjärglus üle pärija pärijale. Annakusaaja saab nõuda annaku täitmist vaid tsiviilkohtumenetluse korras ja seda vaid pärijatelt.

1.3.2. „Kostja“ kriminaalmenetluses

KrMS § 38¹ lg 1 järgi on kannatanul õigus esitada tsiviilhagi kahtlustatava, süüdistatava või tsiviilkostja vastu.

Kahtlustatav on KrMS § 33 lg 1 kohaselt isik, kes on kuriteos kahtlustatavana kinni peetud, või isik, keda on piisav alus kahtlustada kuriteo toimepanemises ja kes on allutatud menetlustoimingule. Süüdistatav on KrMS § 35 lg 1 alusel isik, kelle kohta prokuratuur on koostanud süüdistusakti KrMS § 226 kohaselt /.../. KrMS § 35 lg 2 järgi on süüdistataval kahtlustatava õigused ja kohustused. /.../.

KrMS ei sätesta eraldi kahtlustatava või süüdistatava õigusi tsiviilhagi menetlemisel. KrMS § 34 lg 1 p-de 7 ja 8 järgi on kahtlustataval õigus esitada tõendeid ning taotlusi ja kaebusi, kuid õiguskirjanduse kohaselt puudutavad need õigused pigem kahtlustatava enda aktiivset kaitset temale esitatud süüdistuse suhtes.⁴⁴ Ei ole alust arvata, et eelmainitud õigused ei laiene ka tsiviilhagile; kahtlustataval ja süüdistataval peaksid kahtlemata olema samad tsiviilhagi menetlemisega seotud õigused, kui tsiviilkostjal KrMS § 40 lg 1 järgi, ehkki otseselt pole seaduses sätestatud sellistele õigustele tuginemise võimalus.

Kostja osas on kriminaalmenetluses suur erinevus tsiviilkohtumenetluse reeglitest see, et enne kannatanule kriminaaltoimiku esitamist võib kannatanu tsiviilhagi esitamisel jätta tsiviilhagis süüdistatava või tsiviilkostja nime märkimata ning peab täiendama tsiviilhagi KrMS § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul (KrMS § 154¹ lg 1 p 2). See asjaolu on tingitud sellest, et mõnikord ei ole kurjategija isik kannatanule teada ning uurimisasutusel lasub kohustus kurjategija isik kindlaks teha.

Varasemates KrMS-i redaktsioonides ei olnud kannatanule sätestatud kohustust süüdistatava või tsiviilkostja tsiviilhagis märkimata jätmisel neid isikuid nimeliselt täpsustada. Näiteks on

⁴³ Pärimisseadus. – RT I, 04.01.2021, 36.

⁴⁴ Plekksepp, A. KrMS § 34/1.5.

Riigikohus lahendi 3-1-1-79-09 p-s 13 kinnitanud, et kuigi tsiviilkohtumenetluses ei ole võimalik esitada hagi ilma selles kostjat nimeliselt näitamata, siis kriminaalmenetluses on võimalik esitada hagi määratlemata isiku vastu. Sel juhul tuleb kohtul eeldada, et kannatanu tsiviilnõue on suunatud isiku(te) vastu, kellele on süüdistusaktis ette heidetud tsiviilhagi aluseks olevat tegu.⁴⁵

Alates 2017. aasta KrMS-i seadusemuudatuste jõustumisest on süüdistatava või tsiviilkostja tsiviilhagis märkimata jätmise võimalik ainult kohtueelses menetluses enne kriminaaltoimikuga tutvumist. KrMS § 154¹ lg 1 p 2 kohaselt peab kannatanu süüdistatava või tsiviilkostja nime tsiviilhagis märkimata jätmisel tsiviilhagi täiendama KrMS § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul. Seadus on muutunud rangemaks ning kannatanu ei saa kohtulikul uurimisel enam jätta isikut, kelle vastu on tsiviilhagi esitanud, nimetamata. Kriminaalmenetluses, kus süüdistus ühe teo eest esitatakse mitmele isikule (kaastäideviijatele), võib tsiviilhagi ilma kostja märkimata kohtusse saatmine eelduslikult rikkuda kostjate õigusi, kuna nad pole teadlikud, kelle vastu mis nõude kannatanu esitab ning puudub selgus, kuidas ennast kaitsta. Juhul, kui kannatanu jätab isikuid, kelle vastu nõue on suunatud märkimata, peab kohus KrMS § 263¹ lg 1 kohaselt andma tähtaja tsiviilhagis puuduste kõrvaldamiseks, st täpsustada isikut, kelle vastu on tsiviilhagis sisalduv nõue suunatud.

1.3.3. Tsiviilkostja instituut

KrMS § 39 lg 1 järgi on tsiviilkostja füüsiline või juriidiline isik, kes ei ole kuriteos kahtlustatav ega süüdistatav, kuid:

- kes kannab seaduse järgi varalist vastutust kahju eest, mis on kannatanule tekitatud kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga, või (p 1)
- kelle vastu kannatanul on seaduse järgi asjaõiguslik õiguste taastamise või alusetust rikastumisest tulenev nõue, mille eesmärk on kriminaalmenetluse esemeks oleva teoga rikutud kannatanu hüveolukorra taastamine või heastamine (p 2).

Tsiviilkostja instituut võimaldab kannatanul kriminaalmenetluse raames esitada süüdistatava teoga kannatanul tekkinud nõude süüdistatava kõrval või asemel ka isiku vastu, kes materiaalsoiguslikult lisaks süüdistatavale või süüdistatava asemel selle teo eest vastutab. Siinkohal saab rääkida olukorrast, milles süüdistatav ja tsiviilkostja on solidaarvõlgnikud; samuti kui tsiviilkostja on süüdistatavalt ostnud kannatanult varastatud asja ning kannatanu soovib tsiviilkostja valdusest asja väljanõudmist. Süüdistatava ja tsiviilkostja vastu tsiviilhagi

⁴⁵ RKKKo 3-1-1-79-09, p 13.

samaaegne esitamine on samastatav hagi esitamisega ühiselt mitme kostja vastu TsMS § 207 lg 1 alusel.

On vaja märkida, et kui süüdistatav ja tsiviilkostja vastutavad VÕS § 137 lg 1 järgi hüvitise maksmise eest solidaarselt, lahendatakse kahju hüvitamise kohustuse jagunemist süüdistatava ja tsiviilkostja vahelises suhtes regressinõudena tsiviilkohtumenetluses.⁴⁶

Tsiviilkostja menetlusse kaasamine võiks kõne alla tulla juhul, kui isik vastutab teise isiku, st alaealise või vaimse puudega isiku, õigusvastaselt tekitatud kahju eest VÕS § 1053 alusel. Tuleb aga meeles pidada, et KarS § 33 järgi on alla 14-aastane isik ja vaimse puudega isik KarS § 34 sätestatud juhtudel süüvõimetud ning neid ei saa õigusvastase teo eest karistada. Kehtiv seadus ei võimalda sellist vastutust kriminaalmenetluse raames maksma panna. Kannatanul on seega võimalus esitada hagi alla 14-aastase või vaimse haigusega isiku vastu üksnes tsiviilkohtumenetluses.

Tsiviilkostja kaasamine on otstarbekas, kui isik vastutab VÕS § 1054 alusel teise isiku poolt tekitatud kahju eest, kui

- isik kasutab teist isikut pidevalt oma majandus- või kutsetegevuses (lg 1);
- isik kasutab teist isikut oma kohustuse täitmisel (lg 2);
- isik teeb teise isiku ülesandel teatud toiminguid (lg 3).

Tsiviilkostja kaasamise vajalikkus võib tekkida ka olukorras, milles isik on süüdistatava poolt tekitatud kahju kaaspõhjustaja, kahju tekitanud teole kihutaja või kaasaaitaja, kuid kes ei ole mingil põhjusel süüdistatava(te)ga samas või on eraldi kriminaalmenetluses süüdistatav.⁴⁷

Varasemates KrMS-i redaktsioonides puudus kannatanul võimalus esitada tsiviilkostja vastu KrMS § 39 lg 1 p-s 2 sisalduvaid nõudeid. Ka KrMS-i kommentaarides (seisuga 2012.a) kinnitati, et kannatanu ei saa esitada tsiviilkostja vastu muid nõudeid peale kahju hüvitamise nõude.⁴⁸ 01.07.2016.a jõustunud seadusemuudatusega laiendati KrMS §-s 39 sätestatud tsiviilkostja mõistet. Seletuskirja kohaselt võib kannatanul olla vajalik kuriteoga rikutud hüveolukorra taastamiseks või heastamiseks esitada nõue mitte süüdistatava või varalise kahju eest vastutava isiku vastu, nt esitada vindikatsiooninõue varastatud asja valdaja vastu, kellele süüdistatav on asja müünud.⁴⁹ Sellest tingituna oli KrMS § 39 lõikesse 1 lisatud punkt 2, mille järgi saab kannatanu esitada tsiviilkostja vastu ka vindikatsiooninõude või alusetust

⁴⁶ RKKKo 3-1-1-42-08, p 26.

⁴⁷ Sarv, KrMS § 39/2.3.3.

⁴⁸ *Ibidem*, 2.2.

⁴⁹ Seletuskiri 80 SE, lk 20.

rikastumisest tuleneva nõude. Sellise lahenduse mõte oli eelduslikult mitte ainult kannatanu õiguste maksmapanemise võimaluste laiendamine, vaid ka menetlusökonoomia ja paralleelmenetluste vältimise eesmägi teenimine.

KrMS § 39 lg 2 järgi kaasatakse isik tsiviilkostjana menetlusse ja kõrvaldatakse menetlusest menetleja määrusega. Menetleja (st uurimisasutus, prokuratuur või kohus) kaasab KrMS § 39 lõikes 1 nimetatud isiku menetlusse kannatanu või süüdistatava taotlusel või omal algatusel, kui on alust arvata, et kannatanu nõue tsiviilkostja vastu võidakse läbi vaadata kriminaalmenetluses, või kui see on vajalik süüdistatava huvide kaitseks. Riigikohus on märkinud ka seda, et kriminaalmenetluses peab uurimisasutus, prokuratuur või kohus tsiviilkostjana menetlusse kaasama iga isiku, keda ei kahtlustata ega süüdistata kuriteos, kuid kelle vastu on kannatanu esitanud kriminaalmenetluses lubatava nõude.⁵⁰

Autor juhib tähelepanu Riigikohtu lahendi 3-1-1-105-10 p-s 7.1. väljendatud seisukohale, mille kohaselt ei ole isiku tsiviilkostjaks tunnistamine samastatav tema vastu tsiviilhagi esitamisega. Isiku tsiviilkostjana menetlusse kaasamine annab kannatanule üksnes võimaluse tema vastu nõue esitada.⁵¹ Menetlejal puudub pädevus laiendada isikute ringi, kelle vastu tsiviilhagi on esitatud.⁵² Kui kannatanu ei esita tsiviilkostja vastu nõuet, pole tsiviilkostjana kaasamisel üldjuhul mingeid õiguslikke tagajärgi.

KrMS § 39 lg 2 on mõnevõrra sarnane TsMS § 208 lg-ga 2, mille kohaselt, kui hageja leiab, et hagi ei ole esitatud kõigi isikute vastu, kes on vaidlustatud õigussuhte osalised, võib kohus hageja taotlusel kuni kohtuliku arutamise lõppemiseni esimese astme kohtus kaasata kostjana ka need isikud. Erinevus TsMS § 208 lg 2 ja KrMS § 39 lg 2 vahel seisneb selles, et tsiviilkohtumenetluses ei saa kohus omal algatusel ise kostjat asendada ega kaasata.⁵³

1.4. Tsiviilhagi ese ja alus

KrMS § 154¹ lg 1 kohaselt märgitakse tsiviilhagis

- tsiviilhagi esitaja selgelt väljendatud nõue (p 3);
- tsiviilhagi esitaja nõude aluseks olevad faktilised asjaolud (p 4).

Ülalnimetatud säte on võetud üle TsMS §-st 363, millega sätestatakse hagiavalduse sisu. TsMS § 363 lg 1 kohaselt märgitakse hagiavalduses

⁵⁰ RKKKm 3-1-1-22-17, p 47.

⁵¹ RKKKo 3-1-1-105-10 p 7.1.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Parrest, I. TsMS I, § 208/3.2.1.c.

- hageja selgelt väljendatud nõue (hagi ese) (p 1);
- hagi aluseks olevad faktilised asjaolud (hagi alus) (p 2).

Kriminaalmenetluse kontekstis on Riigikohus lähtunud tsiviilkohtumenetluslikust hagi eseme mõistest – hagi ese on protsessuaalne taotlus, millega hageja taotleb kohtult kindla sisuga otsuse tegemist, millegi väljamõistmist või tuvastamist vms.⁵⁴

Kriminaalmenetluses on hageja nõue suunatud kuriteoga rikutud kannatanu hüveolukorra taastamisele või heastamisele. Nagu eelnevalt oli välja toodud, võib kannatanu tsiviilhagis esitada ka selliseid nõudeid, mis iseenesest kuriteokoosseisuga kaitstava õigushüve alla ei kuulu tingimusel, et vähemalt üks esitatud nõuetest tuleneb kuriteokoosseisuga kaitstud õigushüve kahjustamisest. Samuti ei piirdu tsiviilhagi ainult õigusvastase kahju hüvitamise nõudega VÕS § 1043 järgi. Riigikohus on selgitanud, et tsiviilhagis saab esitada ka lepingu täitmise nõude, alusetust rikastumisest tulenevaid nõudeid, vindikatsiooninõude⁵⁵, samuti ka tahteavalduste kehtetusest tulenevaid nõudeid⁵⁶, lepingu tühistamise ja kahju hüvitamise nõude tsiviilseadustiku üldosa seaduse⁵⁷ (edaspidi TsÜS) § 101 järgi⁵⁸ jne.

Eeltoodust järeldub, et kannatanu ei ole tsiviilnõuete esitamisel mingite kindlate nõuetega piiratud – ta saab esitada tsiviilnõude ükskõik millisel materiaalsooõiguslikul alusel. Kannatanu nõuete ringi piiramine tsiviilhagis üksnes kahjuhüvitisnõudega kitsendaks põhjendamatult kannatanu võimalust saavutada oma rikutud õiguste heastamine kriminaalmenetluse raames ning tingiks paralleelmenetluste pidamise vajadust, kuna üksnes kahju hüvitamise nõudega ei pruugi kannatanu saavutada oma rikutud õigushüvede taastamist.⁵⁹ Kui kannatanu saaks esitada ainult kahju hüvitamise nõude, oleks vaja teiste teo tagajärgedest tulenevate nõuete menetlemiseks pidada eraldi tsiviilkohtumenetlus.

Kahju hüvitamise nõude juures tuleb välja tuua asjaolu, et kohtupraktika järgi võib tsiviilhagis esitatava nõude suurus ületada kuriteo ulatust või koosseisulise kahju suurust. See tähendab, et kui varguse toimepanemise tagajärjel on varastatud asi kaotsi läinud, võib kannatanu esitada kahjuhüvitisnõude suuremas ulatuses, kui varastatu väärtus teo toimepanemise ajal, kui varastatud ja kaotsiläinud asjaga samaväärse asja turuhind pärast teo toimepanemist tõuseb.⁶⁰ Kahju hüvitamise nõue kelmuse tagajärjel võib olla suurem, kui kannatanult välja petetud vara

⁵⁴ RKKKm 1-20-1975, p 25.

⁵⁵ RKKKm 3-1-1-97-10, p 16

⁵⁶ RKKKo 3-1-1-3-10, p 25.

⁵⁷ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 22.03.2021, 8.

⁵⁸ RKKKo 3-1-1-13-14, p 33.

⁵⁹ Sarv, J. Haginõuded kriminaalmenetluses. – Juridica 2011/V, lk 366.

⁶⁰ RKKKo 3-1-1-69-12, p 14.

suurus, kuna kannatanu võib nõuda ka saamata jäänud tulu või tehingu täitmata jätmisest tekkinud kahju hüvitamist.⁶¹

Mittevaralise kahju osas kehtib kriminaalmenetluses tsiviilkohtumenetlusega sarnane võimalus – mittevaralise kahju hüvitamise hagi võib nõutava hüvitise summa jätta märkimata ja taotleda õiglast hüvitist kohtu äranägemisel (KrMS § 154¹ lg 2, TsMS § 366).

Riigikohus on kriminaalasjas tsiviilhagi menetlemisel samuti tuginenud tsiviilkohtumenetlusliku hagi aluse mõistele, mille kohaselt moodustab hagi aluse nende eluliste asjaolude ja suhete kogum, mis vastavad nõude aluseks oleva normi koosseisule.⁶²

Tsiviilhagi alus peab olema vahetus seoses süüdistusaktis sisalduva kriminaalmenetluse esemega ning tsiviilhagi faktilised asjaolud kattuma olulises osas süüdistuse aluseks olevate faktiliste asjaoludega, so menetletava kuriteo tehjoludega. Samas, tulenevalt kriminaalmenetluse eripärast, ei pea kannatanu tsiviilhagi tingimata sisaldama täies mahus neid hagi aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mis kattuvad süüdistuse alusfaktidega (s.t tõendamiseseme asjaoludega KrMS § 62 mõttes).⁶³ Tsiviilhagis peavad sisalduma need asjaolud, mis võimaldavad kannatanu nõude rahuldamist tsiviilõiguslikul alusel.

Nagu oli eelnevalt märgitud, saab tsiviilhagi aluseks olla mitte süüdistatava kuritegu, vaid süüdistatava tegu, mis täidab tsiviilõiguste ja -kohustuste tekkimise eeldused. Nii ei saa kannatanu piirduda tsiviilhagis väitega, et süüdistatav *omastas* kannatanule kuuluvad esemed – teo kirjeldamine omastamisena KarS § 201 alusel tähendab sellele teole karistusõigusliku hinnangu andmist.⁶⁴ Kannatanu peab tsiviilhagi aluseks olevad faktilised asjaolud kirjeldama, lähtudes tsiviilõigusliku aluse eeldustest.

1.5. Tsiviilhagi läbivaatamata jätmine

Kohtupraktikas on osutatud, et tsiviilhagi kriminaalmenetluses läbivaatamise võimaldamiseks ei piisa tsiviilhagis sisalduva nõude vastavusest KrMS § 38¹ lg 1 tingimustele.⁶⁵ Tsiviilhagi menetlemise võimalikkuse hindamisel tuleb arvestada ka tsiviilhagi läbivaatamata jätmise alustega.

⁶¹ RKKKo 3-1-1-106-12, p 71.

⁶² RKKKm 1-20-1975, p 27.

⁶³ RKKKo 3-1-1-79-09, p 15.

⁶⁴ RKKKm 1-20-1975, p 29.

⁶⁵ RKKKm 3-1-1-22-17, p 48.

KrMS § 296² lg 1 kohaselt jätab kohus tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse läbi vaatamata, kui:

- isik, kelle huvides või kelle vastu tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus on esitatud, või nõue, mis selles on esitatud, ei vasta KrMS § 38¹ lõikes 1 või 2, §-s 37¹ või § 39 lõikes 1 sätestatud tingimustele (p 1);
- kannatanu on võtnud tsiviilhagi tagasi (p 2);
- kannatanu ei ole tasunud riigilõivu, kui riigilõivu tasumine on seaduse järgi kohustuslik (p 3);
- kriminaalmenetlus lõpetatakse (p 4);
- esineb muu seaduses nimetatud alus (p 5).

KrMS § 38¹ lg 6 kohaselt lähtutakse KrMS-is reguleerimata küsimuse lahendamisel tsiviilhagi menetlemisel tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatust. KrMS § 296² lg 1 p-s 5 nimetatud muu seaduslik alus on kohtupraktika järgi eeskätt tsiviilkohtumenetluse seadustikus ettenähtud hagi menetlusse võtmisest keeldumise (TsMS § 371 lg 1) ja läbi vaatamata jätmise (TsMS § 423 lg 1) alused.⁶⁶ Samuti on kriminaalmenetluses kohaldatavad ka TsMS § 371 lg-s 2 ja § 423 lg-s 2 sätestatud alused õiguslikult perspektiivitu tsiviilhagi menetlusse võtmisest keeldumiseks või läbi vaatamata jätmiseks.⁶⁷

Tsiviilhagi menetlusse võtmisest keeldumine või läbi vaatamata jätmine ei välista kannatanu õigust esitada samade nõuetega hagi tsiviilkohtumenetluses. Kohus peab kannatanule hagi tsiviilkohtumenetluses esitamise võimalust selgitama nii tsiviilhagi menetlusse võtmisest keeldumisel (KrMS § 263¹ lg 2) kui ka juba menetlusse võetud tsiviilhagi läbivaatamata jätmisel (KrMS § 296² lg 3).

1.6. Vahekokkuvõte

Viimastel aastatel on kriminaalmenetluse seadustikku lisatud tsiviilhagi lahendamist puudutavad sätted, täpsustamaks tsiviilhagi menetlemise korda. See pidi looma selgemat kuriteost tulenevate nõuete lahendamise regulatsiooni ja võimaldama kannatanu nõuete lihtsamat maksmapanekut kriminaalmenetluses.

Tsiviilhagi regulatsioon teenib eelkõige kannatanu huvisid, kuna kannatanule on tagatud oma nõude maksmapanekuks teatud õigused. Samas on vaja tähele panna, et kõik kuriteokoosseisud

⁶⁶ RKKKm 3-1-1-22-17, p 48.

⁶⁷ RKKKo 3-1-1-106-12, p 61.

ei näe ette kannatanu olemasolu. Sel juhul ei ole kohus pädev tsiviilhagi lahendama ning kannatanu saab oma nõude esitada ainult tsiviilkohtumenetluses.

Ei ole võimalik esitada tsiviilhagi alla 14-aastase või vaimse puudega isiku KarS § 34 sätestatud juhtudel vastu, kuivõrd nende suhtes kriminaalmenetlust ei algatata. Kannatanu saab esitada oma nõude ainult tsiviilkohtumenetluse korras.

Varem võis tsiviilhagi esitada ka n-ö protokollilises vormis ning praktikas osutusid tsiviilhagid olema üsna pinnapealsed. Sellest aga võis ilmselt tõusetuda probleem, et süüdistatav või tsiviilkostja ei saa tsiviilhagi asjaoludega põhjalikult tutvuda. Kuigi tsiviilhagile on tänaseks ette nähtud kindel vorm, on Riigikohus asunud seisukohale, et kannatanu ei pea tsiviilhagis kordama täies mahus süüdistuses sisalduvaid asjaolusid, mistõttu võib kannatanu suhtuda tsiviilhagi koostamisse pealiskaudsemalt, kui sama haggisse tsiviilkohtumenetluses.

Ka tekib küsimus menetleja omaalgatusliku tsiviilkostja menetlusse kaasamise kohta. Kuigi tsiviilkostja menetlusse kaasamine ei tähenda selle isiku vastu kannatanu nõude suunamist, annab see ikka kannatanule võimaluse esitada tsiviilkostja vastu nõude. Tsiviilkohtumenetluses pole selline menetlusosaliste arvu laiendamine kohtu algatusel lubatud: see ilmselt oleks käsitatav hagejale kaasaaitamise ja tema hagi edukuse tõenäosuse suurendamisena. Seega on alus seada kahtluse alla tsiviilkostja menetleja omaalgatuslik tsiviilkostja kaasamine nõude lahendamisel, mida on võimalik vaadata läbi tsiviilkohtumenetluses, kuid juba ilma võimaluseta kaasata isik kohtu algatusel menetlusse. Siinkohal teeks magistritöö autor ettepaneku kaasata tsiviilkostja isik ainult kannatanu taotlusel, et tsiviilhagi esitamine oleks sarnasem tsiviilkohtumenetlusele.

Iseenesest ei ole tsiviilhagi kui sellise lahendamine kriminaalmenetluses mõttetu idee – ühe menetlusega saaks kannatanu ja süüdistatava või tsiviilkostja vaheline tsiviilõiguslik suhe olla lahendatud, vältides nii poolte rahaliste vahendite kui ka aja kulutamist, aga ka säästes riigi kulusid ja koormust paralleelmenetluste pidamiseks. Samas, kuna tsiviilhagi nõue on tavaline tsiviilnõue, mida saab esitada ka tsiviilkohtumenetluses, ei tohi asja lahendamise viis ja selle tulemus sõltuda menetluse liigist, milles seda läbi vaadatakse. Arvestades aga kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluse erinevusi, on vaja analüüsida, kas tsiviilkohtumenetluse reeglite järgimine on võimalik kriminaalmenetluses korraldada nii, et pooltele on tagatud nende õigused ning asja lahendamine ja tulemus oleksid hagimenetlusele sarnased.

2. Tsiviilkohtumenetluse ja kriminaalmenetluse põhimõtete vahekord

2.1. Menetluspõhimõtted

Kohtumenetlustele, sõltumata asja liigist, laienevad põhiseadusest või rahvusvaheliste õiguse üldprintsipidest tulenevad põhimõtted. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni⁶⁸ (edaspidi EIÕK) art 6 lg 1 esimese lause kohaselt on igaühel oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Eesti õiguses on keskse tähendusega Eesti Vabariigi põhiseaduse⁶⁹ (edaspidi PS) §-d 13-15. Aus ja õiglane kohtumenetlus koosneb omakorda sellistest elementidest, nagu poolte võrdsus, võistlev menetlus, ärakuulamisõigus, õigust tutvuda asja materjalidega isikule arusaadavas keeles jne.⁷⁰

Otsuses nr 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa*, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa Inimõiguste Konventsiooni art 6 lg-s 1 sätestatud „tsiviilõiguste ja -kohustuste üle otsustamine“ hõlmab kriminaalmenetluses samuti kannatanu tsiviilnõude menetlemist.⁷¹

KrMS § 38¹ lg 6 kohaselt lähtutakse KrMS-is reguleerimata küsimuse lahendamisel tsiviilhagi menetlemisel tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatust. Kuna tsiviilhagis sisalduv nõue on tavaline tsiviilnõue, mida üldjuhul vaadatakse läbi tsiviilkohtumenetluses, on tsiviilhagi lahendamisel TsMS-i sätete rakendamine iseenesest mõistetav. On arusaadav, et lähtudes menetluse liigist ja eesmärgist võib eeltoodud põhimõtete sisustamine olla erinev, vaatamata ka sarnastele mõistetele. Põhimõtted ja reeglid, mis kehtivad hagi lahendamisel tsiviilkohtumenetluses, ei pruugi olla samal määral kohaldatavad tsiviilhagi lahendamisel kriminaalmenetluses. Sellest aga sõltub potentsiaalselt poolte õiguste teostamine ja ka asja õige lahendamine.

Riigikohus on korduvalt juhtinud tähelepanu sellele⁷², et tsiviilhagi lahendamisel peab kohus järgima tsiviilkohtumenetluslikku selgitamiskohustust. Selgitamiskohustusel on aga oluline roll võistleva menetluse raames.⁷³ Samuti on Riigikohus käsitlenud süüdistatava ja tsiviilkostja

⁶⁸ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

⁶⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁷⁰ Pilving, I. PSK § 15/56-58. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5., täiend. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020.

⁷¹ EIKo 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa*, p 67.

⁷² RKKKm 1-20-1975, p 35; RKKKo 3-1-1-64-15, p 61; RKKKo 3-1-1-42-15, p 102.

⁷³ Pilving, PSK § 15/74.

tutvumist tsiviilhagi sisuga ning nende suhtes seisukoha kujundamist⁷⁴, mis on vahetult seotud süüdistatava ärakuulamise ja poolte võrdsuse põhimõttega. Samas pole selge, kas neid põhimõtteid on ka praktikas võimalik järgida ning kohaldada sarnaselt tsiviilkohtumenetlusele. Tegemist on kahe erineva menetlusega, mille põhimõtted võivad olla erineva sisuga ja minna omavahel vastuollu.

Kerkib küsimus, kuivõrd on võimalik järgida tsiviilkohtumenetluse põhimõtteid tsiviilhagi lahendamisel kriminaalmenetluses ning kas range KrMS-i sätete järgimine võib tsiviilhagi lahendamisel rikkuda menetlusosaliste õigusi õiglasele kohtulikule arutamisele, võrreldes samasuguse tsiviilnõude lahendamisega tsiviilkohtumenetluses.

2.2. Võistlev menetlus

Ausa ja õiglase kohtumenetluse üks element on kohtumenetluse võistlevuse põhimõte.

Hagimenetluses on asjaolude kohtu ette toomise kohustus pandud pooltele. TsMS § 5 lg 1 alusel menetletakse hagi poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest. Võistlev menetlus TsMS § 5 lg 1 mõttes hõlmab asjaolude väljaselgitamise kohustuse jaotust poolte ja kohtu vahel ning tõendite esitamist.⁷⁵ Kuna hagimenetlus teenib eelkõige poolte erahuve, on põhjendatud poolte vastutamine lahendi tegemiseks olevate asjaolude kohtule teatavaks tegemise ja tõendamise eest.⁷⁶

Kriminaalmenetluses väljendub kohtumenetluse võistlevus selgepiirilises funktsionaalses tööjaotuses. KrMS § 14 lg 1 järgi täidavad kohtumenetluses süüdistus- ja kaitsefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsioone eri menetlussubjektid. Prokuratuuril lasub süüdistusfunktsioon, kaitsjal kaitsefunktsioon ning kohus täidab kohtuasja erapooletu lahendamise funktsiooni.⁷⁷ Võistlevas kriminaalmenetluses, mis vastab PS § 15 lg-le 1, otsustab kohus isiku süüküsimuse kaitsja ja süüdistaja poolt esitatud tõendite põhjal.⁷⁸

Kriminaalmenetluses kogub suuremat (ja teatud juhtudel ka kogu) osa tsiviilhagi lahendamiseks vajalikust tõendusteabest kannatanu eest uurimisasutus. Lähtudes kriminaalmenetluse eripärast on kannatanu roll tsiviilhagi tõendamisel ja ka põhjendamisel üsna passiivne, võrreldes tsiviilkohtumenetlusega, kus hageja tegeleb asjaolude ja tõendite kohtu ette toomisega ise. Mõnes mõttes seab see ohtu ka poolte võrdsuse, kuivõrd

⁷⁴ RKKKm 3-1-1-1-14, p 18.

⁷⁵ Järvekül, Kõve, TsMS I, § 5/3.1.a.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Kergandberg, E. KrMS § 14/1.

⁷⁸ Pilving, PSK § 15/69.

tsiviilkohtumenetluses on pooltel peamiselt võrdsed vahendid oma seisukohtade põhjendamiseks. Menetluses, kus riik aitab üht menetlusosalist, on süüdistatava ja tsiviilkostja võimalused selgelt piiratud. Tuleb märkida, et lähtudes KrMS § 7 lg-st 2 lasub süüdistatava süü tõendamise kohustus riigil. Arvestades sellega, et tsiviilhagi aluseks olevad asjaolud peavad olema oluliselt seotud kuriteo asjaoludega, tegelebki kannatanu eest uurimisasutus teo asjaolude väljaselgitamise, süüdistatava süü tõendamise ja hiljem prokuratuur süüdistuse kohtu ette toomisega, vähemalt suuremas osas. Kannatanul lasub tsiviilhagi teksti koostamine ja süüdistuses käsitlemata tõendite kohtule esitamine KrMS § 285 lg 4 alusel. Riigil on kõik võimalused vajalike tõendite kogumiseks, mida kannatanu ka ära kasutab oma erahuvide maksmapanekuks. Seega ei ole kannatanu tegevus tsiviilhagi menetlemiseks vajalike seisukohtade, taotluste ja tõendite kohtu ette toomisel samastatav sama tegevusega tsiviilkohtumenetluses. Süüdistataval või tsiviilkostjal ei ole kannatanuga võrdset võimalust enda positsiooni kaitsta, kuivõrd kannatanu poolel on riik.

Tsiviilkohtumenetluses on olukord veidi teistsugune. Üldjuhul lasub hagejal tõendamiskoormis, mis tähendab seda, et suuremas osas peab just hageja põhjendama oma väiteid ja neid tõendama. Kaitsepositsioonis on kostjal lihtsam olla, kuivõrd kostja vastab hageja esitatud avaldustele ning tõendab ainult seda, mis tõendamiskoormise jagunemise alusel on tema tõendada. Samas põhjendab ja kogub oma väiteid kinnitavaid tõendeid hageja iseseisvalt ning kui hagejal ei ole võimalik ise tõendit esitada, võib ta TsMS § 236 lg 2 alusel taotleda tõendite kogumist kohtult.

Kriminaalmenetluses ei ole võimalik eraldada teineteisest uurimisasutuste ja kannatanu rolli, kuna tsiviilhagi peab tuginema olulises osas kuriteo tehiooludele. Kuna kriminaalmenetluses lasub süüdistusfunktsioon prokuratuuril, ei ole võimalik panna kriminaalmenetluses kogu tõendamiskohustust kannatanule. Ka seaduse kohaselt peab kannatanu esitama tõendeid ainult selles osas, milles uurimisasutus ei ole neid kogunud tsiviilhagi jaoks. Kriminaalmenetluse eripärast lähtudes ei ole võimalik tsiviilhagi lahendamisel tagada tsiviilkohtumenetlusele sarnast võistlevust. KrMS § 285 lg 4 alusel teeb kohtunik kannatanule või tema esindajale ettepaneku anda ülevaade tsiviilhagist ja seda kinnitavatest tõenditest, mida prokuröri avakõnes ei käsitletud, või avaldab ise tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse. Prokurör kannab kohtule ette vaid süüdistuse ja süüdistust kinnitavaid tõendeid KrMS § 285 lg 2 alusel. Magistritöö autori arvates võiks vähemalt kohustada kannatanut kandma tsiviilhagi kohtu ette täies ulatuses, st põhjendades oma seisukoha, selgitades, milliseid hagi aluseks olevaid asjaolusid kinnitavad kriminaalmenetluses kogutud tõendid (käsitledes ka prokuröri poolt esitatud tõendeid), ning millised eeldused on tsiviilnõude rahuldamiseks täidetud.

2.3. Poolte võrdsus ja ärakuulamine

Võistleva menetlusega on lahutamatult seotud pooltele võrdsete võimaluste tagamise põhimõte.⁷⁹ PS § 12 lg 1 ls 1 kohaselt on kõik seaduse ees võrdsed. Poolte võrdsus ei tähenda üksnes poolte formaalset võrdsust seaduse ees, vaid näeb ette ka pooltele võrdsete võimaluste tagamist. Ühel poolel ei tohi olla oma õigusi teostada tunduvalt keerulisem kui teisel.⁸⁰

TsMS § 7 alusel on pooled ja muud isikud õigusemõistmisel tsiviilasjades seaduse ja kohtu ees võrdsed. TsMS § 5 lg 2 kohaselt on pooltel võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda. Vahendite võrdsus kui ausa ja õiglase menetluse osa nõuab tagada mõlemale poolele mõistlik võimalus esitada oma seisukohti tingimustel, mis ei sea teda vastaspoolega võrreldes märkimisväärselt halvemasse seisu.⁸¹ Kummalegi poolele peab olema tagatud võimalus esitada asjaolusid, tõendeid, taotlusi, avaldusi, vastuväiteid, tutvuda vastaspoole esitatuga ning avaldada selle kohta oma arvamust.⁸²

Pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab. TsMS § 5 lg-s 2 väljendub poolte võrdsuse põhimõte tsiviilkohtumenetluses selles, et mõlemad pooled kannavad negatiivse tulemuse ja menetluskulude kandmise riski, poolte vahel jaguneb tõendamiskoormis vastavalt väidetele ja vastuväidetele võrdselt, mõlemad pooled saavad esitada faktilisi ja õiguslikke väiteid ning tõendeid.⁸³ Võrdsete võimaluste tagamiseks teeb kohus pooltele teatavaks üksteise esitatud asjaolud ja seisukohad, kehtestab tõendite, taotluste jms esitamiseks ühtsed tingimused. Võrdsuse põhimõte on tihedalt seotud eelnevalt käsitletud võistlevuse põhimõttega – pooled toovad oma seisukohad, asjaolud ja tõendid kohtu ette ise ning nendel on selleks võrdsed võimalused. Nagu oli eelpool leitud, on poolte võrdsus tsiviilhagi lahendamisel seatud ohu alla, kuna kriminaalmenetluses ei ole võimalik järgida tsiviilkohtumenetlusele iseloomulikku võistlevuse põhimõtet, eriti süüdistatava õiguste osas.

Süüdistatava õigus esitada tsiviilhagi lahendamisel omapoolseid asjaolusid, tõendeid, vastuväiteid jne on vahetult seotud süüdistatava ärakuulamisõigusega. PS § 24 lg 2 kohaselt on igaühel õigus viibida oma kohtuasja arutamise juures. Juuresoleku õiguse üheks olulisemaks aspektiks on õigus olla kohtu poolt ära kuulatud.⁸⁴ Tsiviilkohtumenetluses hõlmab ärakuulamisõigus menetlusedokumentide kättesaamist, võimalust tutvuda vastaspoole väidetega

⁷⁹ Järvekülg, Kõve, TsMS I, § 5/3.1.b.

⁸⁰ *Ibidem*, § 7/3.2.a.

⁸¹ EIKo 39544/05, Zagrebačka Banka D.D. vs. Horvaatia, p 196.

⁸² Järvekülg, Kõve, TsMS I, § 5/3.4.a.

⁸³ *Ibidem*, § 7/3.3.b.

⁸⁴ RKKKm 3-1-1-55-07, p 8.

ning õigust ja võimalust esitada oma seisukohti, vastuväiteid, asjaolusid ja tõendeid.⁸⁵ Tsiviilkohtumenetluses vastaspoole võimalus taotlustele ja faktilistele väidetele vastata on suunatud ausa võistleva menetluse tagamisele ja seondub poolte võrdsuse põhimõttega.

TsMS § 328 lg 2 kohaselt tagab kohus poolele võimaluse vastaspoole taotlustele ja faktilistele väidetele vastata, kui seadusest ei tulene teisiti. Õigus esitada seisukohti ja tõendeid on õiguse kohtulikule ärakuulamisele tuum.⁸⁶ Selleks, et tagada poolte ärakuulamist, lasub kohtul kohustus viia läbi nõuetekohane eelmenetlus, mille käigus esitavad pooled oma seisukohti, avaldusi, tõendeid jms. Poolte seisukohtade küsimine teenib ka kohtu poolt asja ettevalmistamise eesmärki, mis on oluline selgitamiskohustuse täitmiseks.

KrMS § 224 lg 1 kohaselt esitab prokuratuur kaitsjale kriminaaltoimiku; sama paragrahvi lg 2 alusel esitab prokuratuur kannatanule või tsiviilkostjale kriminaaltoimiku tutvumiseks tema taotlusel. Võib tulla ette ka olukord, kus kannatanu esitab tsiviilhagi üksnes peale kriminaaltoimikuga tutvumist või otsustab juba esitatud tsiviilhagi täiendada. Sellisel juhul on vaja tagada, et süüdistatav või tsiviilkostja saaksid tutvuda tsiviilhagiga või täiendatud tsiviilhagiga aegsasti enne kohtuistungit. Riigikohus on selgitanud, et eespool toodud olukorras edastab prokuratuur KrMS § 226 lg 7 järgi tsiviilhagi süüdistatavale ja tsiviilkostjale, tagamaks piisavalt aega hinnata hagi põhjendatust ning esitada vajadusel vastuväiteid ja tõendeid. Vastasel korral puudub neil tõhus võimalus valmistuda tsiviilhagi osas kohtuistungiks ette.⁸⁷ Ka juhul, kui tsiviilkostja pole kriminaaltoimikuga tutvumist taotlenud KrMS § 224 lg 2 alusel, lasub prokuratuuril kohustus tsiviilkostjat esitatud tsiviilhagist informeerida.

Seega on püütud tagada süüdistatavale ja tsiviilkostjale piisavalt aega kannatanu tsiviilnõudega tutvumiseks. Samas on vaja meeles pidada, et lähtuvalt üldmenetluse eripärast ei ole kohus eelistungi ajaks asunud tõendite uurimisele. Kriminaalmenetluses puudub tsiviilkohtumenetlusele vastav eelmenetluse etapp. Tsiviilhagi lahendamine toimub juba kohtuliku uurimise käigus. Kõik seisukohad, tõendid ja taotlused, mis tsiviilhagi puudutavad, esitavad pooled põhiistungil. Kohtunikul on asja uurimise algushetkeks vaid tsiviilhagi tekst. Seega on pooled rohkem tsiviilhagist informeeritud, kui kohus. Kohus tutvub tsiviilhagi ja selle alust kinnitavate tõenditega alles kohtuliku uurimise käigus.

Riigikohtu praktikas on leitud, et tulenevalt kriminaalmenetluse eripärast ei pea kannatanu tsiviilhagi tingimata sisaldama täies mahus neid hagi aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mis

⁸⁵ Järvekül, Kõve, TsMS I, 1.osa/7.3.b.

⁸⁶ Parrest, I., Pavelts, A. TsMS II, § 392/3.1.1.b. – Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. VI-X osa (§-d 306-474). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.

⁸⁷ RKKKm 3-1-1-1-14, p 18.

kattuvad süüdistuse alusfaktidega.⁸⁸ Teisisõnu, võib tsiviilhagi alus olla vähem ülevaatlik, kui samasugune hagi alus tsiviilkohtumenetluses. Mistõttu tekib autoril küsimus, kas süüdistataval ja tsiviilkostjal on tõepoolest võimalik põhjalikult tutvuda tsiviilhagi seisukohtade ja väidetega, kui osa tsiviilhagi lahendamiseks vajalikust informatsioonist puudub?

Tekib ka küsimus, kuidas peab kohus käituma KrMS § 39 lg-s 3 sätestatud olukorras, kui isik kaasatakse tsiviilkostjana menetlusse kohtuliku uurimise käigus. TsMS § 208 lg 3 ls 2 kohaselt pärast kostja asendamist või kaasamist alustatakse asja läbivaatamist algusest peale. Kriminaalmenetluse eripära arvestades on raske ette kujutada, kuidas peab kohus hakkama tsiviilhagi algusest peale läbi vaatama, kui suurem osa tõenditest on prokuröri poolt juba avaldatud, mõned isikulised tõendid (nt tunnistajad) küsitletud jne. Iseküsimus on, kuidas tagada tsiviilkostjale piisavalt võimalusi materjalidega tutvuda, seisukohti avaldada, täita tema suhtes selgitamiskohustust ja võimaldada tal võtta osa kohtulikus arutamises. Samuti vajab selgust olukord, kui kannatanu otsustab esitada tsiviilkostja vastu tsiviilhagi, mis hagi eseme ja aluse poolest erineb süüdistatava vastu esitatavast tsiviilhagist – kas tegemist pole uue tsiviilhagi esitamisega, mille seaduse alusel pidi kannatanu esitama kohtueelse menetluse lõpuks ning mille esitamine kohtuliku uurimise käigus pole lubatud?

Poolte võrdsuse ja ärakuulamise õiguse poolest on vaja pöörata tähelepanu ka järgmisele. Kuna kriminaalmenetluses lasub süüdistatava süü tõendamise kohustus riigil, on uurimisasutusele tagatud ka pädevus ja suuremad võimalused tõendite kogumiseks. Poolte vahendite võrdsuse põhimõtte kriminaalmenetluses seondub eelkõige süüdistatava õigusega küsitleda tema vastu ütlusi andvat tunnistajat.⁸⁹ Menetluse võistlevuse analüüsil tuli välja asjaolu, et kannatanu „abistamine“ tõendite kogumisel rikub süüdistatava ja tsiviilkostja õigusi. Nii ei saa kriminaalmenetluses eeldada eraõigusliku tõendamiskoormise järgimist, kuivõrd kannatanu ei kogu tõendeid ise.

Kui lähtuda tsiviilkohtumenetluslikust poolte võrdsuse põhimõttest, ei ole usutav, et kriminaalmenetluses on taoline poolte võrdsus saavutatav. Kuna hageja ja kostja on mõlemad huvitatud asja lahendamisest enda kasuks, teevad nad vastavaid pingutusi selleks, et eelkõige nende huvid oleksid menetluses täidetud ning poolte kulud kannaks kaotanud pool. Nii hageja kui kostja kannavad kohtu ette seisukohti, arvamusi ja tõendeid ning neil on põhimõtteliselt samad võimalused. Kui aga vaadata süüdistatava või tsiviilkostja positsiooni kriminaalmenetluses – tõendeid kogub suurte võimalustega riigiparaat, kannatanu roll on pigem tagasihoidlik, st tal on võimalik tugineda süüdistusakti tõenditele ja mõneti ei pruugi

⁸⁸ RKKKo 3-1-1-79-09, p 15.

⁸⁹ Kergandberg, KrMS § 2/14.1.

kannatanu ülevaade tsiviilhagist olla sugugi põhjalik – tekib kahtlus, et tsiviilhagi lahendamisel kriminaalmenetluses on süüdistatav kannatanuga võrdses olukorras. Arvesse tuleb võtta ka kohtupoolset selgitamiskohustuse täitmise adekvaatsust – kas kohus on selgitanud pooltele võimalikku õiguslikku kvalifikatsiooni ning tõendamiskoormist, samuti võimaldanud pooltel esitada oma seisukohti. Tegemist on siis olukorraga, kus kannatanut abistab oluliste võimetega asutus ning süüdistataval või tsiviilkostjal on vaja ennast mingil viisil kaitsta. Vahendite võrdsus ning süüdistatava ja tsiviilkostja ärakuulamine ei ole tsiviilkohtumenetluse põhimõtete järgi kriminaalmenetluses täidetav. Süüdistatav ja tsiviilkostja on suuremas riskis jääda kaotajaks ja kanda tsiviilhagi lahendamisega seotud menetluskulud.

Nagu eelnevalt oli leitud, ei ole kannatanu roll tsiviilhagi tõendamisel ja kohtu ette toomisel eraldatav uurimisasutuse rollist. Kannatanu peale kogu tsiviilhagi tõendamise kohustuse panemine läheks vastuollu ka tsiviilhagi peamise eesmärgiga lihtsustada kannatanul oma nõuete maksmapanek. Mis puudutab ärakuulamise õigust, ei ole kriminaalmenetlusse võimalik sisse tuua tsiviilkohtumenetlusele sarnast eelmenetlust.

2.4. Selgitamiskohustus

Tsiviilkohtumenetluses kehtiva võistleva menetluse põhimõtte ja poolte võrdsuse tagamiseks peavad pooled olema teadlikud, milliseid tõendeid on nõude edukuseks vaja esitada ning samuti tutvuda kõigi teadaolevate tõendite ja asjaoludega ning avaldada nende kohta arvamust.⁹⁰ Kohus peab pooltele selgeks tegema, millised on hagi aluseks olevad asjaolud, milline on võimalik õiguslik olukord (õigussuhte võimalik kvalifikatsioon), kuidas jaguneb tõendamiskoormis poolte vahel.⁹¹

Selgitamiskohustuse täitmine on vahetult seotud ausa ja võrdõigusliku menetluse realiseerimise, poolte nõuetekohase ärakuulamisega. Selgitamiskohustuse teema vajab aga eraldi käsitlemist.

Selgitamiskohustuse kõige olulisem eesmärk tsiviilkohtumenetluses on seotud §-st 2 tuleneva ülesandega lahendada tsiviilasi õigesti. Selleks peab kohus õigeaegselt välja selgitama poolte seisukohad, väited ja tõendid kõigis asja lahendamise poolest tähtsates õiguslikes ja faktilistes küsimustes.⁹² Kohtu ülesanne on välja selgitada menetluse eesmärk ja mida menetlusosaline tahab hagiavaldusega tegelikult saavutada. Vähemasti peab kohus selgitama pooltele õigussuhte võimalikku kvalifikatsiooni, kuidas jaguneb poolte vahel tõendamiskoormis. Sellest

⁹⁰ Järvekül, Kõve, TsMS I, § 5/3.5.a.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Parrest, Pavelts, TsMS II, § 392/3.1.1.b.

võib omakorda sõltuda poolte vajadus täpsustada oma seisukohti, esitada täiendavaid tõendeid jms. Selgitamiskohustuse täitmata jätmine võib jätta menetlusosalised ilma võimalusest asjaolusid ja tõendeid esitada.

Riigikohus on korduvalt märkinud, et tsiviilhagi menetlemisel tuleb kohtul ka kriminaalmenetluses järgida selgitamiskohustust, sh kohustust selgitada kohtumenetluse pooltele, missuguseid asjaolusid peavad pooled tõendama ja milline on nende asjaolude tõendamise koormus.⁹³

Kohtu selgitamiskohustuse nõuetekohane täitmine eeldab (vähemalt tsiviilkohtumenetluses) kohtu põhjalikku tutvumist asja materjalide ja vaidluse sisuga.⁹⁴ Vastasel juhul ei ole kohtul võimalik teha kindlaks, mis on õigussuhte õiguslik kvalifikatsioon, milline on tõendamiskoormis, milliseid tõendeid peavad pooled esitama jne. TsMS § 392 lg 2 nõuab kohtult eelmenetluses valmistada asja arutamine ette niisuguse põhjalikkusega, et asja saaks katkematult lahendada ühel kohtuistungil.

Ülalöeldu tähendab seda, et kohtul peab olema põhjalik ülevaade hageja nõudest ja selle aluseks olevatest asjaoludest, kostja vastusest ja seisukohtadest, samuti mõlema poole esitatud tõenditest. Ilma selleta ei ole kohtul võimalik õigesti hageja nõuet kvalifitseerida ja tulenevalt sellest selgitada pooltele nõude eeldusi ja poolte vahel tõendamiskoormise jagunemist.

Esmalt tuleb märkida, et kriminaalmenetluse seadustikus on selgitamiskohustus sisustatud mõnevõrra erinevalt, nimelt lasub menetlejal KrMS § 8 p 1 järgi menetlustoimingu eesmärgi ja menetlusosalise õiguste ja kohustuste selgitamiskohustus. Nii näiteks KrMS § 38 lg 4 kohaselt selgitab kohtueelses menetluses uurimisasutus või prokuratuur kannatanule tema õigusi, tsiviilhagi esitamise korda, tsiviilhagile esitatavaid põhilisi nõudeid, tsiviilhagi esitamise tähtaega ja selle möödalaskmise tagajärgi, samuti riigi õigusabi saamise tingimusi ja korda. Ka kohtul on menetlusosalistele nende õiguste selgitamise kohustus (KrMS § 279 lg 3, § 281).

Tsiviilhagi osas on Riigikohus tuletanud selgitamiskohustust kriminaalmenetluses TsMS-ist. Näiteks lasub kohtul KrMS § 38¹ lg-st 6, TsMS §-st 351 ja § 392 lg-st 1 tulenev kohustus selgitada, et tsiviilhagis kirjeldatud asjaoludel võib kõne alla tulla nii kahju hüvitamise nõue kui ka alusetust rikastumisest tulenev nõue; mis asjaolud on ühe või teise nõude rahuldamise seisukohalt tähtsad; kuidas jaguneb tõendamiskoormis ning mida saab tõendada süüdistatav (või tsiviilkostja) vastutusest vabanemiseks.⁹⁵

⁹³ RKEKo 3-1-1-106-12, p 60.

⁹⁴ Parrest, Pavelts. TsMS II, § 392/3.1.1.d.

⁹⁵ RKKKo 1-19-6307, p 66.

Riigikohtus on üsna tihti tulnud jutuks asjaolu, et maa- ja ringkonnakohtud on jätnud tsiviilhagi lahendamist puudutavas kohtuotsuse osas põhjendamata nõude rahuldamise materiaalse aluse kohaldamist ja selle eelduste täitmist. Õigusliku kvalifikatsiooni nõudele andmine on kohtu ülesanne. Asja lahendades tuleb selgeks teha, mida hageja (kriminaalmenetluses kannatanu) täpselt soovib ja millised on mingi õigusnormi järgi nende nõuete rahuldamise eeldused. Põhjendamata kohtuotsus, st nõude materiaalõigusliku aluse ära näitamata jätmine, ei ole ainult kohtuotsuse tühistamise aluseks⁹⁶, vaid on ka seotud kohtu selgitamiskohustusega. Nimelt peab kohus täpsemalt välja selgitama, mida hageja nõuab ja samuti võimaluse korral juhtima poolte tähelepanu õigussuhte võimalikule kvalifikatsioonile ja võimaldama neil avaldada selle kohta arvamust. Kui kohus jätab otsuse põhjendavas osas neid asjaolusid välja toomata, tekib kahtlus, kas kohus on nõuetekohaselt selgitamiskohustust täitnud.

Riigikohus on lahendi 3-1-1-42-15 p-s 102 samuti osutanud, et kui kannatanu ei ole esitanud kõiki tsiviilhagi lahendamiseks olulisi asjaolusid ja neid kinnitavaid tõendeid, tuleb kohtul täita selgitamiskohustust, sh selgitada kohtumenetluse pooltele, missuguseid asjaolusid peavad pooled tõendama ja milline on nende asjaolude tõendamise koormus. Kui kohus pole aga selgitamiskohustust täitnud, on see käsitatav kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena KrMS § 339 lg 2 mõttes.⁹⁷

Seega tuleneb Riigikohtu praktikast, et vaatamata tsiviilhagi lahendamisele kriminaalmenetluses, tuleb kohtul ikka täita TsMS-st tulenevat selgitamiskohustust. Samas leiab autor, et kriminaalmenetluse eripära teeb selle ülesande täitmise keeruliseks.

Tsiviilkohtumenetluses tuleb kõik asja lahendamiseks olulised asjaolud selgitada eelmenetluse etapil. Asjaga edasi liikumine eelmenetluse eesmärkide täitmata jätmisel viib üldjuhul selleni, et asi ei ole lahendatud ammendavalt ja õigesti. Eelpool sai märgituks, et kriminaalmenetluses puudub tsiviilkohtumenetlusele sarnane eelmenetluse etapp, mille käigus tutvuvad pooled teineteise väidete, seisukohtade ja tõenditega. Ülaltoodust lähtuvalt, ei ole kohus piisavalt informeeritud tsiviilhagist ja selle tõenditest, ka poolte seisukohtadest ja väidetest. Kohus saab kriminaaltoimiku tsiviilhagi tekstiga, ilma tõenditeta, ning liigub kohe asja kohtuliku uurimisele. Kriminaalmenetluses seisneb üldmenetluse eripära selles, et kohtuliku uurimise alguses puudub kohtul juurdepääs tõenditele. KrMS § 286 lg 1 kohaselt esitab tõendeid kohtule prokurör.

⁹⁶ RKKKm 3-1-1-41-09, p 8.

⁹⁷ RKKKo 3-1-1-42-15, p 102.

Riigikohus on lahendi 3-1-1-90-15 p-s 19 osutanud, et tsiviilhagi läbivaatamisel kriminaalmenetluses tuleb järgida TsMS § 348 lg-st 2 tulenevat asja ammendava arutamise kohustust, mis omakorda tähendab kohtu kohustust selgitada pooltele asjas tõendamist vajavaid asjaolusid ning asjaolude tõendamise koormust. Lähtudes kriminaalmenetluse eripärast ja ülesehitusest, ei ole ilma nõuetekohase eelmenetluseta tagada pooltele võimaluse esitada oma seisukohti, asjaolusid, tõendeid ja ka kohtul tutvuda nõude sisuga ja õigesti seda kvalifitseerida. Kriminaalmenetluses peab seda tegema jooksvalt kohtuliku arutamisega, mis omakorda lükkab edasi kriminaalasja läbivaatamise.

Sel juhul tekib küsimus, kuidas oleks kohtul võimalik täita tsiviilkohtumenetluse eelmenetluse eesmärgi nii, et tsiviilhagi kriminaalmenetluses lahendamine oleks tsiviilkohtumenetlusele sarnane? Ilmselt kohtuliku uurimise käigus on sellise tegevuse saavutamine raskendatud, kuivõrd kohtulikul uurimisel käib kriminaalasja sisulik arutamine, samas tsiviilhagi osas on vaja korraldada eelmenetluse kõikide seisukohtade, asjaolude, väidete esitamiseks. Tsiviilhagi osas tõendite küsimine on vastuolus üldmenetluse eripäraga. Samas võib selgitamiskohustuse täitmine tuua endaga kaasa kriminaalasja lahendamise edasilükkamise.

Selgitamiskohustust tuleb kohtul täita nii varases menetluse etapis kui võimalik, et menetlusosalisel oleks aega arvestada selgitamiskohustuse täitmisest esile kerkinud küsimustega.⁹⁸ Samas võib tsiviilhagi lahendamiseks kuluda üsna palju aega, kuna esmalt uuritakse tavaliselt süüdistatava süüüsimust. Lisaks sellele peab kohtunik olema asjaga juba eelnevalt tutvunud, et anda piisavalt täpseid ja asjakohaseid selgitusi, mis aga läheb üldmenetluse eripäraga vastuollu. Kohus peab samuti arvestama sellega, et peale selgitamiskohustuse täitmist peab menetlusosalistel olema piisavalt aega selgitamiskohustuse täitmisele reageerida – vastasel juhul ei teeni selgitamiskohustuse täitmine oma eesmärgi.

Niisiis lähtudes üldmenetluse eripärast on tsiviilkohtumenetlusliku selgitamiskohustuse täitmine raskendatud. Kohus ei ole kohtuliku uurimise alguseks tsiviilhagi materjalidega tutvunud, tõendite uurimine on ajatatud, kannatanu ei pruugi täpselt määratleda, millistele asjaoludele ja tõenditele ta oma nõude põhjendamiseks tugineb. Selgitamiskohustuse nõuetekohaseks täitmiseks peab kohus esmalt tutvuma ja laskma süüdistataval või tsiviilkostjal tutvuda asja tõenditega, küsima kannatanu seisukohti ja põhjendusi tsiviilhagi suhtes, andma süüdistatavale või tsiviilkostjale aega seisukoha kujundamiseks ja vastuste esitamiseks, ning juba siis püüdma selgitada pooltele võimalikku õiguslikku kvalifikatsiooni ja tõendamiskoormist. See kõik on aga võimalik peale tõendite uurimist ja ilmselt süüüsimuse

⁹⁸ Parrest, Pavelts. TsMS II, § 392/3.1.2.a.

arutamist. Tekib olukord, kus paralleelselt süüküsimuse põhjaliku lahendamise peab kohus läbi viima nõ tsiviilkohtumenetluse eelmenetluse. Muidu riskib kohus nõuetekohase selgitamiskohustuse täitmise rikkumisega.

2.5. Mõistlik menetlusaeg

PS § 15 lg-st 1 lähtuvalt on isikul õigus nõuda kohtuasja lahendamist mõistliku aja jooksul. Mõistlik menetlusaeg on ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtte kõrval üks olulisim menetluspõhimõte. Menetluse mõistlikku kestust ei saa konkreetselt määratleda, vaid see aeg sõltub iga üksiku kaasuse asjaoludest.

TsMS § 2 kohaselt on tsiviilkohtumenetluse ülesanne tagada, et kohus lahendaks tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. Menetlus, mis kestab aastaid ilma tulemust andmata, tähendab puuduliku õigust kohtulikule õiguskaitsele. Menetlusaja ebamõistliku ületamise tagajärjel on menetlusosalistel võimalik nõuda riigilt hüvitist.⁹⁹

Kriminaalmenetluses on mõistlik aeg seotud eelkõige võimalusega lõpetada kriminaalmenetlus mõistliku aja möödumise tõttu. KrMS § 274² lg 1 kohaselt, kui kohtulikult arutamisel tuvastatakse, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada ja süüdistatava õiguse rikkumist kriminaalasja arutamisele mõistliku aja jooksul ei ole võimalik muul viisil heastada, võib kohus süüdistatava nõusolekul KrMS §-s 205² sätestatud asjaolusid arvestades kriminaalmenetluse lõpetada.

Mõistliku menetlusaja kulgemise alustamise moment on mõlemas menetluses erinev. Tsiviilkohtumenetluses hakkab mõistlik menetlusaeg kulgema nõuetekohase hagi esitamisest, kriminaalmenetluses nt vahi alla võtmisest, kriminaalmenetluse alustamisest teadasaamisest, esimesest ülekuulamisest jne.¹⁰⁰ Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika järgi peetakse kriminaalmenetluses tsiviilõiguste ja -kohustuste üle otsustamise ajavahemiku alguseks tsiviilhagi esitamist kohtule.¹⁰¹ Eesti kriminaalmenetluse seadustiku kontekstis esitatakse tsiviilhagi kohtule koos süüdistusaktiga kohtusse saatmisega.

Autori arvates tuleb kohtul ka tsiviilhagi lahendades kriminaalmenetluses arvestada mõistliku aja põhimõttega. Siinkohal võiks aga juhtuda kriminaalasja ja tsiviilasja kollisioon, kus ühe asja arutamisest võib sõltuda, kui kaua kestab teise asja lahendamine. Ülalpool oli mainitud, et tsiviilkohtumenetluses hakkab mõistlik menetlusaeg kulgema nõuetekohase hagi esitamisest.

⁹⁹ Laffranque, J., Sarapuu, A. Mõistlik aeg ning selle tagamine tsiviil- ja halduskohtumenetluses. – Juridica 2013/X, lk 730.

¹⁰⁰ Plekksepp, KrMS § 274¹/2.1.1.

¹⁰¹ EIKo 12316/07, Popovski vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik, p 61.

Kriminaalmenetluses saadetakse tsiviilhagi kohtusse koos süüdistusaktiga ning siis otsustatakse tsiviilhagi menetlusse võtmine. Samas tuleb arvestada ka asjaoluga, et enne kohtusse saatmist oli tsiviilhagi nõ „pausil“ kohtueelse menetluse läbiviimise ajal, mis võib samuti kesta aastaid. Kui lähtuda asjaolust, et tavaliselt vaadatakse tsiviilhagi läbi paralleelselt või peale kriminaalasja arutamist, võib tsiviilhagi eeldatav lõpliku lahendamise ja kannatanu õiguste realiseerimise aeg pikeneda aastate võrra.

Tuleb märkida, et KrMS § 296² lg 1 p 2 kohaselt jätab kohus tsiviilhagi läbi vaatamata, kui kannatanu on võtnud tsiviilhagi tagasi. Sama paragrahvi lg 3 alusel selgitab kohus kannatanule, et tsiviilhagi läbi vaatamata jätmine ei välista sama hagi esitamist tsiviilkohtumenetluse korras. Samas, KrMS § 296² lg 4 järgi, võib kannatanu võtta tsiviilhagi süüdistatava või tsiviilkostja nõusolekuta tagasi kuni kohtuliku arutamise alguseni; süüdistatava või tsiviilkostja nõusolekul kuni kohtu lahkumiseni nõupidamistuppa; süüdistatava või tsiviilkostja nõusolekuta kohtu loal kuni kohtu lahkumiseni nõupidamistuppa, kui kohus leiab, et see on vajalik hagi kohta mõistliku aja jooksul otsuse vastuvõtmiseks. Seega, kui kannatanu pole rahul tsiviilhagi menetlemise kiirusega, on tal võimalus esitada hagi tsiviilkohtumenetluses.

Tsiviilkohtumenetluses ei ole selgelt ette nähtud mõistliku menetlusaja ületamise tagajärgi.¹⁰² Kriminaalmenetluses aga tähendab menetluse venimine, et kriminaalmenetluse võib mõistliku menetlusaja möödumise tõttu lõpetada. Menetluse lõpetamine aga toob endaga kaasa tsiviilhagi läbivaatamata jätmise (KrMS § 310 lg 2) ning kannatanul jääb üle vaid tsiviilkohtumenetluse korras hagi esitamine.

Samas on Riigikohus lahendi 3-1-1-6-11 p-s 19.2. märkinud, et mõistliku menetlusaja nõude rikkumisel tuleb arvesse võtta ka kriminaalasjas esitatud tsiviilhagi. KrMS § 274² lg 1 sätestab, et kui kohtulikult arutamisel tuvastatakse, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada ja süüdistatava õiguse rikkumist kriminaalasja arutamisele mõistliku aja jooksul ei ole võimalik muul viisil heastada, võib kohus süüdistatava nõusolekul KrMS §-s 205² sätestatud asjaolusid arvestades kriminaalmenetluse lõpetada. Sellest tulenevalt jäetakse tsiviilhagi KrMS § 274 lg 4 alusel läbi vaatamata ning kannatanu võib esitada hagi tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras. Kriminaalmenetluse lõpetamisel mõistliku menetlusaja möödumise tõttu peaks aga kannatanu nõude lahendamiseks alustama nullist uut

¹⁰² Samas on leitud, et ebamõistlikult pika tsiviilkohtumenetlusega tekitatud mittevaralise kahju korral oleks võimalik kasutada ka riigivastutusõiguse kahju hüvitamise abinõu. – Laffranque, Sarapuu. Juridica, lk 730.

tsiviilkohtumenetlust, mis märkimisväärselt pikendaks mõistlikku aega kannatanu tsiviilõigusliku nõude osas.¹⁰³

Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendi nr 23057/03, Dinchev vs. Bulgaaria, punktides 50-52 leidnud, et tsiviilhagi läbivaatamata jätmise kriminaalmenetluse lõpetamise tõttu ning uue tsiviilkohtumenetluse alustamine läheb vastuollu EIÕK artikliga 6.

Viimati nimetatud lahendis asus Euroopa Inimõiguste Kohus seisukohale, et tsiviilhagi lahendamine mõistliku aja jooksul ja eelduslik hagi lahendamise aeg tsiviilkohtumenetluses tsiviilhagi läbivaatamata jätmisel on asjaolu, mida kohtul tuleb arvesse võtta mõistliku menetlusaja rikkumisele reageerimisel. Kohus ei ütle otsesõnu, nagu tsiviilhagi lahendamine piiraks süüdistatava õigust kriminaalmenetluse lõpetamisele (mis on võrreldav õigeksmõistva otsusega) menetlusaja möödumise tõttu. Samas ei vasta Riigikohus küsimusele, kelle õigused antud juhul üle kaaluvad – süüdistatava õigus kriminaalmenetluse lõpetamisele või kannatanu õigus tsiviilhagi lahendamisele. Seades esile süüdistatava õigused, riskib kohus rikkuda kannatanu õigust saada tema tsiviilnõue lahendatud mõistliku aja jooksul; arvestades rohkem kannatanu huvidega, seab kohus süüdistatavat halvemasse positsiooni, kus teda võib oodata süüdimõistev kohtuotsus kriminaalmenetluse lõpetamise asemel.

Tuleb märkida ka seda, et õigeksmõistva otsuse puhul jätab KrMS § 310 lg 2 järgi kohus tsiviilhagi läbi vaatamata. Sel juhul on kannatanu läbinud kogu kriminaalmenetluse ilma reaalse võimaluseta tulemust saavutada. Talle jääb üle tsiviilkohtumenetluse algatamine, mis samuti võib seada ohu alla tsiviilnõude lahendamise mõistlikku menetlusaega ja kannatanu nõuete õigeaegset maksmapanekut. Ilma süüdimõistva otsuseta ei ole tsiviilhagi rahuldamine võimalik. Magistritöö autor pakuks menetlusökoonomia ja tõhusa õiguskaitse põhimõttest lähtuvalt lahendada kannatanu tsiviilnõue lõpuni, isegi kui süüdistatav mõistetakse õigeks.

KrMS § 310 lg 3 ls 1 alusel, kui kriminaalasja arutamist ebamõistlikult edasi lükkamata ei ole võimalik tagada tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse lahendamist, võib kohus kuni kohtuotsuse tegemiseni määrata, et tsiviilhagi või nõudeavaldus lahendatakse osaliselt või tervikuna eraldi otsusega. Sel juhul jätkab kohus KrMS § 310 lg 4 ls 1 järgi pärast süüdimõistva osaotsuse jõustumist tsiviilhagi menetlemist.

Säte näeb ette võimaluse vaadata tsiviilhagi läbi eraldi kriminaalasja arutamisest peale süüküsimuse lahendamist. Ühelt poolt tagab selline võimalus süüküsimuse katkematut ja kiiremat lahendamist, mis omakorda kiirendab tsiviilhagi menetlemist. Samas, nagu eelnevalt

¹⁰³ RKKKo 3-1-1-6-11, p 19.2.

oli märgitud, peaks kannatanu ootama kohtueelse menetluse lõpuleviimist ja kohtulikul uurimisel süükküsimuse lahendamist enne, kui tsiviilhagi hakatakse menetlema. Siinsamas tekib ka oht, et tehes otsuse tsiviilhagi eraldi menetlemiseks, võib kohus hiljem teha õigeksmõistva otsuse, mis automaatselt toob kaasa tsiviilhagi läbivaatamata jätmise.

Kuivõrd mõistliku menetlusaja ületamine kriminaalmenetluses võib tuua kaasa kriminaalasja lõpetamise ning samuti on oht, et tsiviilhagi lahendamise eraldamise pärast teeb kohus õigeksmõistva otsuse, kaldub autor arvama, et tsiviilhagi lahendamine tuleb igal juhul lõpuni viia. Ka lähtudes Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohast ning samuti kaaludes menetlusökonomiat, on kõige mõistlikum variant lahendada tsiviilhagi eraldi isiku süükküsimusest ning kriminaalasja lõpetamise või õigeksmõistva otsuse tegemisel ikkagi tagada kannatanule tsiviilnõude ammendav lahendamine.

2.6. Menetluse finantseerimine

Eraõiguslike õigusvaidlustes lahendab kohus üldjuhul vaid poolte omavahelisi tüliküsimusi ning on vaid teatud hulk tsiviilasju, millel on suurem avalik huvi (nt perekonnasjad). Kuigi menetluse finantseerimine ei ole üldjuhul seotud menetluslike põhimõtetega, leiab magistririto autor, et ka sellele on vaja tähelepanu pöörata. Riigikohtu seisukoha järgi on tsiviilkohtumenetluses õigustatud eraisikute huvides suuremal määral lõivustamine.¹⁰⁴ Tsiviilasja lahendamise kulusid ei pea katma teised maksumaksjad. Hagimenetluses kehtibki menetlusosaliste õigusemõistmise kulutuste kandmisest osavõtu põhimõte – suurema osa õigusemõistmise kuludest kannavad lõppastmes pooled ise. Esmajoones kannavad menetlusosalised kulud riigilõivu maksmise näol, siia lisanduvad ka poolte õigusabikulud.

Riigilõivu eesmärk seisneb samuti menetlusökoonoomia tagamises, kuna põhjendamatute, pahatahtlike jms kaebuste menetlemine toob kaasa kohtusüsteemi suutmatuse pakkuda isikutele tõhusat õiguskaitset mõistliku aja jooksul.¹⁰⁵

KrMS § 38¹ lg 4 kohaselt on tsiviilhagi läbivaatamine kriminaalmenetluses riigilõivuvaba, välja arvatud tsiviilhagi mittevaralise kahju hüvitamise nõudes, kui mittevaralise kahju hüvitamise nõue ei tulene kehavigastuse või muu terviserikke tekitamisest või toitja surma põhjustamisest. Ka riigilõivuseaduse¹⁰⁶ (edaspidi RLS) § 22 lg 1 p 15 järgi ei võeta riigilõivu kannatanu varalise kahju hüvitamise tsiviilhagi läbivaatamise eest kriminaalmenetluses, samuti

¹⁰⁴ RKPJKo 3-4-1-59-14, p 22.

¹⁰⁵ RKÜKo 3-2-1-62-10, p 45.

¹⁰⁶ Riigilõivuseadus. – RT I, 12.03.2022, 6.

tsiviilkohtumenetluses, kui tsiviilhagi jäeti kriminaalmenetluses läbi vaatamata kriminaalmenetluse seadustiku § 244¹ alusel.

RLS § 22 lg 1 p-s 15 sisalduvat varalise kahju hüvitamise nõuet tuleb tõlgendada laiendavalt: kõnealune riigilõivuvabastus hõlmab kõiki tsiviilhagis esitatavaid varalisi nõudeid, st vindikatsiooninõuded, alusetust rikastumisest tulenevad nõuded, kohustuse täitmisele suunatud nõuded jne.¹⁰⁷

Ülaltoodud sätetest lähtuvalt on kannatanu kriminaalmenetluses enamike nõuete menetlemisel riigilõivu tasumisest vabastatud. Samuti kehtib tsiviilhagile riigilõivuvabastus, kui tsiviilhagi jäeti kriminaalmenetluses läbi vaatamata, ning kannatanu esitab hagi tsiviilkohtumenetluses. Kannatanu riigilõivu tasumisest vabastamisega soodustatakse kannatanu varaliste nõuete lahendamist kriminaalasja raames ja kaitstakse kannatanu huve.¹⁰⁸

Varasemalt kehtivates KrMS-i redaktsioonides oli riigilõivuvaba vaid tsiviilhagi varalise kahju hüvitamise nõudes. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2012/29/EL preambuli p-s 47 sätestatakse, et kuriteoohvritel ei peaks kriminaalmenetluses osalemisega seoses kulusid tekkima. Liikmesriigid peaksid olema kohustatud hüvitama üksnes kuriteoohvri vajalikud kulutused, mis kaasnesid nende kriminaalmenetluses osalemisega, kuid neil ei peaks olema kohustust hüvitada kuriteoohvrite õiguskulusid. /.../. Kulud tuleks katta üksnes selles ulatuses, mis on seotud kuriteoohvri kohustusega või pädevate asutuste poolt talle esitatud nõudega kriminaalmenetluses isiklikult ja aktiivselt osaleda.

Siinkohal soovib autor märkida järgmist. Tsiviilkohtumenetluses tuleb hagi esitamisel üldjuhul maksta riigilõivu, välja arvatud RLS § 22 lg-s 1 sätestatud suurema avaliku huviga tsiviilvaidlustes (nt töö-, perekonnaõiguslikud vaidlused). Hagejatel on võimalus taotleda ka riigilõivust vabastamist TsMS § 180 lg 1 p 1 järgi ja samuti riigi õigusabi saamist TsMS § 180 lg 1 p 3 alusel. Sel juhul peab isik tõendama oma maksevõimetust. „Jõukamatel“ hagejatel sellist võimalust ei ole ning oma erahuvide maksmapanekuks peavad nad kandma ka kulutusi. Tsiviilhagi menetlemine riigilõivu maksmata jätmise on igati käsitatav ahvatlusena, mille tõttu isikud kalduvad eelistama kriminaalmenetlust tsiviilkohtumenetlusele, kus üldjuhul kannavad pooled enda menetluskulud ise.¹⁰⁹

¹⁰⁷ RKKKm 3-1-1-97-10, p 16.

¹⁰⁸ RKKKm 3-1-1-41-09, p 12.

¹⁰⁹ Siinkohal ei saa välistada, et riigilõivuvabastus kriminaalmenetluses teenib ka menetlusökonomiat, kuna isikud suunduvad suure tõenäosusega n-ö odavamasse kriminaalmenetlusse, kus saab lahendada nii süüdistatava süüküsimust kui ka kannatanu eranõudeid.

Samuti tuleb korrata, et nõuded, mida on võimalik esitada kriminaalmenetluses tsiviilhagiga, on ka nõuded, mida tavaliselt lahendatakse tsiviilkohtumenetluses. Tsiviilkohtumenetluses ei ole aga kannatanu riigilõivu tasumisest vabastatud, kuigi kriminaalmenetluses võivad samad nõuded olla riigilõivuvabad. Riigilõivuvabastus kehtib tsiviilkohtumenetluses vaid juhul, kui kriminaalmenetluses jäetakse tsiviilhagi läbi vaatamata. Kui isik esitab hagi kohe tsiviilkohtumenetluse korras, ei ole tal selline riigilõivu maksmisest vabastamine kättesaadav. Miks siis tehakse vahet „ohvri“, kes esitavad tsiviilhagi kriminaalmenetluses, ja „hageja“ tsiviilkohtumenetluses võimaluste vahel?

Hagi rahuldamise korral kannab kannatanu menetluskulud süüdistatav või tsiviilkostja (KrMS § 182 lg 2 ja 3). Nii käib ka tsiviilkohtumenetluses, so TsMS § 162 lg 1 järgi hagimenetluse kulud kannab pool, kelle kahjuks otsus tehti. KrMS § 182 lg 5 alusel kannab tsiviilhagi läbi vaatamata jätmise korral õigeksmõistva kohtuotsuse tegemise või kriminaalmenetluse lõpetamise tõttu tsiviilhagi menetlemisest tingitud kulud riik. Tsiviilhagi muudel põhjustel läbi vaatamata jätmise korral jaotab kohus tsiviilhagi menetlemisega tekkinud kulud kõiki asjaolusid arvestades kannatanu ja riigi vahel. Seega on teatud juhtudel hüvitatavad ka kannatanu menetluskulud.

Autor on seisukohal, et lähtudes tsiviilkohtumenetluse põhimõtetest, milles asja algatamise finantseerimine lasub hagejal ja menetluskulude kandmise risk jagatud poolte vahel võrdselt, paneb kriminaalmenetluses kannatanu oma erahuvid maksma riigi arvel. Kuivõrd selline isiku kaitse on tõepoolest õigustatud, on küsitav, kuna tsiviilhagi nõudeid saab kannatanu esitada ka tsiviilkohtumenetluses, kus juba ei kehti riigilõivuvabastus ja ei ole abistavat riigiaparaati. Autor tõdeb, et tsiviilhagi esitamine kriminaalmenetluses oleks õigustatud nt maksevõimetute isikute, kuid mitte aga nõ „rikkamate ohvrite“ (nt juriidilised isikud) suhtes, kellel on kõik võimalused finantseerida enda osalemine tsiviilkohtumenetluses. Seda enam, et kannatanule on võimaldatud kõikide nõuete esitamine, mitte ainult nende, mis on vahetult kuriteo tagajärjel tekkinud. Tsiviilkohtumenetluses on samuti võimalik taotleda riigilõivust vabastamist ja riigi õigusabi, tagades endale õiguste maksmapanekut ja esindajat menetluskulude hüvitamise kohustusega. Võrdsuse tagamiseks teeks autor kaks ettepanekut: kas tuua kriminaalmenetlusse tsiviilkohtumenetlusele sarnane tsiviilhagi esitamise riigilõivuga maksustamine, võimaldades kannatanul halva majandusliku seisundi tõttu taotleda menetlusabi ja riigilõivust vabastamist; või vabastada isikuid riigilõivu maksmise kohustusest ka tsiviilkohtumenetluses, kui kuriteoga kahjustatud isik esitab nõudeid tsiviilkohtumenetluse korras. Samuti, kui õigeksmõistva kohtuotsuse korral jätkaks kohus kannatanu tsiviilhagi lahendamist lõpuni, ei oleks vaja hüvitada kannatanu poolt kantud menetluskulusid.

2.7. Vahekokkuvõte

Tsiviilhagi lahendamine kriminaalmenetluses toob endaga kaasa olukorra, milles ühes menetluses kohtuvad erinevate menetlusliikide reeglid ja põhimõtted. Sellega kaasneb ilmselt probleem, kuidas järgida mõlemate menetluste reegleid ühes ja samas menetluses. Erimenetlused on mõeldud erinevate liikide asjade lahendamiseks ja menetlussätted on selleks ka kohandatud. Isegi kõikide menetluste suhtes kehtivad põhimõtted sisustatakse igas menetluses erinevalt. Kriminaalmenetluses lähtutakse tsiviilkohtumenetluse seadustiku sätetest niivõrd, kuivõrd kriminaalmenetluse seadustik ei näe ette erisätteid. Kuigi mõnel määral on Riigikohus andnud selgust, milliseid TsMS-i sätteid saab kriminaalmenetluses kohaldada ja milliseid mitte, on olukord keerulisem just menetluste põhimõtetega.

Praktikas on selgitamiskohustuse täitmine osutunud problemaatiliseks. Kohtud ei ole osades lahendites viidanud tsiviilhagi rahuldamisel asjakohasele materiaalõigusnormile või jätnud põhjendamata, millise materiaalõigusnormi eeldused on täidetud. Samuti esineb kahtlus ka selles, et kriminaalmenetluses saab üldse täita selgitamiskohustust tsiviilkohtumenetluse standardiga. Kohus peab selgitamiskohustuse täitmiseks olema põhjalikult tutvunud poolte seisukohtade, avalduste ja tõenditega. Kriminaalmenetluse eripära arvestades on see võimalik aga peale süüküsimuse lahendamist. Selgitamiskohustuse täitmine eeldab ka esmalt poolte ärakuulamisõigusega arvestamist, kuna pooltele on vaja võimaldada oma väidete, seisukohtade ja tõendite esitamist. Selle poolest tundub, et süüdistatava ja tsiviilkostja ärakuulamisõigus on kriminaalmenetluses võrreldes tsiviilkohtumenetlusega mõnevõrra piiratud.

Kui käsitleda tsiviilkohtumenetlusliku poolte võrdsuse ja võistleva menetluse põhimõtet, on kriminaalmenetluses süüdistatava või tsiviilkostja positsioon kehvem võrreldes kannatanu omaga. Kannatanu eest teeb suurema osa tõendamistegevusest uurimisasutus ja prokuratuur, kannatanul on võrreldes süüdistatava ja tsiviilkostjaga paremad võimalused oma huvide kaitseks. Samuti on kannatanu vabastatud suuremas osas riigilõivu maksmisest, mis paneb teda veelgi paremasse olukorda, kuna tsiviilkohtumenetluses peaks ta teatud nõuete esitamisel maksma asja algatamiseks riigilõivu. Arvestades menetluskulude kandmise riski, on süüdistatav ja tsiviilkostja rohkem ohustatud menetluskulude kandmisega kui kannatanu.

Mõlema menetluse põhimõtete järgimine ei ole ilmselt täiel määral võimalik. Siinkohal võiks tekkida vajadus kaaluda, kas eelistada kannatanu õiguste lihtsamat maksmapanekut, pannes aga süüdistatava ja tsiviilkostja halvemasse seisundisse, või lähtuda poolte võrdsuse põhimõttest ja tagada mõlemale samad võimalused. Viimane lahendus aga eeldaks tsiviilhagi kõrvaldamist kriminaalmenetlusest ja tsiviilnõuete lahendamise ületoomist üksnes tsiviilkohtumenetlusse,

kuna kriminaalmenetluse olemuse muutmine tsiviilhagi lahendamise tagamiseks tsiviilkohtumenetluse reeglite järgi ei ole õige.

Selgitamiskohustuse täitmist ja poolte ärakuulamisõiguse ning ka võrdsuse põhimõtte osalist järgimist oleks võimalik tagada tsiviilhagi lahendamise eraldamisega ja selle läbivaatamise korraldamisega peale süüküsimuse lahendamist. See on KrMS § 310 lg 3 ja 4 kohaselt ka võimaldatud. Siin võiks aga kõne alla tulla isiku õiguse asja lahendamisele mõistliku menetlusaja jooksul rikkumisest. Samas, juhul, kui kohus otsustab KrMS § 310 lg 3 alusel tsiviilhagi eraldi menetleda, on kannatanul võimalus KrMS § 310 lg 7 järgi tsiviilhagi tagasi võtta kuni tsiviilhagi või eraldi menetlemise alguseni, mis võiks kiirendada tema nõude lahendamist, kuid samas juba tsiviilkohtumenetluses.

Tsiviilhagi lahendamise eraldamisel on autori arvates aga vaja suuremal määral järgida tsiviilkohtumenetluse reegleid, kuivõrd menetlus ei ole enam koormatud ka süüküsimuse lahendamisega. Vähemalt saaks kannatanu esitada oma tsiviilhagi täies ulatuses, käsitledes süüküsimuse juures esitatud tõendeid eraõiguse normi eelduste täitmise valguses; samuti saaks kohus vajadusel täita selgitamiskohustust ja võimaldada pooltel esitada täiendavaid seisukohti ja tõendeid, ilma et see lükkaks süüküsimuse lahendamise edasi. Kahjuks selline lahendus ei kõrvalda kriminaalmenetluses poolte sisulist ebavõrdsust, kui kannatanu vahendid ja võimalused on paremad kui süüdistatava ja tsiviilkostja omad. Samuti loetakse KrMS § 310 lg 4 teise lause kohaselt süüdimõistvas osaotsuses tuvastatud faktilised asjaolud tsiviilhagi lahendamisel tõendatuks. Tuleb aga tõdeda, et oleks ebaloogiline, kui ühed ja samad asjaolud oleksid süüküsimuse juures leidnud tuvastamist, tsiviilhagi lahendamisel aga mitte.

3. Tsiviilhagi tõendamisega seonduvad probleemid kriminaalmenetluses

3.1. Sissejuhatus

Nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtumenetluses määravad asja lahendamise sisu paljuski faktilised asjaolud, ehk see, mis tegelikult juhtus. Faktilised asjaolud on aluseks tsiviilhagi esemele. Igal tsiviilnõudel on oma eeldused, mis hagi rahuldamise otsuse tegemisel peavad olema täidetud. Tsiviilhagi eseme eelduste täitmist on võimalik kontrollida sedapidi, et hagi aluseks olevad faktilised asjaolud on tõendatud, st nende olemasolu või puudus kindlaks tehtud. Selleks, et oleks võimalik õigust rakendada, tuleb teatud faktilised asjaolud selgeks teha. Seda eesmärki täidab tõendamine.

Tõendamise mõistet nii kriminaalmenetluse kui ka tsiviilkohtumenetluse seadustikud ei anna. KrMS-i kommentaaride kohaselt on tõendamine lihtsalt tuletis sõnast „tõend“ ja tõendamine on eeskätt kohtu poolt tõendite kasutamine kuriteo asjaolude väljaselgitamiseks.¹¹⁰ Samas on toodud välja, et „tõendamine“ on menetlejate, st uurimisasutuse, prokuratuuri ja kohtu, tegevus oma pädevuse piires kuriteo asjaolude väljaselgitamisel, mis seisneb tõendite kogumises, kontrollimises ja hindamises.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku kommentaarides on tõendamise mõiste selgemalt defineeritud. „Tõendamine on menetlusosaliste tegevus, mille tulemusel kohtule tekitatakse seaduses tõendile ettenähtud protsessivormis teabe põhjal veendumus asjas tähtsust omava faktilise asjaolu esinemises või puudumises.“¹¹¹

Üldiselt jääb tõendamine nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtumenetluses samaks tegevuseks – faktiliste asjaolude esinemise või puudumise tuvastamine. Samas viis, kuidas käib tõendamise protsess vastavalt menetluse liigile sõltub konkreetse asja lahendamisest konkreetsetes menetlusvormis.

On iseenesest mõistetav, et iga menetluse liik on suunatud teatud liiki õigusvaidluse lahendamiseks. Sellest on erimenetlustest ka oma tõendid, tõendamisstandardid ja muidugi tõendamise eeskirjad. Tsiviilkohtumenetluses on tõendamisel keskselks küsimusteks see, mida saab tõendina esitada; kes saab esitada või peab esitama ehk kuidas jaguneb poolte vahel tõendamiskoormis; millisel määral tuleb tõendeid esitada, et kohus saaks faktiväite tõendatuks

¹¹⁰ Kergandberg, KrMS § 60/3.1.

¹¹¹ Kangur, A. TsMS I, 5.osa/2.

lugeda, ehk tõendamise standard.¹¹² Faktilistest asjaoludest sõltub, millist normi kohus kohaldab; rakendatav norm määrab aga kindlaks, millised on nõude rahuldamise eeldused, milliste asjaolude esinemist tuleb kontrollida ja kuidas jaguneb poolte vahel tõendamiskoormis.¹¹³ Kriminaalmenetluses lähtub tõendamise protsess samadest põhimõtetest oma eripäradega. Tsiviilhagi näol on aga kriminaal- ja tsiviilkohtumenetlus läbi põimunud ja sellest tekivad ka oma raskused.

KrMS § 211 lg 1 kohaselt on kohtueelse menetluse eesmärk koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused. On iseenesest mõistetav, et kriminaalmenetluse keskne tõendamisese on kuriteo tehiolud, nagu on KrMS §-s 62 ka sätestatud. Eraldi ei ole seaduses sätestatud, et tõendamiseseme hulka kuuluvad ka tsiviilhagi nõude rahuldamiseks vajalikud asjaolud. Ühelt poolt võib see asjaolu olla ületatud, kuna tsiviilhagi esitamise eeldus on tsiviilhagi asjaolude oluline seos kuriteo asjaoludega, mistõttu tsiviilnõude eeldused võivad olla täidetud ja tõendatud ka kuriteo tõendamiseks vajalike tõenditega. Samas osutub see kohtupraktikas tegelikult keeruliseks.

Esmalt tuleb märkida, et KrMS ei sätesta eritingimusi tsiviilhagi tõendamise osas. Teiseks esineb kohtupraktikas mitmeid juhtumeid, kus paljud otsused jäid põhjendamata tsiviilhagi osas, ehk mis normi kohus kohaldas, kas selle eeldused on täidetud, mis asjaolud on tõendamist leidnud.¹¹⁴ Seetõttu tekib küsimus, kuivõrd on kriminaalmenetluses võimalik tsiviilnõude eeldusi tuvastada nii, et kohus saaks teha tsiviilhagi osas sama otsuse, kui tsiviilkohtumenetluses hagi esitamisel.

3.2. Tõendamise

Selleks, et asuda küsimuse juurde, kes ja milliseid tõendeid esitab, on esmalt vaja määratleda, mida üldse tõendada püütakse.

TsMS § 229 lg 1 alusel teeb tõendite alusel kohus kindlaks poolte nõudeid ja vastuväiteid põhjendavad asjaolud või nende puudumise, samuti muud asja õigeks lahendamiseks tähtsad asjaolud.

Tsiviilkohtumenetluses sõltub tõendite esitamine ja tõendamiskoormise jagunemine eelkõige hageja nõudest ehk hagi esemest: kas ta soovib nõuda lepingu täitmist, kahju hüvitamist, asja väljanõudmist vms. Järgmisena määratleb võimalike tõendite esitamist nõude aluseks olevad

¹¹² Kangur, TsMS I, 5.osa 24.ptk/1.

¹¹³ Kangur, TsMS I, 5.osa/1.

¹¹⁴ RKKKo 3-1-1-60-07, p 31; RKKKo 3-1-1-22-07, p 14.3.

asjaolud ehk hagi alus: millised faktilised asjaolud vajavad tuvastamist, et õigusnormi eeldused oleksid täidetud. Tõendamine sõltub samuti ka hageja nõude võimalikust õiguslikust kvalifikatsioonist ja selle eeldustest. Nii ei pruugi hageja oma nõuet õigesti kvalifitseerida ja kohtul lasub sel juhul kohustus selgitada hagejale, millisele õigusnormile tema nõue vastab, mida tuleb tegelikult tõendada ning kuidas jaguneb poolte vahel tõendamiskoormis.

KrMS § 62 määrab kindlaks kriminaalmenetluse tõendamiseseme. Nii on tõendamiseseme asjaolud kriminaalmenetluses kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehioolud (p 1); kuriteokoosseis (p 2); kuriteo toimepannud isiku süü (p 3); kuriteo toimepannud isikut iseloomustavad andmed ja muud tema vastutust mõjutavad asjaolud (p 4). Tõendamiseseme konstrueerimisel on püütud järgida KarS-i deliktstruktuuri. Tõendamine kriminaalmenetluses on seega suunatud konkreetse KarS-ist tuleneva kuriteokoosseisu täitmisele, mida kahtlustatavale või süüdistatavale esitatakse. KrMS § 62-s on sätestatud nende tõendamiseseme elemendid, mis süüdimõistva kohtuotsuse tegemiseks peavad olema kohustuslikus korras tuvastatud.¹¹⁵

Etteruttavalt märgib autor, et kriminaalmenetluse tõendamiseseme tõendamise kohustus lasub uurimisasutusel ning uurimisasutusel puudub kohustus koguda tõendeid tsiviilhagi jaoks oluliste asjaolude tuvastamiseks. Seega on uurimisasutusel kohustus koguda vaid KrMS §-s 62 sätestatud asjaolusid. Tuleb mõista ka sedagi, et kuna süüdistatava karistusõigusliku vastutuse ja tema vastu suunatud kannatanu nõude eeldused tulenevad erinevatest õigusnormidest, siis ei saa nende eelduste täitmiseks vajalik faktikogum tavaliselt täielikult kokku langeda. Seetõttu tulebki tsiviilhagi lahendamiseks üldjuhul tuvastada täiendavalt selliseid asjaolusid, millel ei ole tähtsust isiku käitumise karistatavuse seisukohalt.¹¹⁶ Praktikas on üheks olulisemaks tõendamist vajalikuks asjaoluks osutunud kuriteo tagajärjel tekitatud kahju ulatus. Kahju olemasolu ja suuruse kindlakstegemine on karistusõiguses aktuaalne mitmel juhul. Esiteks võib mingi kindla suurusega kahju, nagu „oluline kahju“ või „suur kahju“, olla teatud kuritegude puhul koosseisuliseks tunnuseks.¹¹⁷ Teiseks on kahju suurusel tähendus tsiviilhagi menetlemisel: kannatanu võib esitada tõendi varastatud asja turuväärtuse kohta või kui suur ravikulu või saamata jäänud sissetulek on tekkinud kannatanul ründe tõttu raske tervisekahjustuse tagajärjel.¹¹⁸

¹¹⁵ Kergandberg, KrMS § 62/1.

¹¹⁶ RKKKo 3-1-1-60-07, p 32.

¹¹⁷ Vutt, M. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalkohtute praktikas. – Juridica 2009/II, lk 124.

¹¹⁸ Seletuskiri 80 SE, lk 34.

Selleks, et vältida suure hulka tõendite kogumist, mis ei oma tähtsust isiku süüüksimuse lahendamisel, tuleneb seadusest tsiviilhagi esitamisele tingimus, et tsiviilhagi faktilised asjaolud peavad olulises osas kattuma süüdistuses kirjeldatud faktiliste asjaoludega. Nii tagatakse, et kriminaalasjas menetletav tegu ja selle aluseks olevad asjaolud moodustaksid ka kannatanu tsiviilhagi eseme raskuspunkti.¹¹⁹

3.3. Tõendite ring

Eelnevalt oli leitud, et kriminaalmenetluse keskseks tõendamisesemeks on süüteo toimepanemise asjaolud, st kuriteo tehiolud, kuriteokoosseis, isiku süü jne. Ka tsiviilhagi vajab omaette tõendamist, eriti kui mõned tsiviilnõude eeldused ei lange kuriteokoosseisu elementidega kokku. Samas tekib küsimus, kuidas menetluslikult käib tsiviilhagi tõendamine kriminaalmenetluses. Kas tuleb lähtuda ikka kriminaalmenetluse põhimõtetest või võib siinkohal kasutada TsMS-i regulatsiooni.

Eelkõige tuleb vaadata, milliste tõenditega on võimalik faktilisi asjaolusid tõendada.

KrMS § 63 lg 1 alusel on tõend kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu, tunnistaja või asjatundja ütlus, ekspertiisiakt, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoiming, kohtuistung ja jälitustoiming protokoll või videosalvestis, samuti muu dokument ning foto või film või muu teabetalletus. Säte määrab nõ range tõendite loetelu, st tõend peab vastama seaduses sätestatud vormile.

Ka tsiviilkohtumenetluses on hagimenetluses kasutusel range tõendite loetelu. TsMS § 229 lg 2 kohaselt võib tõendiks olla tunnistaja ütlus, menetlusosalise vande all antud seletus, dokumentaalne tõend, asitõend, vaatlus ning eksperdiarvamus.

Mõneti leidub nendes loeteludes sarnasusi, nagu asitõendid, vaatlus, eksperdiarvamus. Samas, lähtudes menetluste eripärast, püütakse nende tõenditega tavaliselt tõendada erinevaid asjaolusid ja ka tõendusteabe kogumine käib erinevalt. Kriminaalmenetluses püütakse eelkõige tõendada kuriteo tehiolusid ja kuriteokoosseisu täitmist; tsiviilkohtumenetluses seevastu tsiviilõigusliku normi koosseisu eelduste täitmist.

Kriminaalmenetluse erisus tsiviilkohtumenetlusest seisneb selles, et KrMS § 63 lg 2 alusel võib kriminaalmenetluse asjaolude tõendamiseks kasutada ka § 63 lõikes 1 loetlemata tõendeid, välja arvatud juhul, kui on tegemist kuriteo või põhiõiguse rikkumise teel saadud tõendiga.

¹¹⁹ RKKKo 3-1-1-13-14, p 21.

Siinkohal on tegemist nn „vabatõendiga“. Terminit saab kohata ka Eesti kohtupraktikas, nt Riigikohtu lahendis 3-1-1-142-05. Nimetatud otsuse punktis 10 on Riigikohus osutanud, et üldjuhul on kriminaalmenetluses võimalik kasutada vaid KrMS § 63 lg-s 1 loetletud tõendiliike (ranged tõendid) ning KrMS § 63 lg-s 2 sätestatud vabatõendeid kasutatakse üksnes menetlusliku sisuga asjaolude (näiteks menetlustähtaja järgimise) tõendamiseks. Kohtulahendis on muuhulgas osutatud, et tõendamiseseme asjaolude tuvastamine saab toimuda ainult rangete tõendite alusel.¹²⁰ Vabatõendil ei ole seaduses sätestatud kindlat vormi, kuid samas peab ka selline tõend olema paigutatud mõne § 63 lg-s 1 nimetatud tõendi vormi alla.¹²¹

Niisiis toimub tõendamine nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtumenetluses rangete tõendite alusel, st asjaolude tõendina on võimalik kasutada vaid seaduses sätestatud ja nendele vastavaid tõendiliike.

Võib tulla ette küsimus, kas süüküsimuse ja tsiviilhagi arutamisel tuleb lähtuda erinevatest tõendikogumist, arvestades asjaoluga, et kriminaalmenetluse ja tsiviilkohtumenetluse seadustikes on sätestatud eraldi kindlas menetluses kasutatavate tõendite loetelud. Lisaks sellele lähtutakse KrMS § 38¹ lg 6 kohaselt KrMS-s reguleerimata küsimuse lahendamisel tsiviilhagi menetlemisel tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatust. Nii võib järeldada, et süüküsimuse arutamisel saab lähtuda KrMS §-s 63 sätestatud tõendite loetelust ja tsiviilhagi osas saab lisaks kasutada ka TsMS §-s 229 loetletud tõendeid. Kohtupraktika on aga teisel seisukohal.

Riigikohus on rõhutanud, et KrMS § 63 lg-s 1 on reguleeritud, millistele tõenditele saab kohus muuhulgas ka tsiviilhagi lahendamisel tugineda. TsMS § 229 ega sama seadustiku 28. peatükk, mis käsitleb menetlusosalise vande all antud seletusi, ei ole kriminaalmenetluses kohaldatavad. Nii KrMS-is kui ka TsMS-is sätestatud tõendite kriminaalmenetluses lubamine oleks tekitanud olukorra, kus kohus peaks nii süüdistuse kui ka tsiviilhagi lahendamiseks tähtsust omava ühe ja sama faktilise asjaolu tuvastamisel lähtuma erinevast tõendikogumist – sellega võiks omakorda kaasneda see, et vaidlusalune asjaolu oleks süüküsimuse otsustamisel tuvastatud, tsiviilhagi lahendamisel aga mitte.¹²²

Niisiis ei ole kriminaalmenetluses võimalik kasutada TsMS-s tõendina sätestatud menetlusosalise vande all antud seletusi. Tõendiliike puudutavalt tuleb tuua ette ühe olulise erinevuse, mis seisneb selles, et tsiviilkohtumenetluses ei ole hageja ja kostja

¹²⁰ RKKKo 3-1-1-142-05, p 10.

¹²¹ Kergandberg, KrMS § 61/8.1.

¹²² RKKKo 1-16-6115, p 36.

(kriminaalmenetluses kannatanu ja süüdistatav/tsiviilkostja) seletused (KrMS-i mõttes ütlused) tõendina käsitletavat. Ütlus on ülekuulamisel kannatanu, tunnistaja, kahtlustatava poolt suuliselt edastatud ja protokollitud teave tõendamiseseme asjaolu kohta.¹²³ Riigikohtu praktikas on korduvalt rõhutatud, et poole selgitused mõne asjaolu kohta, isegi kui see on dokumentaalselt esitatud, ei ole tõendina käsitletavat tsiviilkohtumenetluses.¹²⁴ Seletused ei ole TsMS § 229 lg 2 esimese lause kohaselt tõendid. Kohus ei saa rajada otsust poole seletusele, mis ei ole vande all antud, kuna kõik tõendid peavad vastama kindlale protsessivormile.¹²⁵

Tsiviilkohtumenetluses võib poole „selgitust“ tõendina käsitada, kui menetlusosaline on seaduses sätestatud viisil vande all seletuse andnud. Vastasel juhul ei ole poole väited või seisukohad tõendid TsMS-i mõttes (va liht- ja hagita menetluses).

Ülaltoodud ütluse mõistest lähtudes on ütlus isiku poolt teabe edastamine tõendamiseseme asjaolu kohta. Teisisõnu ongi ütlus isiku seletus juhtunu asjaoludest. Riigikohtu lahenditest nähtub, et kohtud on tõendina tuginenud kannatanu ütlustele, nt lahendis 3-1-1-26-17, milles varastatud esemete koosseisu ja väärtust pidasid madalama astme kohtud tõendatuks kannatanu ütlustega.

Ülaltoodust tekib küsimus, kas kriminaalmenetluses tehtud lahend erineb tsiviilkohtumenetluses tehtud lahendist, kui kriminaalmenetluses saab tõendina mh tugineda ka kannatanu või tunnistaja ütlustele, st seletusele? Kohtupraktikast tuleneb, et kriminaalmenetluses tsiviilnõude tõendamine võiks olla oluliselt lihtsam ja mugavam, kui sama nõude tõendamine tsiviilkohtumenetluses. Samas tulenevalt kriminaalmenetluses kehtivast tõendamisstandardist peaks tõendamine olla raskem, kui tsiviilkohtumenetluses. Seda käsitleb autor järgmises alapeatükis.

Tuleb samuti meeles pidada, et ka uurimisasutus võib jätta lisatõendid kogumata, sest vähemalt varguse puhul ei ole kahju koosseisuline tunnus ja selles osas lasub tsiviilhagi tõendamise kohustus eelkõige kannatanul. Kohus peaks juhtima kannatanu tähelepanu lisatõendite esitamise vajadusele, st täitma selgitamiskohustuse. Kuigi kriminaalmenetluses on kannatanu ütlused tõendiallikas, ei tähenda see, et kahju suurus on ainult kannatanu sõnadega tõendatud, vähemalt mitte tsiviilkohtumenetluse reeglite järgi. Siinkohal aga tekib küsimus, kuidas on võimalik tagada tsiviilhagi lahendamisel sama tulemus, nagu tsiviilkohtumenetluses? Ilmselt

¹²³ Kergandberg, KrMS § 63/7.

¹²⁴ RKTKo 2-19-7379, p 21; RKTKo 2-16-17491, p 15.5.

¹²⁵ RKTKo 2-19-7379, p 21.

siin on kaks lahendust: lisada KrMS-i tsiviilhagi osas tõendamist reguleerivaid erisätteid või lähtuda juba olemasolevatest reeglitest.

Vajab selgitamist ka üks oluline asjaolu – tsiviilhagi ei ole iseenesest tõend. Nii leidis Riigikohus, et maakohus on süüküsimuse lahendamisel ekslikult tuginenud tsiviilhagile kui tõendile. Ei ole tsiviilhagi tõend ka tsiviilhagi aluseks olevatele asjaoludele. Tsiviilhagi on üksnes menetlust (teatud osas) käivitav ja menetluseset piiritlev dokument. Tsiviilhagis sisalduva kannatanu seisukohta ei saa võrdsustada kannatanu ütlustega muu hulgas ka põhjusel, et need ei ole saanud ülekuulamise – üldmenetluse kontekstis risküsitluse – reeglite järgimisega.¹²⁶

3.4. Tõendamiskoormis ja -standard

3.4.1. Tõendamiskoormis

TsMS § 230 lg 1 kohaselt peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Pooled võivad kokku leppida tõendamiskoormise jaotuses erinevalt seaduses sätestatust ja selles, millised on tõendid, millega mingit asjaolu võib tõendada, kui seadusest ei tulene teisiti.

Sättest tulenevalt võib lihtsustatult öelda, et tõendab see pool, kes midagi väidab. Esitatud faktiväidet tuleb kohtule ka tõendada. Kui kohtule pole esitatud tõendeid, mille põhjal kohus saaks teha kindlaks asjaolu esinemise või puudumise, on kohtul siiski kohustus otsus teha.¹²⁷

Kriminaalmenetluses on tõendamiskoormis erinev.

KrMS § 7 lg 2 järgi ei ole kriminaalmenetluses keegi kohustatud tõendama oma süütust. Tegemist ei ole ainult süütuse presumptsiooni lisalausega, vaid sellest tuleneb lisaks, et süü tõendamise kohustus lasub riigil.

Antud kohustust võib mõista nii, et riigil lasub kohustus tõendada, kas isik on tõepoolest pannud toime kuriteo või mitte. See aga ei tähenda, et juhul, kui süüdistatav otsustab end aktiivselt kaitsta, ei pea ta esitama mingeid tõendeid oma väidete õigsuse kinnitamiseks.¹²⁸ Siinkohal saab samuti lähtuda põhimõttest „kes väidab, see tõendab“.

TsMS § 230 lg-st 1 tulenevalt, kui seadusest ei tulene teisiti, võivad pooled kokkuleppega määrata kindlaks pooltevahelist tõendamiskoormise jaotust ja selle, millised on tõendid,

¹²⁶ RKKKo 1-16-6115, p 32.3.

¹²⁷ Kangur, TsMS I, § 230/3.2.1.

¹²⁸ RKKKo 3-1-1-112-99, p II.2.

millega mingit asjaolu võib tõendada. Muuhulgas on tõendamiskoormis teatud juhtudel ümberpööratud ning väitmise ja veenmise koormus lasub hoopis kostjal.

Kriminaalmenetluses on tõendamiskoormises kokkuleppimine või selle ümberpööramine välistatud, va juhul, kui süüdistatav otsustab ennast aktiivselt kaitsta. Kriminaalmenetluse seadustiku kommentaarides on muu hulgas märgitud, et paralleelmenetluste puhul võib süütuse presumptsiooni rikkumisega olla tegemist siis, kui kriminaalmenetlusse hakatakse üle kandma teistele menetlustele omaseid tõendamisstandardeid, mis üldjuhul ka menetlusalust isikut kriminaalmenetlusega võrreldes enam koormavad.¹²⁹ Siinkohal ei ole aga selgitatud, kas ka eraõigusliku tõendamiskoormise kriminaalmenetlusse ületoomine tsiviilhagi osas võib olla mingil määral süüdistatava õiguste riive või mitte.

Sellele küsimusele vastas aga Riigikohus, kes leidis, et süüdistuse esemest väljapoole jäävate tsiviilhagi alusfaktide tõendamisel tuleb kriminaalmenetluses lähtuda tsiviilõiguslikust tõendamiskoormisest.¹³⁰ Põhimõtteliselt ei teki siin probleeme just süütuse presumptsiooniga, kuivõrd tsiviilkohtumenetluslik tõendamiskoormis laieneb ainult tsiviilhagi aluseks olevatele asjaoludele, mida süüküsimuse otsustamisel arvesse ei võeta. Samas tuleb silmas pidada, et suurem osa tõenditest on juba uurimisasutuse poolt kogutud ning kannatanu on, vähemalt osaliselt, vabastatud tsiviilhagi tõendamise kohustusest.

Siinkohal tekib olukord, kus tsiviilkohtumenetluses n-ö paremas seisundis olev kostja on kriminaalmenetluses tsiviilhagi lahendamisel seatud hoopis halvemasse positsiooni, kuna kannatanu tõendamiskoormise täitmine on kergendatud riigi abiga tõendite kogumisel.

Tõendamiskoormise jaotus on tihedalt seotud ka kohtu selgitamiskohustusega, nimelt peab kohus selgitama pooltele nendevahelist tõendamiskoormise jagunemist lähtudes õigussuhte kvalifikatsioonist ja selle eeldustest. Nagu oli eelmises peatükis leitud, on kohtu selgitamiskohustuse täitmine kriminaalmenetluses piiratud ning sellest tulenevalt on piiratud ka tõendamiskoormise väljaselgitamine ja pooltele selgitamine.

Arvestades seega kriminaalmenetluse eripära, lasub tõendite kogumise kohustus uurimisasutusel. Kuna tsiviilhagi aluseks olevad asjaolud peavad kattuma süüdistuse faktiliste asjaoludega, täidab suuremat osa kannatanu ehk hageja tõendamiskoormisest just uurimisasutus või prokuratuur. KrMS § 38 lg 1 p 4 alusel on kannatanul õigus esitada tõendeid. Silmas peetakse kannatanu tõendite esitamist omal initsiatiivil, mitte uurimistoimingu käigus tõendite

¹²⁹ Kergandberg, KrMS § 7/21.

¹³⁰ RKKKo 3-1-1-79-09, p 15.

edastamist menetleja algatusel.¹³¹ Eriti võib see õigus omada tähtsust just tsiviilhagi tõendamisel. Tsiviilhagi aluseks olevate asjaolude tõendamine on eeskätt kannatanu ülesanne. Teisisõnu, ei lasu uurimisasutusel või prokuratuuril otsest kohustust koguda tsiviilhagi tõendamiseks vajalikke tõendeid. Kui süüdistuses puuduvad tõendid asjaolule, mis on oluline tsiviilhagi lahendamise seisukohast, peab täiendavaid tõendeid esitama just kannatanu. Kui kannatanu seda teinud pole, peab kohus talle seda selgitama.

3.4.2. Tõendamisstandard

Tõendamise standard on küsimus sellest, millisel hetkel saab kohus lugeda, et mingi asjaolu on piisavalt tõendamist leidnud; teisisõnu kohtuniku veendumuse tase.¹³²

Eksisteerivad erinevad tõendamisstandardid. Tavaliselt leitakse, et tõendamise standard on kriminaalmenetluses kõrgem kui tsiviilkohtumenetluses. See erinevus on tingitud sellest, et tsiviilasjad ja kriminaalasjad on olemuslikult erinevad, kuna kriminaalasjades otsustatakse süüdistatava süüküsimuse üle, millele võib järgneda üks tõsisem põhiõiguste riive – vabaduse kaotus.

Seega kasutatakse kriminaalmenetluse puhul terminit *väljaspool mõistlikke kõrvaldamata kahtlusi*, tsiviilkohtumenetluses on tõendamise standardiks aga *tõenäosuse ülekaal*.¹³³

Tõendamisstandardile lisandub tõendite hindamisel ka kohtu siseveendumus. Kohus hindab tõendeid nende kogumis, igakülgset, täielikult ja objektiivselt oma siseveendumuse kohaselt (KrMS § 61 lg 2, TsMS § 232 lg 1). Kohus otsustab oma siseveendumuse kohaselt, kas mingi asjaolu on tõendamist leidnud või mitte (KrMS § 60 lg 2, TsMS § 232 lg 1). Samas peab ka kohtu siseveendumus tõendite hindamisel lähtuma teatud reeglistikust ja olema jälgitav.

Eelnevalt oli märgitud, et kohtupraktikas on tsiviilhagi tõendamine osutunud üsna pinnapealseks. Arvestades tsiviilkohtumenetluse tõendamise reeglistikku ja kriminaalmenetluses kehtivat tõendamisstandardit, on selline tulemus pigem paradoksaalne. Riigikohus on kinnitanud, et tsiviilkohtumenetluses tõenditele antav hinnang ei pea olema samasugune nagu kriminaalmenetluses, seda juba erineva tõendamiseseme ja kriminaalmenetluse eelduslikult kõrgema tõendamisstandardi tõttu.¹³⁴ Kohtud on aga tsiviilhagi tõendatuse hindamisel, eriti süüdistusest väljapoole jäävate asjaolude suhtes,

¹³¹ Sarv, KrMS § 38/1.4.

¹³² Kangur, TsMS I, § 232/3.3.1.a.

¹³³ *Ibidem*, 3.3.1.b.

¹³⁴ RKTko 3-2-1-7-13, p 37.

lähtunud leebest standardist, mis tekitab olukordi, et üldjuhul tõendamatuks loetud asjaolu tsiviilkohtumenetluses on tõendatud kriminaalmenetluses.

Millist standardit tuleks kriminaalmenetluse kohaldada tsiviilhagi osas? Nagu oli korduvalt osutatud, rakendatakse tsiviilkohtumenetluse reegleid tsiviilhagi osale, mis jääb süüdistusest väljapoole. Suuremale osale tsiviilhagi seisukohalt tähtsatest asjaoludest kohaldub kriminaalmenetluse tõendamisstandard, kuna need asjaolud on oluliselt seotud kuriteo tehioludega ning neid tõendab riik. Kui võtta näitena kohtupraktikas tavaliselt eraldi tõendamist vajava kahju suurust, peaks sellele loogiliselt kohaldama tsiviilkohtumenetluse tõendamisstandardi, st kannatanu peab suutma tõendada kahju suurust nii, nagu ta oleks seda teinud tsiviilkohtumenetluses. Tõendamisstandardite teineteisest eraldamine ei ole siinkohal võimalik, mistõttu vähemalt süüdistusest väljapoole jäävate asjaolude suhtes tuleks kohaldada tsiviilkohtumenetluse tõendamisstandardit.

3.5. Tõendite uurimine

KrMS § 226 lg 7 kohaselt, kui kohtueelses menetluses on esitatud tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus, saadab prokuratuur selle koos süüdistusaktiga kohtusse. Tsiviilhagi või nõudeavalduse koopia edastab prokuratuur süüdistatavale, tema kaitsjale ja tsiviilkostjale. Üldmenetluses kohtusse saadetavas kriminaalasjas ei või tsiviilhagile ega avalik-õiguslikule nõudeavaldusele lisada tõendeid.

Üldmenetluse eripära võrreldes hagimenetlusega seisneb selles, et kohtuliku uurimise alguses puuduvad kohtul igasugused tõendid – nii need, mis puudutavad süüdistatava süüküsimust, kui ka tsiviilhagi lahendamist puudutavad tõendid.

Kui jagada mõlemad menetlused etappideks, on näha, et igal menetluse liigil on oma struktuur.

Kriminaalmenetlust võib jagada kohtueelseks menetluseks, mida juhib prokuratuur ja mille käigus toimub tõendusteabe kogumine ja kriminaalasja ettevalmistamine kohtulikuks uurimiseks, ning kohtuliku uurimise etapp, mille käigus kohtule esitatakse süüdistusaktis nimetatud tõendid ja neid ka uuritakse.

Tsiviilkohtumenetluses on enne asja sisulist arutamist vaja läbida eelmenetlus.

TsMS § 392 lg 1 kohaselt selgitab eelmenetluses kohus eelkõige välja hageja nõuded ja menetlusosaliste seisukohad nende nõuete suhtes (p 1); menetlusosaliste taotlused ja vajaduse korral teiste menetlusosaliste seisukohad nende suhtes (p 2); menetlusosaliste faktilised ja

õiguslikud väited esitatud nõuete ja väidete kohta (p 3); tõendid, mida menetlusosalised esitavad oma faktiliste väidete põhjendamiseks ja esitatud tõendite lubatavuse kohta (p 4); /.../.

Seaduse nõuetele vastav eelmenetlus on kogu tsiviilasja lahendamise nurgakivi, kuna üksnes eelmenetluse korrektne, ammendav ja õigeaegne läbiviimine tagab tsiviilasja õige lahendamise mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega.¹³⁵

Autor pöörab tähelepanu eelnevalt väljendatud mõttele, et selgitamiskohustuse täitmiseks peab kohus olema põhjalikult tutvunud poolte arvamuste, seisukohtade, taotluste ja tõenditega. Sel juhul on kohtul võimalik poolte õigussuhteid õiguslikult kvalifitseerida, selgitada pooltele tõendamiskoormist, nõude rahuldamise eeldusi ja lisatõendite esitamise vajadust.

Samas tutvub kriminaalmenetluses kohus tõenditega vahetult kohtuistungil, kuna kohtu võimalus tutvuda tõenditega enne kohtulikku arutelu oleks vastuolus üldmenetluse põhimõtetega. Tsiviilkohtumenetluses esitatakse tõendeid kohtule ja teisele poolele, et kostja saaks kujundada oma seisukoha asjaolude suhtes ning kohus tutvuks asja materjalidega selgitamiskohustuse täitmiseks. Sisuliselt on sel juhul kohtul võimalik täita selgitamiskohustust pärast tõendite uurimist ja süüküsimuse käsitlemist. Selline toimetamisviis kriminaalmenetluses võib põhjustada süüküsimuse lahendamise viivitamist, kuna peale tõenditega tutvumist peab kohus arutama pooltega ka nende seisukohti, arvamusi, võimaldama neil anda oma arvamust asjaolude suhtes, viia nõ eelmenetlus lõpuni ja siis asuma vaidlustele.

Ülaltoodust lähtuvalt seisneb ka tõendamise küsimuses teises peatükis väljendatud probleem, et kriminaalmenetluses puudub tsiviilkohtumenetlusele sarnane eelmenetluse etapp, kus kohus selgitab välja poolte seisukohad, tõendamiskoormise, annab täiendavad tähtajad jne. Niisiis, kui tsiviilkohtumenetluses viib kohus ennast kurssi poolte arvamuste, seisukohtade ja tõenditega eelmenetluses ning on põhiistungi ajaks asjaga põhjalikult tutvunud, siis kriminaalmenetluses käib tõendite uurimine kohtuliku uurimise käigus. Ilma tsiviilhagi materjalidega tutvumiseta ei saa kohus ka selgitamiskohustust täita ning anda kannatanule, süüdistatavale või tsiviilkostjale aega täiendavate seisukohtade ja tõendite esitamiseks. Ülaltoodu alusel leiab magistr töö autor, et antud olukorras peaks tsiviilhagi lahendamine ilmselt toimuma eraldi süüküsimuse lahendamisest, kuna siis on kohus kriminaalasjas kogutud tõenditega tutvunud ning süüküsimuse ja tsiviilhagi lahendamine ei ole teineteisega koormatud.

¹³⁵ Parrest, Pavelts, TsMS II, § 392/1.a.

3.6. Materiaalõiguse kohaldamise raskused

Kuna tsiviilhagis sisalduv nõue on tavaline tsiviilnõue, peab maakohus kriminaalasja lahendamise raames kohaldama nii karistus- kui ka eraõigust. Kohtupraktikas on tihti osutatud asjaolule, et maa- ja ringkonnakohtu ei ole tsiviilhagi osas otsust põhjendanud, jättes viitamata kohaldatavale õigusnormile; on tekkinud olukordi, kus kohtud ei ole õigesti eraõiguse norme rakendanud, eriti kahju ulatuse osas. Kuna isiku tsiviilvastutus põhineb eelkõige isiku teol, mitte kuriteol, ning eraõiguslikul materiaaõiguse alusnormil, tuleb tsiviilhagi rahuldamiseks või rahuldamata jätmiseks analüüsida just mingi eraõiguse normi eelduste täitmist või mittetäitmist. Karistusõigusliku ja tsiviilõigusliku normi tunnused ja mõisted ei pruugi täielikult kattuda, mistõttu tekkisid kohtutes probleemid eraõiguse normi õige kohaldamisega. Kuigi materiaaõiguse vale kohaldamine ei ole iseenesest menetluse liigi probleem, soovib autor ikkagi juhtida sellele tähelepanu, kuna materiaaõiguse kohaldamine mõjutab ka tõendamise käiku tsiviilhagi lahendamisel.

Asjas 1-18-7833 tekkis küsimus VÕS § 1045 lg 1 p 2 ja KarS § 121 erinevustes. VÕS § 1045 lg 1 p 2 järgi tekib kahju kannatanule kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamisega, samas kui KarS § 121 eristab teise inimese tervise kahjustamist ja valu tekitavat kehalist väärkohtlemist. Riigikohus leidis, et kuigi VÕS § 1045 lg 1 p 2 ei näe koosseisus ette valu tekitamist, ei ole õige asuda seisukohale, et valu tekitava kehalise väärkohtlemise korral ei saa kannatanu nõuda õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamist VÕS § 1045 lg 1 p 2 ja mittevaralist kahju VÕS § 134 lg 2 alusel.¹³⁶

Sellest kaasusest on näha erivaldkondade normide erinevused. Õiguskirjanduses ei ole VÕS § 1045 lg 1 p 2 koosseisus käsitletud valu tekitamist. Kehavigastus või tervisekahjustus on isiku kehalise või vaimse heaolu seisundi halvenemine. Kehavigastus on vigastus, millega kaasneb isiku kehalise terviklikkuse rikkumine või kahjustamine teatava füüsilise mõju tulemusena, tervisekahjustus hõlmab füüsilise mõjutamise kõrval ka isiku psüühilist heaolu.¹³⁷ Samas on näiteks tugeva löögi tulemusena saadud haav (ja sellega koos kaasnev valu) juba väliselt tajutav kehavigastus, mis VÕS § 1045 lg 1 p 2 kohaselt annab kannatanule kahjuhüvitisnõude.

Magistritöö autor rõhutab veelkord, et õigusnormide väärtõlgendamine ei ole iseenesest menetluse liigi, kui sellise, probleem. Samas ei saa materiaaõigusnormi sisu sõltuda sellest, millist liiki menetluses seda kohaldatakse. Kohtupraktika alusel võib väita, et kriminaalasjade

¹³⁶ RKKKo 1-18-7833, p 23.

¹³⁷ Käerdi, M., Tampuu, T. VÕS § 1045/3.3. – Võlaõigusseadus IV. 8.osa 40.ptk-10.osa (§-d 703-1067). Komm vlj. Tallinn: Juura 2020.

lahendamisele spetsialiseerunud kohtunike arusaam materiaalsest tsiviilõigusest on teistsugune ning kriminaalasja lahendavad kohtunikud võivad eraõiguse normide rakendamisel liigselt mõjutatud karistusõigusest. Sellest omakorda võib sõltuda tsiviilhagide lahendamise kvaliteet. Samuti on erivaldkondade normide erinevustega arvestamine oluline selle poolest, et ülaltoodud näites võis kannatanul tekkida vajadus tõendada lisaks endal kehavigastuse või tervisekahjustuse tekkimist. Seega võiks eraõiguse normide kohaldamisega kaasneda ka kohtule kohustus selgitada kannatanule lisatõendite esitamise vajadust. Jällegi, see ei ole menetluse probleem, kuid otseselt mõjutab menetluse käiku.

Kohtupraktikas on üheks suureks probleemiks osutunud kahju hüvitamise nõude lahendamine. Nimelt on Riigikohus tihtipeale heitnud madalama astme kohtutele ette, et kuigi tsiviilhagi aluseks olevad asjaolud (ehk teo toimepanemine) on tõendatud, siis pole aga täpselt tõendatud kahju ulatus või suurus.¹³⁸ Silmas peetakse just varalise kahju ulatust.

Tsiviil- ja karistusõiguslikud kahju mõisted ega ka kahju suurus karistusõiguslikus ja tsiviilõiguslikus mõttes ei pruugi kattuda. See tähendab, et kahju kuriteo koosseisulise elemendina võib olla teistsuguse sisu ja ulatusega kui tsiviilhagi alusel väljamõistetav kahju.

Tuleb meenutada eelmistes peatükkides väljendatud mõtet, et uurimisasutus ega prokuratuur ei pea seaduse kohaselt tõendama kuriteokoosseisu väljaspool jäävaid elemente. Seegi tekib ka kahju ulatuse määramise probleem, kuivõrd nt varguse koosseis ei näe ette kannatanul kahju tekkimist ning isiku süüüksimuse jaoks on kahju olemasolu ebaoluline. Kannatanu tsiviilnõude rahuldamiseks vajalikke asjaolusid, mida süüdistusaktis kirjeldatud ei ole, peab tõendama kannatanu ise, ja selleks asjaoluks ongi kohtupraktika järgi osutunud kahju suurus.

Ka koosseisudes, mis koosseisulise tunnusega sisaldavad suure ja olulise kahju tekitamist, on teatud juhtudel kohtul võimalik piirduda isiku teole karistusõigusliku hinnangu andmisel n-ö minimaalse kahju kindlakstegemisega, st kohus tuvastab kahju tekitamist vähemalt teatud summas, mis ületab kuriteokoosseisus ette nähtud kahju alampiiri. Samas, peab kohus otsuses selgelt ära näitama, et tegelik kahju ei saa olla tuvastatud kahjust väiksem.¹³⁹

Niisiis tundub, et karistusõiguslikus mõttes on kahju suuruse kindlaksmääramine kriminaalmenetluses leebem, kui tsiviilkohtumenetluses. Kuigi tsiviilhagi lahendamisel tuleb lähtuda tsiviilõiguslikest põhimõtetest, on kohtud tihti jätnud eraõiguse sätetega arvestamata.

¹³⁸ RKKKo 3-1-1-41-11, p 17.1.

¹³⁹ RKKKo 3-1-1-61-09, p 24.

3.7. Vahekokkuvõte

Tsiviilhagi aluseks olevate asjaolude oluline kattuvus kuriteo tehiooludega tagab kannatanule lihtsamat tsiviilhagi tõendamist, kuna suur osa tõendusteabest kogub tema eest uurimisasutus ja prokuratuur, mis omakorda lihtsustab tsiviilhagis toodud asjaolude ja materiaaõigusnormi eelduste täitmise tuvastamist. Samas peab kannatanu arvestama, et uurimisasutusel ega prokuratuuril ei ole kohustust tõendada tsiviilhagi asjaolusid ning süüdistusaktist välja jäävaid fakte peab tõendama kannatanu.

Tsiviilkohtumenetluses on kohtul kohustus selgitada pooltele nende vahel tõendamiskoormise jagunemist. Samas eeldab tõendamiskoormise kindlaksmääramine pooltevahelistele suhetele õigusliku kvalifikatsiooni andmist. Kriminaalmenetluse eripära arvestades kehtib tsiviilkohtumenetluse tõendamiskoormis ainult nende asjaolude suhtes, mis jäävad süüdistusest väljapoole. Seega, kui kõikide tsiviilhagi rahuldamise eelduste täitmine on tõendatud süüdistusaktis sisalduvate tõenditega, ei lasu kannatanul ka täiendavalt kohustust midagi tõendada. Kohtupraktikas on kohtud samuti tuginenud kannatanu ütlustele kui kahju suuruse kinnitavale tõendile, kui tsiviilkohtumenetluses ei oleks poolte seletus üldse tõendina käsitatav ning kahju suurus nõuaks rohkem tõendusteavet. Tsiviilhagi tõendamine kriminaalmenetluses on seega suuresti mõjutatud kriminaalmenetluse eripäraga ning tsiviilkohtumenetlusliku tõendamiskoormise rakendamine esineb vaid teatud juhtudel.

Ka on kohtupraktika näidanud, et kohtud tihti eksisid eraõiguse materiaalnormide kasutamises. Nimelt ei pruugi kuriteokoosseisu ja eraõigusnormi tunnused kokku langeda. Näiteks on karistatav isiku valu tekitav keheline väärkohtlemine, samas kui õigusvastaselt tekitatud kahju saab nõuda üksnes kehavigastuse või tervisekahjustuse põhjustamisel. Ei kattu tihti ka kahju hüvitamiseks vajalikud tunnused ja mõisted.

Tõendamise küsimuse arutamisel on suuresti tunda karistusõiguse ja kriminaalmenetluse sätete mõju. Tsiviilkohtumenetluslikud tõendamise põhimõtted kohalduvad harva. Kannatanu ei täida oma tõendamiskoormist iseseisvalt, vaid tugineb süüdistuses märgitud tõenditele. Kohtud tihti tõlgendavad eraõiguse norme läbi karistusõigusliku prisma vaadates.

Kannatanu tõendamiskoormise täitmise tema peale panemine on võimalik vaid juhul, kui kannatanu hakkab koguma tõendeid ise, mis aga läheks vastuollu kriminaalmenetluse eripäraga, kuna kannatanu tõendid peaksid haakuma süüdistuse tõendusteabega – Eestis aga puudub erasüüdistuse instituut.

Ülaltoodu alusel ei ole tsiviilhagi lahendamisel võimalik järgida tsiviilkohtumenetluse tõendamisreegleid, kuna kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluse reeglite põimumise vältimine on välistatud. Nii ei ole võimalik kriminaalmenetluses täiel määral järgida eraõiguse tõendamiskoormist, kuna hagejat aitab tõendite kogumisel uurimisasutus. Samuti oleks ebaloogiline lähenemine, kui osa süüküsimuse otsustamisel tõendamist leitud asjaoludest järsku ei osutu tõendatuks tsiviilhagi otsustamisel erineva tõendamisstandardi pärast. Tsiviilkohtumenetluse tõendite ringi kriminaalmenetlusse toomine koormaks menetlust ülemäära ning läheks vastuollu uurimisasutuse poolt kogutud tõendusteabega. Olukorra tasakaalustamiseks võiks magistritöö autori arvates tsiviilhagi eraldi süüküsimusest otsustamisel panna kannatanule kohustuse kanda prokuröri poolt käsitletud ja omapoolsed tõendid kohtu ette iseseisvalt ja põhjendada, milliseid hagi aluseks olevaid asjaolusid need tõendid kinnitavad ning millise eraõiguse normi eeldused on täidetud. Kohus aga saaks täita selgitamiskohustust ja anda pooltele rohkem võimalusi oma positsiooni kaitseks.

4. Tsiviilhagi regulatsioon teistes Euroopa riikides

4.1. Õiguslik regulatsioon Saksamaal

Saksamaal saab kannatanu esitada tsiviilnõude kriminaalmenetluse käigus (*Adhäsionsverfahren*). Saksa strafprozeßordnung¹⁴⁰ (edaspidi StPO) § 403 kohaselt võib kannatanu või tema pärija kriminaalmenetluses esitada süüdistatava vastu süüteost tuleneva raalise nõude, kui nõue kuulub kohaliku kohtu pädevusse ega ole veel teises kohtumenetluses pooleli. StPO § 404 lg 2 ls 1 alusel on nõudeavalduse esitamisel sama tähendus, kui hagi esitamisel tsiviilkohtumenetluses.

Menetluse eesmärk on kannatanu kahe paralleelse menetluse pidamise vajadusest vabastamine ning kõikide asjast tekkinud aspektide ühes menetluses lahendamine.¹⁴¹

Seaduses pole täpsustust, milliseid nõudeid saab kannatanu konkreetselt esitada – StPO §-s 403 on võimalik esitada vaid „rahalise nõude“. See võib viidata kahju hüvitamise nõudele, millest tuleneb, et Saksamaal vaadatakse kriminaalmenetluses läbi üksnes kahju hüvitamise nõudeid.

StPO § 404 lg 1 alusel võib nõudeavalduse esitada kirjalikult või suuliselt, protokollides registriametniku juures, või suuliselt põhiistungil enne lõpukõne (vaidluste) algust. Avalduses tuleb täpsustada nõude ese ja alus ning esitada tõendid. Kui avaldust põhiistungil ei esitata, toimetatakse see süüdistatavale kätte.

Eestis puudub võimalus esitada tsiviilhagi suulises vormis. Ühtlasi tuleb tsiviilhagi esitada enne süüdistusakti kohtusse saatmist, samas kui Saksamaal võib kannatanu oma tsiviilnõude esitada ka kohtuistungil. StPO-s puuduvad sätted, mis reguleerivad tsiviilnõude esitamise avalduse vormi ja kuidas protokollitakse suulises vormis esitatavat nõuet. Puudub täpsus, kuidas toimetab kohus tsiviilhagiga, mida kannatanu avaldab põhiistungil - kas lükkab asja arutamise edasi või jätkab niisuguse tsiviilhagi menetlemisega.

¹⁴⁰ German Code of Criminal Procedure. Strafprozeßordnung. – http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/ (25.04.2022).

¹⁴¹ Kaiser, M., Kilchling, M. 6.Germany/III, C, 3.8. – Compensating crime victims. A European survey. Edition Iuscrim: Freiburg im Breisgau, 1996.

Kui kohus leiab, et tsiviilnõue on põhjendatud, määrab ta hüvitise suuruse. Samas võib kohus keelduda tsiviilnõude läbivaatamisest, kui nõue on sobimatu kriminaalmenetluses lahendamiseks, eriti kui tsiviilnõude lahendamine venitab menetlust.¹⁴²

Tuleb tõdeda, et Saksamaa tsiviilnõude lahendamist puudutav regulatsioon on üsna napolisõnaline ning seetõttu on raske võrrelda magistritöö teema jaoks tähtsust omavaid aspekte. Võib ainult järeldada, et Eesti kriminaalmenetluse seadustik on tsiviilhagi täpsuse osas mitu sammu ees Saksamaa omast.

Kirjanduses tõdetakse, et karistusõigusega tegelevate juristide ja kohtunike seas levib tauniv hoiak tsiviilnõude kriminaalmenetluses lahendamise suhtes. Suurem osa kohtunikke ja prokuröre näevad *Adhäsionsverfahren* kui kriminaalmenetluse võõrast elementi.¹⁴³ Samuti viidatakse, et kuna hüvitise saamise võimalused mõlemas kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluses on üsna väikesed, on praktikas valdavas osas populaarne just riigipoolne hüvitis.¹⁴⁴

Praktikas on esinenud olukordi, kus kannatanu on jäänud hüvitiseta *in dubio pro reo* printsiibi tõttu. Nimelt tekkis vaidlus, kas süüdistatav pani kuriteo toime tahtluse ja ettevaatamatusega. Sellega kaasnes probleem, et kriminaalmenetluses süüdistatava kasuks tõlgendatav kahtlus ei olnud kasulik kannatanule hüvitise osas, ja seda erinevate tõendamisstandardite põhjusel.¹⁴⁵

4.2. Õiguslik regulatsioon Lätis

Läti kriminaalprocesa likums¹⁴⁶ (edaspidi KPL) § 22 järgi tagatakse isikule, kellele tekitati kahju kuriteo toimepanemise tagajärjel, menetluslikud võimalused taotleda ja saada mittevaralist ja varalist hüvitist.

KPL § 350 lg 1 alusel on hüvitis rahaliselt määratletud tasu, mille kuriteoga kahju tekitanud isik maksab ohvrile moraalse kahju, füüsiliste kannatuste või varalise kahju lepituseks. Seega on kannatanu tsiviilnõude ese Läti õiguses kahju hüvitamise nõue. Ei mingeid viiteid, et kannatanu saaks esitada nt asja ebaseaduslikust valdusest väljamõistmise nõuet, nagu Eesti õiguses, ei ole seaduses olemas.

KPL § 351 lg 1 alusel on kannatanul õigus esitada avaldus kahju hüvitamiseks kuni kohtuliku uurimise algamiseni esimese astme kohtus. Avalduses tuleb põhjendada taotletava rahalise

¹⁴² Kaiser, M., Kilchling, M. 6.Germany/III, C, 3.9.

¹⁴³ *Ibidem*, 3.11.

¹⁴⁴ Kaiser, M., Kilchling, M. 6.Germany/V, 5.1.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 5.3.

¹⁴⁶ Criminal Procedure Law. Kriminaalprocesa likums. – <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> (25.04.2022).

kahju hüvitise suurust, moraalse kahju ja füüsiliste kannatuste hüvitise suurust võib lihtsalt ära näidata. Paragrahvi lg 2 kohaselt võib avaldus esitada kirjalikult või suuliselt. Suulise avalduse kannab menetleja protokoll. Hüvitisnõudega avalduse esitamine on kannatanule riigilõivuvaba (KPL § 350 lg 4).

Niisiis on ka Lätis võimalik esitada tsiviilhagi suulises vormis, kuid võrreldes Saksamaaga ei saa seda teha juba kohtulik uurimisel.

KPL § 126 lg 1 alusel on tõendamise subjektid isikud, kes on seaduse alusel kohustatud või neile on antud õigus tõendamist teostama. Seaduses puudub säte, mis kohustaks kannatanut kriminaalmenetluses mingit asjaolu tõendama või isegi täiendavaid tõendeid esitama. Tõendamise kohustus on KPL § 126 lg 2 järgi kohtueelse menetluse läbiviijal ning prokuratuuril kohtus.

Seaduse pinnalt ei ole selge, kas kannatanu osaleb kuidagi tõendamise protsessis või mitte. KPL § 352 lg 1 p 1 alusel peab kohus hüvitise suuruse otsustamisel võtma arvesse rahalise kahju ulatust. Kes aga kogub tekkinud kahju suurust kinnitavaid tõendeid on arusaamatu.

Tuleb rõhutada, et KPL-is puudub tsiviilkostjaga sarnane isik üleüldse.

KPL § 451 lg 1 kohaselt on süüdistataval, tema kaitsjal, juriidilise isiku esindajal, prokuröril, kannatanul ning tema esindajal on õigus tutvuda materjalidega, mis on pärast nende kohtus kättesaamist kriminaalasjale täiendavalt lisatud, teha nendest väljavõtteid ja ärakirju ning nõuda nendest materjalidest koopiote valmistamist, /.../. Säte asub peatükis 42 nimega Istungi üldsätted kriminaalasjas. Võib järeldada, et § 451 lg-s 1 nimetatud isikutel on õigus varuda täiendavate tõenditega tutvumiseks aega ning ennast nendega kurssi viia.

Ka Läti kriminaalmenetluse seadustik ei sätesta põhjalikult tsiviilnõude lahendamise korda. Võib oletada, et selle lahendamine käib koos kriminaalasja arutamisega ja seadusandja ei pidanud vajalikuks selle eraldi sätestamist.

4.3. Õiguslik regulatsioon Rootsis

Rootsi rättegångsbalken¹⁴⁷ (edaspidi RGB) peatüki 22 § 1 järgi võib hagi kahtlustatava või kolmanda isiku vastu, kui tsiviilnõue on tekkinud kuriteo tagajärjel, esitada süüteo menetlemise

¹⁴⁷ The Swedish Code of Judicial Procedure. Den svenska rättegångsbalken. – https://www.government.se/49e41c/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf (25.04.2022).

raames. Kui tsiviilnõue ei esitata süüteomenetluse raames, esitatakse hagi tsiviilasjade jaoks ettenähtud korras.

RGB ptk 22 § 3 alusel, kui kohus käsitleb süüteoga seotud tsiviilnõuete hagi eraldi kohtuasjas, võib kohus vajaduse korral anda korralduse liita hagi süüdistusega. Kuriteost kannatanud isik on alati õigustatud algatada tsiviilkohtumenetlust kahju tekitaja vastu – tavaliselt aga lahendatakse kannatanu süüteost tekkinud tsiviilnõudeid suuremas osas kriminaalmenetluses.¹⁴⁸ Niisiis võib tsiviilkohtumenetluses esitatud hagi viia üle kriminaalmenetlusesse – selline lahendus teenib ilmselt menetlusökoonomia eesmärki. Kannatanu võib teavitada prokuröri oma nõudest ning RGB ptk 22 § 2 lg 1 alusel tekib prokuröril kohustus valmistada ette ning esitada kannatanu tsiviilhagi. Sellest järeldub, et võrreldes Eestiga, on prokurör justkui kannatanu esindaja ja huvide kaitsja – kannatanu roll oma nõude maksmapanekus on seega veelgi väiksem, kui Eesti kriminaalmenetluses.

RGB ptk 22 § 5 alusel, kui tsiviilnõuete hagi on prokuröriaga koondatud, võib kohus määrata hagi lahendamiseks eraldi asjana tsiviilhagidele ettenähtud korras, kui edasine ühine lahendamine tooks kaasa suuri ebamugavusi. Kui kannatanu tsiviilnõue on keeruline, võib kohus tsiviilnõude kriminaalmenetlusest kõrvaldada ning jätkata sellega juba tsiviilkohtumenetluses. Põhimõtteliselt on tsiviilhagi lahendamise süüküsimuse otsustamisest eraldamine Eesti õiguses sellele lahendusele sarnane. Tsiviilnõude lahendamise kriminaalmenetlusest eraldamise korral ei abista kannatanut prokurör, kuid isikule tagatakse riigi tasustatud esindaja.¹⁴⁹

RGB ptk 22 § 7 alusel, kui süüdistatav tuleb talle inkrimineeritavas kuriteos õigeks mõista, võib tsiviilnõude avaldus olla asjas lõpuni menetletud. Autor pakkus sama lahendust magistritöö teises peatükis, ning kannatanu õiguste kaitseks, samuti menetlusökoonomia eesmärgil on taoline lahendus kõige otstarbekam.

Hüvitise suuruse määramise osas sätestab RGB ptk 35 § 5, et kui kahju ulatuse täielik tõendamine ei ole võimalik või tekitab raskusi, võib kohus määrata mõistliku hüvitise. Rootsi õigus seab ilmselt eelkõige kannatanu õigusi esile. Tekib samuti küsimus, kuidas muutub mõistliku hüvitise suurus kahju osalise tõendatuse puhul – kas kohtul on diskretsioon määrata suuremat hüvitist? Võib oletada, et kui tõendatud kahju suurus on märkimisväärselt väike, võib kohus ise määrata kindla suurusega hüvitise, mis kohtu hinnangul vastab kannatanu kahjule kuriteo tagajärjel.

¹⁴⁸ Romander, H. 14.Sweden/III, A, 3.2. – Compensating crime victims.

¹⁴⁹ *Ibidem*, 3.3.

RGB peatükk 35 kannab nimeks „Tõendite üldsätted“ ning lähtudes nimetusest võib teha järelduse, et peatüki paragrahvid laienevad nii kriminaal- kui ka tsiviilkohtumenetlusele. RGB ptk 35 § 6 alusel on tõendite esitamine poolte kohustus. Kui aga meenutada, et kriminaalmenetluses esindab kannatanut prokurör, tugineb kannatanu tsiviilnõue just uurimisasutuse tõendite baasile. Samuti lasub prokuröril kohustus RGB ptk 45 § 4 lg 2 alusel märkida süüdistusaktis tsiviilnõude sisu ja asjaolud, millel nõue põhineb, ning loetleda tõendid ning mida nendega soovitakse kinnitada. Eeltoodust järeldub, et Rootsis on prokuröri roll kannatanu tsiviilnõude menetlemisel küllaltki suur.

Tasub märkida, et RGB ptk 23 § 21 lg 3 kohaselt on süüdistataval või tema kaitsjal võimalus kohtueelse menetluse lõpuleviimisel saada kriminaaltoimiku koopia tutvumiseks. RGB ptk 46 § 2 lg 1 p 1 kohaselt, kui menetluse pool soovib kohtuliku uurimise põhiistungil esitada uue tõendi ning kohus leiab, et asja arutamine tuleb edasi lükata vastaspoolele tõendiga tutvumise võimaldamiseks, määratakse põhiistung uuele kuupäevale. See säte võiks puudutada nii süüküsimuse otsustamist kui ka tsiviilnõude lahendamist.

4.4. Õiguslik regulatsioon Ühendkuningriigis

Ühendkuningriigi õiguses reguleerib kuritegude menetlemist Criminal Procedure Rules¹⁵⁰ (edaspidi CPR) ja nende eest karistuse mõistmist Sentencing Act¹⁵¹ (edaspidi SA).

Ühendkuningriigis oli kohtul alates 1972.a-st pädevus kohustada süüdistatavat maksta kannatanule välja hüvitis igasuguse kuriteo tagajärjel tekkinud isikliku kahjustuse, kaotuse või kahju eest: esmalt said kohtud teha hüvitise korralduse koos karistuse mõistmisega; hiljem võis kohus panna süüdistatavale hüvitise väljamaksmise kohustuse karistuse asemel.¹⁵² Kohus ei pea tegema korraldust mõista süüdistatavalt kannatanu kasuks hüvitist välja – kohtul on selles osas diskretsiooniõigus ning kannatanul ei ole hüvitisele „õigust“. ¹⁵³ Samas sätestab SA § 55, et kohtul lasub kohustus tuua välja põhjused, miks kohus otsustas mitte mõista süüdistatavalt kannatanu kasuks hüvitist välja.

Sentencing Act tunneb kahte liiki hüvitise korraldust: hüvitamine (*compensation*) ning restitutsioon (*restitution*).

SA § 133 kohaselt on hüvitamise korraldus selline korraldus, mis kohustab süüdistatavat maksma hüvitist igasuguse isikliku kahjustamise, kaotuse või kahju eest, mis tekkis süüte

¹⁵⁰ The Criminal Procedure Rules 2020. – <https://www.legislation.gov.uk/ukqi/2020/759/contents> (25.04.2022).

¹⁵¹ Sentencing Act 2020. – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/17/contents/enacted> (25.04.2022).

¹⁵² Greer, D. 15.United Kingdom: Great Britain./C. 2.8. – Compensating crime victims.

¹⁵³ *Ibidem*.

tagajärjel, või hüvitama matusekulud või lähedase surmaga kaasnenud kahju. SA § 134 lg 1 kohaselt on kohtul alati võimalus teha hüvitise korralduse, kui süüdistatavat mõistetakse süüdi kuriteo toimepanemise eest.

SA § 135 lg 2 kohaselt mõistab kohus välja sellist hüvitise suurust, mis on tõendeid ja teisi asjaolusid arvesse võttes kohtu hinnangul mõistlik. Samuti sõltub hüvitise väljamõistmine ja selle suurus SA § 135 lg 3 kohaselt süüdistatava varalistest vahenditest, millest kohtul peab olema ülevaade.

Ülaltoodust lähtuvalt on õigus olla kohtus ära kuulatud just prokuröril ja süüdistataval, aga mitte kannatanul. Tsiviilnõuet tõendab prokurör ning kannatanul oleva kahju tõendamiseks on vaja n-ö „kõvasid tõendeid“.¹⁵⁴

Kannatanu tsiviilnõuete lahendamine kriminaalmenetluses on kiire ja mugav viis vältida tsiviilkohtumenetluse pidamise kulusid juhul, kui tsiviilnõude rahuldamine on võimalik ka kriminaalmenetluses. Süüdistatavalt kannatanu kasuks hüvitise väljamõistmise võimalus tekitas aga diskussiooni selle üle, kas hüvitisel kriminaalmenetluses võiks olla karistuslik või ikkagi hüvituslik iseloom – või mõlemat. Eesti õiguses on tsiviilhagi karistuslikku iseloomu eitatud. Ühendkuningriigi kohtupraktikas esines juhtumeid, millal kohtud mõistsid süüdistatavalt hüvitist välja isegi, kui tsiviilõiguse alusel ta ei vastutaks.¹⁵⁵

Ühendkuningriigi kohtud on tihti väljendanud seisukoha, et nad ei kavatse luua tsiviilkohtumenetlusele alternatiivi. Seega saab kriminaalmenetluses lahendada eelkõige selliseid tsiviilnõudeid, mis ei tekita erilist asja keerukust ning kahju suurust on kerge kindlaks määrata. Kriminaalmenetluses on kohtu peamine eesmärk isiku süü tuvastamine ning menetluse segamine või katkestamine kannatanule hüvitise määramiseks ei ole soovitud.¹⁵⁶

SA § 147 lg 1 järgi on restitutsiooni korraldus selline korraldus, mis kohustab varastatud vara valdajat tagastama seda õigustatud isikule. SA § 148 lg 1 alusel on korraldus kohtule määramiseks võimalik, kui vara oli varastatud ning süüdistatavale inkrimineeritakse vargust või vargusega seotud kuritegu.

Ülaltoodud sätete pinnalt tundub, et Ühendkuningriigis pole kannatanu avaldus isegi vajalik. Kohus peab alati kaaluma kannatanule kahju hüvitamist, kui süüdistatav on süüdi mõistatud. Korralduse tegemine on kohtu diskretsioon.

¹⁵⁴ Greer, D. 15. United Kingdom: Great Britain./C.2.9.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 2.11.

¹⁵⁶ *Ibidem*, 2.12.

Tuleb märkida ka seda, et kohtul on kriminaalmenetluses üsna aktiivne roll. Nii peab kohus CPR § 3.2. alusel asja lahendamiseks olulisi asjaolusid nii varakult kui saab välja selgitama, andma pooltele juhiseid, kontrollima asja edenemist. Kõike nende tegevustega tagab kohus asja õiget ja kiiret lahendamist. Samuti peab prokurör CPR § 8.2. lg 1 ja 2 alusel esimesel võimalusel teavitama kohut kui ka süüdistatavat asja lahendamiseks olulistest asjaoludest, sh süüdistatava varasematest karistustest, tunnistajate kirjalikest ütlustest vms.

4.5. Vahekokkuvõte

Välisriikide regulatsioonide analüüsi tulemusena sai selgeks üks oluline asjaolu: riikide vahel ei ole olemas kindlat tsiviilnõude lahendamise korda ning igas riigis tundub olevat see protseduur erinev. Saab välja tuua ühe sarnasuse nende riikide vahel, mida autor eelnevalt analüüsis – peamine tsiviilnõue, mida kriminaalmenetluses lahendatakse, on kahju hüvitamise nõue.

Ühelt poolt on selline lähenemine arusaadav. Kuriteo tagajärjel tekkinud kahju on lihtsam tõendada, kannatanule hüvitatakse talle tekkinud kahju rahas. Kohtu ees ei kerki keeruliste tsiviilvaidluste lahendamise vajadus. Näiteks Rootsi õiguses võib kohus keerulist tsiviilnõuet saata läbivaatamisele tsiviilkohtumenetlusse. Samas kas kahju hüvitamine rahuldab kõiki kannatanu nõudeid, on vaieldav, ning võib väita, et paralleelmenetluse pidamise vajadus ei lange ära.

Mõneti tundusid analüüsitud riikide seadused napolisõnalistena. Võrreldes Eesti kriminaalmenetluse seadustikuga, ei ole välisriikide seadustes palju tsiviilnõuete menetlemisest kriminaalmenetluses räägitud. On tõenäoline, et kohtupraktika reguleerib neid lünkasid, kuid Eesti seadusse on kohtupraktikas võetud seisukohad ka üle võetud.

Milliseid eeskujusid välismaa õigus võiks Eesti tsiviilhagi regulatsioonile anda? Eelkõige toetab magistr töö autor tsiviilhagi lõpuni lahendamist isegi siis, kui süüdistatav mõistetakse õigeks või kriminaalasi lõpetatakse muul põhjusel, nagu Rootsi õiguses. Kuigi Eesti õiguses on tsiviilhagi läbivaatamine otseselt seotud süüdistatava süüdimõistmisega, ei teeni tsiviilhagi läbivaatamata jätmine menetlusökonoomia eesmärki ning võib rikkuda kannatanu õigusi ja ootust, et tema nõue saaks lõplikult lahendatud, ilma et ta peaks uuesti kohtusse pöörduma tsiviilkohtumenetluse korras. Kuna tsiviilhagis sisalduv nõue on tavaline tsiviilnõue, siis võib süüdistatav või tsiviilkostja vastutada mõne eraõiguse normi alusel.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida, kas tsiviilhagi regulatsioon tagab tsiviilnõude lahendamise samal viisil, kui samasuguse tsiviilnõude esitamine tsiviilkohtumenetluses. Tsiviilhagi peab muutma kannatanu jaoks tema nõuete maksmapanekut lihtsamaks, kõrvaldades vajadust pidada samal ajal kriminaal- ja tsiviilkohtumenetlust ning hoides kokku aega ja kulusid. Kannatanu saab kasutada oma nõude tõendamisel riigi abi, tuginedes uurimisasutuse kogutud tõendusteabele. KrMS § 38¹ lg 6 kohaselt lähtutakse tsiviilhagi menetlemisel reguleerimata küsimuse lahendamisel tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatust. Tsiviilhagi lahendamine kriminaalmenetluses toob endaga kaasa olukorra, kus ühes menetluses kohtuvad erinevate menetlusliikide reeglid ja põhimõtted. Kriminaalmenetluses tsiviilnõude lahendamine tsiviilkohtumenetluse reeglite järgi on piiratud kriminaalmenetluse erisustega, mis oli ka magistritöös kinnitatud.

Tsiviilkohtumenetluse korra järgimine tsiviilhagi lahendamisel ei ole täies ulatuses võimalik. Eelkõige puudutab see tsiviilkohtumenetluse põhimõtteid, mida tuleb üldjuhul tsiviilnõude menetlemisel järgida. Kui käsitleda tsiviilkohtumenetlusliku poolte võrdsuse ja võistleva menetluse põhimõtet, on kriminaalmenetluses süüdistatava või tsiviilkostja positsioon kehvem võrreldes kannatanu omaga. Nii ei ole võimalik tsiviilkohtumenetlusele sarnane võistlev menetlus, kuna kriminaalmenetluses kogub suuremat osa tsiviilhagi lahendamiseks vajalikku tõendusteabest kannatanu eest uurimisasutus. Lähtudes tsiviilkohtumenetluslikust korrast on asjaolude ja tõendite kohtu ette toomise kohustus hagejal. Samas ei ole kriminaalmenetluses võimalik eraldada teineteisest uurimisasutuste ja kannatanu rolli ning panna kogu tõendamiskohustust kannatanu peale. Sellest tingituna on kriminaalmenetluses seatud ohtu ka poolte võrdsus – tsiviilkohtumenetluses on pooltel peamiselt võrdsed vahendid oma seisukohtade põhjendamiseks. Süüdistatav kannab ka suuremat menetluskulude kandmise riski.

Selgitamiskohustuse täitmise problemaatilisus seisneb kriminaalmenetluses tsiviilkohtumenetlusele vastava eelmenetluse etapi puudumises. Tsiviilhagi lahendamine toimub juba kohtuliku uurimise käigus ning kõik seisukohad, tõendid ja taotlused, mis tsiviilhagi puudutavad, esitavad pooled põhiistungil. Tsiviilkohtumenetluses on eelmenetlus kogu tsiviilasja lahendamise nurgakivi. Kohtu selgitamiskohustuse nõuetekohane täitmine eeldab kohtu põhjalikku tutvumist asja materjalide ja vaidluse sisuga. Lähtudes üldmenetluse eripärast, mille kohaselt ei ole kohtul kohtuliku uurimise alguses ligipääsu tõenditele, on kohtu

ettevalmistamine asja läbivaatamiseks küsitav, mistõttu on raskendatud ka selgitamiskohustuse täitmine.

Tsiviilhagi tõendamisel tekivad teatud probleemid. Nimelt on kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluses erinevad tõendamisesemed. Mõlemad menetlused kasutavad erinevat tõendivahendite ringi ning lähtudes kriminaalmenetluse eripärast ei saa tsiviilhagi lahendamisel võtta kasutusele tsiviilkohtumenetluses sätestatud tõendeid. Samuti väärrib märkimist, et tsiviilkohtumenetluses ei ole hageja ja kostja seletused tõendina käsitletavad, samas kui kriminaalmenetluses on kannatanu ütlused üks kogutud tõenditest.

Riigikohtu praktika kohaselt tuleb süüdistuse esemest väljapoole jäävate tsiviilhagi alusfaktide tõendamisel kriminaalmenetluses lähtuda tsiviilõiguslikust tõendamiskoormisest. Samas on suurem osa tõenditest juba uurimisasutuse poolt kogutud ning võib tekkida olukord, kus kõik tsiviilhagi rahuldamise eelduste täitmine on tõendatud süüdistusaktis sisalduvate tõenditega ning kannatanul ei lasu täiendavalt kohustust midagi tõendada. See omakorda seab kannatanu paremasse seisundisse, kui süüdistatava või tsiviilkostja, võrreldes tsiviilkohtumenetlusega – kannatanu tõendamiskoormise täitmine on kergendatud riigi abiga. Üaltoodust lähtuvalt tagab tsiviilhagi aluseks olevate asjaolude oluline kattuvus kuriteo tehioludega kannatanule lihtsamat tsiviilhagi tõendamist ja sellega oma õiguste maksmapanekut, ohustades süüdistatava ja tsiviilkostja õigusi ausale ja õiglasele menetlusele tsiviilkohtumenetluse kontekstis.

Tuleb meenutada ka mõned teised magistritöös avastatud momendid. Kõiki kuritegudega tekitatud tsiviilnõudeid ei ole võimalik kriminaalmenetluses maksma panna, kuna teatud karistusõiguslikud koosseisud ei näe ette kannatanu olemasolu. Kohtupraktikast nähtub, et teatud raskused tekivad eraõiguse normide kohaldamisel, nimelt ei pruugi kuriteokoosseisu ja eraõiguse materiaalnormi tunnused kokku langema. Omaette suur probleem käesoleva töö kontekstis on tsiviilkostja menetlusse kaasamine menetleja algatusel. Tsiviilkohtumenetluses ei saa kohus omal algatusel ise kostjat asendada ega kaasata – Riigikohtu praktika alusel peab aga menetleja kaasama tsiviilkostjana iga isiku, kelle vastu saaks kannatanu esitada kriminaalmenetluses lubatava tsiviilnõude. Omaette küsimus on, kas tsiviilkostjat tuleks kaasata hiljemalt kohtueelses menetluses, kuna tsiviilkostja kaasamine kohtuliku uurimise käigus tekitab vajaduse esitada tsiviilnõude ka tema vastu, mis aga lükkab kriminaalasja arutamise edasi. Magistritöö autor teeks ettepaneku kõrvaldada kriminaalmenetluse seadustikust menetleja õiguse omal algatusel tsiviilkostjat kaasata, kuna tsiviilkohtumenetluse vaatenurgast on tegemist kannatanu abistamisega oma nõude maksmapanemisel.

Välisriikide analüüsi ja võrdluse pinnalt selgus, et teistes riikides erineb tsiviilnõude kriminaalmenetluses lahendamise regulatsioon Eesti omast. Kui Eestis on võimalik lahendada peale kahju hüvitamise nõude ka teisi kuriteoga tekkinud tsiviilnõudeid, siis võrreldud välisriikides hüvitatakse tavaliselt vaid kuriteoga tekkinud kahju. Samuti ei ole nendes riikides nii põhjalikku tsiviilnõude läbivaatamise regulatsiooni, kui Eestis. Samas võib Eesti õigusesse üle võtta mõned ideed – magistritöö autor pooldab tsiviilhagi lõpuni lahendamist isegi süüdistatava õigeksmõistmisel, nagu on sätestatud Rootsi RGB-s.

Magistritöö autor ei soovi tekitada veendumust, nagu oleks tsiviilhagi lahendamine kriminaalmenetluses mõttetu idee. Menetlusökoonoomia põhimõttest lähtuvalt peab tsiviilhagi tõepoolest võimaldama kuriteoga kaasnenud tsiviilnõude kiiret lahendamist ilma, et tuleks pidada kaht paralleelmenetlust. Samas vajab tsiviilhagi, kui tavalise tsiviilnõude lahendamise, regulatsioon täiendamist nii, et oleks võimalik rohkem järgida tsiviilkohtumenetluse korda. Tsiviilnõude lahendamine ei tohiks sõltuda menetluse liigist, milles nõuet läbi vaadatakse. Magistritöös tuvastatu alusel aga selgub, et tegelikkuses pole seda eesmärki kerge saavutada.

Ka ei paku magistritöö autor hakata muutma kriminaalmenetlust ennast. Kriminaalmenetluse olemuse muutmine selleks, et tsiviilhagi lahendamisel oleks võimalik rohkem järgida tsiviilkohtumenetluse põhimõtteid, ei oma otstarvet. Menetlused ongi erinevad nendes lahendavate vaidluste tõttu, millel on omakorda erinevad eesmärgid ja filosoofiad. Tsiviilhagi regulatsioon nõuab täiendamist, aga kus kulgeb see piir, milleni jõudmisel ei ole enam KrMS-i täiendamine tsiviilhagi lahendamise osas võimalik ilma kriminaalmenetluse põhiolemuse enda muutmiseta? Tsiviilnõude kriminaalmenetluses lahendamist tuleb lähendada tsiviilkohtumenetlusele niivõrd, kui võimalik. Samas, peavad tsiviilkohtumenetluse põhimõtete ja reeglite inkorporeerimise võimalused mingi hetk ilmselt lakkama. Siinkohal võib tekkida vajadus ohverdada tsiviilhagi kriminaalmenetluses lahendamisel mõne tsiviilkohtumenetluse põhimõtte järgimist, hinnates seejuures, milline neist kindlasti vajab oma kohta tsiviilhagi läbivaatamisel. Nii pakub autor omalt poolt tsiviilhagi lahendamist peale süüküsimuse lahendava otsuse jõustumist, nagu seda võimaldavad KrMS § 310 lg-d 3 ja 4, kui tegemist on suure ja keerulise tsiviilnõudega. Selline lähenemine ei kõrvalda mõningaid probleeme tsiviilkohtumenetluse põhimõtete rakendamisel, kuid antud töö kontekstis tundub see lahendus kõige mõistlikumana. Tsiviilhagi lahendamise eraldamisega saaks saavutada suuremal määral selgitamiskohustuse täitmist ja poolte ärakuulamisõiguse ning ka võrdsuse põhimõtte tagamist. Samas ei kõrvalda selline lahendus poolte sisulist ebavõrdsust, kuna kannatanu võimalused oma õiguste maksmapanekuks on paremad kui süüdistatava ja tsiviilkostja omad. Samuti ei pea magistritöö autor vajalikuks lihtsate nõuete eraldi lahendamist, kui need ei tekita kriminaalasja

lahendamise edasilükkamist. Nõude keerukuse küsimust tuleks ilmselt jätta kohtuniku otsustada.

Magistritöö autor pakub samuti viia kannatanu tsiviilnõude lahendamine lõpuni igal juhul, isegi kui kriminaalasi lõpetatakse või kohus teeb õigeksmõistva otsuse. Nii ei satu kannatanu olukorda, kus ta peab pidama algusest peale tsiviilkohtumenetlust, kuigi tsiviilhagi eesmärk on paralleelmenetluste vältimine.

Kokkuvõtteks tuleb uurimisküsimusele vastata nii, et tsiviilhagi kriminaalmenetluses lahendamisel ei toimu tsiviilkohtumenetlusliku korra järgimist täiel määral. Seda takistab kriminaalmenetluse eripära, mida tuleb tsiviilhagi läbivaatamisel arvesse võtta. Kannatanule ei saa panna kohustust ise tsiviilhagi tõendada, kuna siis tuleb tsiviilhagi eraldada uurimisasutuse ja prokuratuuri funktsioonidest, mis aga ei vasta tsiviilhagi üldistele esitatavuse eeldustele. Sellega rikutakse tsiviilkohtumenetluses kehtivaid võistlevuse samuti poolte võrdsuse põhimõtteid. Kuna kriminaalmenetluses puudub tsiviilkohtumenetlusele sarnane eelmenetlus, on raskendatud kohtu selgitamiskohustuse täitmine. Tõendamise juures tekivad probleemid erineva tõendamiseseme ja tõendamisvahendite ringi osas. Kannatanu ei täida tõendamiskoormist iseseisvalt, nagi ta oleks seda teinud tsiviilkohtumenetluses. Tänapäevane tsiviilhagi regulatsioon ei taga tsiviilnõude lahendamist samal viisil, kui samasuguse tsiviilnõude esitamine tsiviilkohtumenetluses ning on ebatõenäoline, et selline eesmärk on ka saavutatav. Seevastu on ruumi erinevate võimaluste kaalumiseks, mis kehtestaksid tsiviilhagi osas tsiviilkohtumenetlusele võrdlemisi sarnast lahendamist.

Resolution of the civil action in criminal procedure

Summary

A victim of a crime does not only have an interest in seeing the offender punished by the state, the victim also wishes for compensation for any losses and damages suffered because of the crime. Claims for damages, property claims and other such claims are usually considered in civil proceeding, which leads to the victim having to participate in criminal as well as civil proceeding. That can be too burdensome money and time wise for the victim and the state. For the reason of avoiding 2 parallel proceedings, the victim is offered a possibility to file a civil claim against the offender in criminal proceeding.

§ 38¹ (1) 1) of the Code of Criminal Procedure (CCrP) states that the victim shall have the right to file a civil action against the suspect, accused or defendant which the court shall consider as part of the criminal proceedings. The victim may submit a claim by a civil action if the objective of the claim is to restore or remedy the well-being of the victim infringed by the act which is the subject matter of the criminal proceedings if the factual circumstances which are the basis for the claim overlap in substantial part with the circumstances under which the criminal offence that is being considered in the proceedings was committed and if such claim could also be considered in civil proceedings.

According to the § 38¹ (6) of the CCrP the resolution of any issues which are not regulated in this Code in relation to proceedings on the civil action shall be based on the provisions of the Code of Civil Procedure (CCiP). However, despite the benefits the civil action has for the victim, the question arises, whether it is possible to apply civil procedure rules in resolving the civil action. Since the claim presented in the civil action is a typical civil claim, the court should follow the rules of civil proceeding and the resolving of such claim should not be different from presenting the same claim in civil proceeding, only because it is considered in criminal proceeding. The principles and parties' rights in criminal and civil procedure are also different.

Present master's thesis analyses and tries to answer the question, whether it is possible to follow the rules of civil procedure and to what extent, also whether the regulation of the civil action allows to resolve the civil claim the same way, as in civil proceeding.

The author has divided the masters' thesis into 4 parts. In the first part the author analyzed the general conditions of filing a civil action in criminal proceeding. Second part focuses on the principles of criminal and civil proceeding and whether it is possible to follow both in the same

proceeding while resolving a civil claim. In the third chapter the author considered the problems arising from different proof standards. Fourth chapter observes the laws of United Kingdom, Sweden, Germany and Latvia to see, if the regulation of civil action is different from Estonia.

The author focused on the civil action filed by a private person against a private person. The author also analyzed only one procedure type in criminal proceeding – regular procedure – because of the similarities in considering a case between regular procedure and civil procedure.

It turned out that the types of claims the victim can present in the civil claim depend on the qualification of the offenders crime. For example, if the accused has committed a theft, which protects the victims' property rights, then the victim can present a civil claim that returns the lost property or compensates its value. If the offender is accused of physical abuse, then the victim can file a civil action demanding not only non-patrimonial damage, but also expenses for treatment of the injury and decrease in income, even though the physical abuse regulation does not directly protect the victims property rights. Allowing the victim to present all civil claims arising from the crime helps to avoid having 2 parallel proceedings. It should also be noted, that some crime qualifications do not protect the private persons rights, which means that there can be no victim whatsoever, even if some rights of the private person are damaged.

The victim can also present a civil claim against the defendant, who is not the accused, but who is responsible for the damage the victim suffered alongside or instead of the accused. The problem that the author sees in this context is that the body conducting the proceeding can join the defendant to the criminal proceeding on its own initiative. In civil proceeding the court cannot join the defendant without such submission from the claimant. In authors opinion joining of the defendant on the body's conducting the proceeding own initiative could be considered helping the victim and violation of the rights of the person joined as the defendant. In civil proceeding the claimant is individually responsible for the success of his claim.

It was found that it is impossible to follow all the rules and principles of the civil procedure while resolving a civil action in criminal proceeding. The adversary procedure in civil proceeding demands that the parties should present their statements and proof themselves; the parties are individually responsible for convincing the court in the rightness of their position. In criminal proceeding the investigative body gathers most (if not all) of the evidence for the victim, and understandably the investigative body has more possibilities in gathering the evidence than the private person. This puts the accused and the defendant in worse position of defending their rights. The imbalance of possibilities also breaches the equality of the parties,

that in civil proceeding demands the parties have equal possibilities with defending their position.

In civil proceeding the courts' explanation duty has a very important place. The court has to explain to the parties, what is the possible qualification of their legal relations and what do both parties have to prove. In criminal proceeding the explanation duty has had difficulties with being applied. The problem does not only stand with the civil claim being resolved by the court, that usually considers criminal cases. According to § 392 (1) of the CCiP the court must hold a pre-trial procedure, where the court becomes acquainted with the positions, claims and the proof the parties have presented and thus can explain to parties, what more can be done to resolve the civil case quickly and sufficiently. In criminal proceeding the court learns of the evidence during the trial – § 226 (7) of the CCrP states that no evidence shall be appended to a civil action or proof of claim in public law in a criminal matter sent to a court pursuant to the general procedure. It is thus impossible to explain the parties the issues arising from the civil action, unless the resolving of the criminal case is postponed – the parties have to react to the courts' explanation duty. If the parties are not given the possibility to present additional statements, submissions or proof, it can lead to the violation of the persons' right of being heard.

It has to be mentioned that the victim will always depend on the evidence base of the investigative body in criminal proceeding. Thus it is impossible to guarantee the adversary procedure and parties equality by the standards of the civil proceeding. But there is a possibility to ensure that at least the court can fulfill its explanation duty by adjudicating the civil action separately (after) the criminal case is resolved, as is prescribed by § 310 (3) of the Code of Criminal Procedure.

§ 38 (4) of the CCrP states that consideration of a civil action as part of criminal proceedings is exempt from state fees, with the exception of a civil action making a claim for compensation for non-proprietary damage, if the claim for compensation for non-pecuniary damage does not derive from the causing of a bodily injury or other health disorder or of the death of provider. The victim does not have to pay the state fee (in most cases), which makes the criminal proceeding more appealing. It can have the effect of attracting the victims to the proceeding, where both the accused criminal and civil liability is adjudicated on – thus avoiding parallel proceedings. However, since the claims presented in the civil action are also the claims, that are usually resolved in civil proceeding, the author does not consider equal the situation, in which the person presenting the civil action in civil proceeding has to pay state fee, and a victim in criminal proceeding is not charged. The author finds it would be fair to either charge the victim with the state fee or free the claimant in civil proceeding from paying the state fee.

Every civil claim has certain premises that need to be fulfilled in order to satisfy the claim. In civil proceeding the burden of proof of those premises usually falls on the claimant. In criminal proceeding, however, the evidence is gathered by the investigative body, which simplifies the proof of the victims civil action to the point, where the victim might have nothing to prove additionally.

The evidence in civil and criminal proceedings are somewhat similar. The difference is that in criminal proceeding the victims statement (or an explanation) is used as a proof, while in civil proceeding the parties statements, that are not given under an oath under § 267 of the CCiP, are not considered proof.

Author also notes that in court practice there have been problems with applying civil norms, because the premises of the civil claim can be different from the premises of the criminal qualification. For example, in civil law the claim arising from physical abuse does not have the premise of inflicting pain, while in criminal law the person can be accused of physical abuse even if they only inflicted pain upon the victim.

The author has found that the code of judicial proceeding of Sweden allows to resolve the civil action sufficiently, even if the accused is not found guilty of the crime. In Estonia, in order to satisfy the civil claim, the accused has to be found guilty. In terms of avoiding the need to start a new civil proceeding, the author finds that Estonian law needs to have such possibility as well and resolve the civil action completely, even with the „not guilty“ ruling. The codes of the United Kingdom, Latvia and Germany do not have as much clarity and depth of the regulation of the civil claim as Estonian law.

The regulation of the civil claim has undergone major changes in 2017. The goal of changes was to bring the resolving of the civil claim as close to the civil proceeding rules as possible, while also enhancing the possibilities of the victim.

The author of masters' thesis came to the conclusion, that it is impossible to fully follow the rules and principles of civil proceeding while adjudicating on the civil action in criminal proceeding. The special traits of the criminal procedure prevent to certain extent the usage of the principles of the civil procedure. The author is convinced, that there are possibilities to use the rules of civil proceeding to a greater extent than they are used now. However, since the proceeding are so different, at one point this goal would become unachievable.

Kasutatud õigusaktid

Eesti õigusaktid

1. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
2. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 22.12.2021, 45.
3. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.12.2021, 23.
4. Võlaõigusseadus. – RT I, 15.03.2022, 14.
5. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 22.03.2021, 8.
6. Karistusseadustik. – RT I, 21.05.2021, 9.
7. Riigilõivuseadus. – RT I, 12.03.2022, 6.
8. Pärimisseadus. – RT I, 04.01.2021, 36.
9. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 23.02.2011, 1.
10. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses. – RT I, 06.01.2016, 5.
11. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
12. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK.

Välisriikide õigusaktid

1. German Code of Criminal Procedure. Strafprozeßordnung. – http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/ (25.04.2022).
2. Criminal Procedure Law. Kriminālprocesa likums. – <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> (25.04.2022).
3. The Criminal Procedure Rules 2020. – <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/759/contents> (25.04.2022).
4. Sentencing Act 2020. – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/17/contents/enacted> (25.04.2022).
5. The Swedish Code of Judicial Procedure. Den svenska rättegångsbalken. – https://www.government.se/49e41c/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf (25.04.2022).

Kasutatud kohtupraktika

1. RKKKm 1-20-1975.
2. RKTko 2-19-7379.
3. RKKKo 1-19-6307.
4. RKKKo 1-18-7833.
5. RKKKm 1-17-4343.
6. RKTko 2-16-17491.
7. RKKKo 1-16-9323.
8. RKKKo 1-16-6115.
9. RKKKo 1-16-4665.
10. RKKKo 3-1-1-26-17.
11. RKKKm 3-1-1-22-17.
12. RKKKo 3-1-1-90-15.
13. RKKKo 3-1-1-64-15.
14. RKKKo 3-1-1-50-15.
15. RKKKo 3-1-1-42-15.
16. RKPJKo 3-4-1-59-14.
17. RKKKo 3-1-1-23-14.
18. RKKKo 3-1-1-13-14.
19. RKKKm 3-1-1-1-14.
20. RKTko 3-2-1-7-13.
21. RKEKo 3-1-1-106-12.
22. RKKKo 3-1-1-69-12.
23. RKKKo 3-1-1-89-11.
24. RKKKo 3-1-1-41-11.
25. RKKKo 3-1-1-6-11.
26. RKKKo 3-1-1-105-10.
27. RKKKm 3-1-1-97-10.
28. RKÜKo 3-2-1-62-10.
29. RKKKo 3-1-1-3-10.
30. RKKKo 3-1-1-79-09.
31. RKKKo 3-1-1-61-09.
32. RKKKm 3-1-1-41-09.
33. RKKKo 3-1-1-42-08.

34. RKKKo 3-1-1-60-07.
35. RKKKm 3-1-1-55-07.
36. RKKKo 3-1-1-22-07.
37. RKKKm 3-1-1-16-07.
38. RKKKo 3-1-1-142-05.
39. RKKKo 3-1-1-112-99.
40. EIKo 47287/99, Perez vs. Prantsusmaa.
41. EIKo 39544/05, Zagrebačka Banka D.D. vs. Horvaatia.
42. EIKo 12316/07, Popovski vs. endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik.
43. EIKo 23057/03, Dinchev vs. Bulgaaria.

Kasutatud kirjandus

1. Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. I-V osa (§§ 1-305). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
2. Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. VI-X osa (§§ 306-474). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
3. Varul, P. jt (koost). Võlaõigusseadus IV. 8.osa 40.ptk - 10.osa (§§ 703-1067). Komm vlj. Tallinn: Juura 2020.
4. Kergandberg, E. jt (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.
5. Varul, P. jt (koost). Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2010.
6. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5., täiend. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020.
7. Kiris, R. jt. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2017.
8. Sarv, J. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses – aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009. Tartu: Riigikohus 2009, lk 118-132. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/wp-content/uploads/2020/04/kohtute-aastaraamat-2009.pdf> (25.04.2022).
9. Sarv, J. Haginõuded kriminaalmenetluses. – Juridica 2011/V, lk 365-374.
10. Laffranque, J., Sarapuu, A. Mõistlik aeg ning selle tagamine tsiviil- ja halduskohtumenetluses. – Juridica 2013/X, lk 727-741.
11. Vutt, M. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalkohtute praktikas. – Juridica 2009/II, lk 124-135.

12. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 80 SE, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde. –
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seondult%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus,%20millega%20laiendatakse%20kannatanute%20%C3%B5igusi%20kriminaalmenetluses> (25.04.2022).
13. Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde. –
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a-b5122208c53b/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seondult%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (25.04.2022).
14. Greer, D. (ed). Compensating crime victims. A European survey. Edition Iuscrim: Freiburg im Breisgau, 1996.